

ОСВІТА
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

Людмила Масол

STEM

Мистецтво

6 клас

Людмила Масол

«Мистецтво»
підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої
освіти

Видавничий дім «Освіта»

Підручник розроблено за модельною навчальною програмою
«Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс)
для закладів загальної середньої освіти
(авт. Масол Л. М., Просіна О. В.)

Позначки

- — пізнаю мистецтво
- — створюю композицію
- — співаю пісню
- — слухаю музику

Узагальнюючий блок

Узагальною, аргументую, систематизую

Самостійне дослідження, медіапошук

Фантазую, експериментую, дію

Рубрики

До портретної галереї

Мистецька скарбничка

Віртуальна екскурсія

Мистецька грамота

Привіт шестикласницям та шестикласникам — палким шанувальницям і шанувальникам мистецтва! Я — відомий вже вам робот Мед-Арт, і в цьому році буду виконувати незвичну роль — Маестро Жанру. Я допоможу орієнтуватися в безмежному жанровому морі, щоб краще розуміти художні образи, ідеї та творчі задуми митців та мисткинь.

Отже, рушаймо в подорож стежинами мистецьких жанрів!

**До підручника розроблено
цифровий Артнавігатор**

<http://inform1.yakistosviti.com.ua/mystetstvo/6-klas>

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика М. Вербицького

Вірші П. Чубинського

Урочисто

Ще не вмер-ла Ук - ра - ї - ни і сла-ва, і во - ля,

ще нам, брат - тя мо - ло - ді - ї, у - сміх-несть-ся до - ля.

Зги - нуть на - ші во - рі-жень-ки, як ро-са на сон - ці.

За - па - ну - ем і ми, брат-тя, у сво-їй сто - рон - ці.

Ду - шуй ті - ло ми по - ло - жим за на - шу сво - бо - ду,

і по-ка - жем, що ми, брат - тя, ко-заць - ко - го ро - ду.

Жанри в музичному мистецтві

? Пригадай, які ти знаєш музичні жанри. Поміркуй і уяви, які емоційні враження можна отримати від сприймання веселого мюзиклу, а які — від героїчної симфонії.

*М*об краще зрозуміти зміст музичного твору, бажано визначити його жанрову природу. Первинні жанри — пісня і танець — зародилися дуже давно. Вони розрізняються способом виконання — голосом або за допомогою музичних інструментів. Упродовж тривалого розвитку професійної (академічної) музики складніші жанри ввібрали в себе риси первісних. Найпоширеніший поділ жанрів — на *вокальні* та *інструментальні*. У цих жанрових групах — «сімействах» — багато різновидів.

Артур Річчі. Урок співів

Панно невідомого художника, XVII ст.

? Що відбувається на картинах? Як виконується музика? Які інструменти тобі знайомі? Прокоментуй назву картини А. Річі. Назви картину невідомого автора. Поміркуй про задум художників.

Жанри поділяються також за складом виконавиць / виконавців. Вокальні твори для великого складу співачок / співаків належать до *хорових* жанрів. Аналогічно музика, яка виконується симфонічним оркестром, є *інструментальною*. Проте *симфонічні* жанри мають свої особливості, тому їх виокремлюють у самостійну групу.

Невідомий художник. Ангельський хор

Міша Ленн. Музиканти

Музично-театральні жанри, окрім суто музичних ознак, увібрали в себе типові риси сценічних мистецтв.

Жанрові кордони завжди умовні. Наприклад, опера — вокальний жанр, адже в ній головне — спів, а балет, де панує танцювальний рух, — інструментальний. Проте й опера, і балет належать до групи музично-театральних жанрів.

І у вокальній, і в інструментальній музиці є твори, які передбачають невелику кількість виконавець / виконавців. Їх називають *камерними*.

У давнину, коли ще не було спеціальних приміщень для виконання музики (концертних залів і філармоній), вона виконувалася переважно у приватних будинках аматорів музичного мистецтва. Збиралися знайомі, хтось сідав за клавесин, і починався домашній концерт. Таке музикування зазвичай відбувалося в аристократичних салонах, тобто невеликих приміщеннях. Звідси й пішла назва — *камерна музика*. Виконувалися пісні та романси, інструментальні п'єси й ансамблі. І хоча із часом камерна музика зазвучала в концертних залах, її стара назва збереглася.

У минулому році ти вже слухав/слухала камерний твір видатного композитора Мирослава Скорика «Мелодія» у виконанні автора на фортепіано і в оркестровій інтерпретації. Послухай і порівняй, як ця прониклива мелодія звучить в інших версіях — камерно-інструментальній і камерно-вокальній.

«Мелодія» М. Скорика у виконанні Злати Огневич і ансамблю бандуристів

Мирослав Скорик. «Мелодія» у виконанні Богдани Півненко (скрипка з фортепіано), Злати Огневич (вокаліз).

- ? Поміркуй, як однією мелодією можна виразити душу українського народу, без слів розказати про його складну долю і незламність, передати глибину і біль, а разом із тим — оптимізм і віру в щасливе майбутнє. Чи можна назвати цей шедевр сучасної музики лейтмотивом України?

В історії музичного мистецтва є яскравий приклад, коли спадщина митця охоплює майже всі існуючі в його епоху жанри. Це — багатогранна творчість Моцарта, що включає хорову, симфонічну, камерну, театральну музику. І в кожному з жанрів композитор досягає художньої досконалості.

- ? Пригадай, які твори В.-А. Моцарта ти слухав/слухала. Який із них найбільше сподобався? Чому?

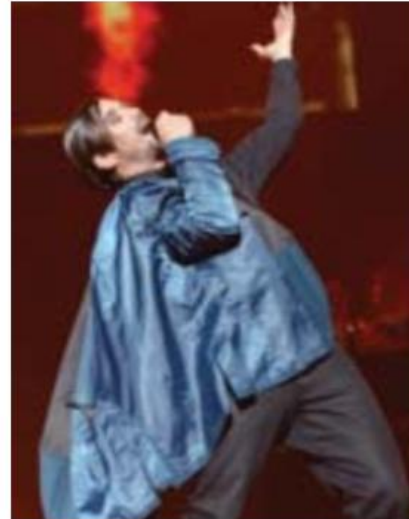
В. А. Моцарт. Фрагменти з творів: Симфонія № 40 (I ч.), «Реквієм» (*Lacrimosa, Dies Irae*).

- ? Розкажи про свої враження від музики. До яких жанрів належать музичні твори Моцарта, фрагменти з яких прозвучали? Музика якого з творів трагічна, а якого — оптимістична?

Мюзикл «Моцарт». Арія-монолог Сальєрі «Assasymphonie» («Убивча симфонія») та ін.

? Чи вдало, на твою думку, поєднуються класичні та сучасні музичні жанри в мюзиклі? Порівняй сценічні образи Моцарта і Сальєрі.

Мікеланджело (Мікеле) Локонте і Флоран Мот – співаки-актори, які виконали головні ролі Моцарта і Сальєрі

До портретної галереї

Вольфганг Амаде́й Мо́царт (1756–1791) — геніальний австрійський композитор. Народився в Зальцбурзі, з раннього дитинства виявив надзвичайну музичну обдарованість. Вольфганг швидко опанував мистецтво гри на клавірі, скрипці, органі, рано почав писати музику. У 6 років хлопчик-вундеркінд виступив із першим концертом,

в 11 років написав першу оперу. В Італії він успішно складає іспит на звання академіка Болонської академії

Він пережив як триумфи під час концертних гастролей і постановок своїх опер, так і болючі поразки внаслідок нерозуміння його музичного новаторства сучасниками.

Життю і творчості Моцарта присвячено мюзикл, у якому оригінально поєднуються «цитати» з різножанрової класичної спадщини композитора та сучасна рокмузика. В образі головного героя яскраво втілено ідею свободи творчості митця, адже Моцарт обрав вільне служіння Мистецтву, а не забезпечене становище придворного композитора.

Українці

Музика В. Бодейчука

Вірші І. Зінківської

1. У ви-ши-ван-ці в свя-та й буд - ні мо - я Вкра-ї-на хайцві-те.
Тут муд-рі і ве-се-лі лю - ди - та-ких не-ма-є більш ні-де.
Гу - цу - ли, бой-ки, по - до - ля - ни і
від - чай - душ - ні ко - за - ки, по - важ - ні, греч - ні га - ли - ча -
Приспів:
- ни - мо - ї ви лю - бі зем - ля - ки! У - кра - їнці, ми - є -
ди - на сі - м'я! Спі - ву - ча мо - ва, пше - нич - на зем - ля,
чис - та й ніж - на на - че пташ - ка на ка - ли - ні, вдяч - на, що я на - ро -
ди - лась в У - кра - ї - ні! У - кра - // - ди - лась в У - кра - ї - ні!

2. Волинь, Покуття, Чорне море —
Усі під небом ми одним —
Дунай, Дніпро, бескиди, гори,
Бо Україна — це наш дім.
Дзвенять піснями буковинці —
До Запоріжжя йде луна.
Одна родина — українці,
Це наша рідна сторона.

Приспів.

Які регіони й етноси згадуються в пісні, рефреном якої є ідея єднання українців?

Мистецька скарбничка

Камерна музика (з італ. *camera* — кімната) — твори для невеликого складу виконавців — співаків або інструменталістів (не більше десяти).

Реквієм — траурна заупокійна меса в римо-католицькій церкві, музичний жанр, написаний у формі і на тексти заупокійної меси.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Назви, які ти знаєш музичні жанри, жанрові групи.
2. Поясни походження і зміст назви камерна музика. Які жанрові різновиди вона включає?
3. Прослухай різні фрагменти з мюзиклу «Моцарт». Визнач, коли звучить класична музика, а коли — рок.

Самостійне дослідження, медіапошук

Проаналізуй новаторську трактовку жанру, динамічну драматургію, де чергуються фрагменти з найкращих творів Моцарта та оригінальна рокмузика. Зверни увагу, що мюзикл став одним із найуспішніших у Європі, альбом із записом розійшовся тиражем у 750 000 копій та був удостоєний низкою нагород. Вислови свою думку щодо художньої та фінансової успішності твору.

<http://www.hdkinoteatr.com/musical/9199-mocart-rok-opera.html>

Фантазую, експериментую, дію

Заспівай «Мелодію» М. Скорика вокалізом.

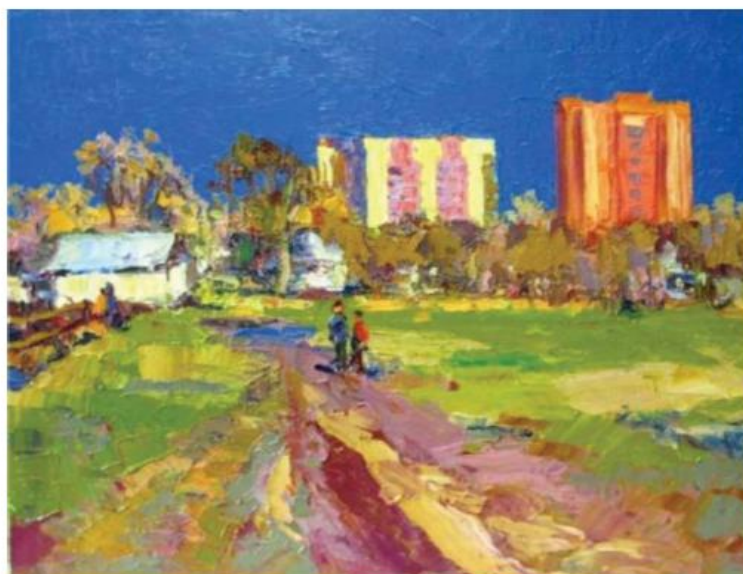
Жанри в образотворчому мистецтві

? Пригадай, які ти знаєш жанри образотворчого мистецтва.

Жанри образотворчого мистецтва розрізняються передусім за змістом зображуваного. Якщо художник зображує людину — це *портрет*, природу — *пейзаж*, предмети — *натюрморт*. Головними «дійовими особами» *аніمالістичного* жанру є тварини.

Тетяна Яблонська.
Автопортрет
в українському костюмі

Тарас Дудка. Міський пейзаж

Федір Клименко. Натюрморт із кавуном

Альберт Дюрер. Заєць

Події суспільного життя минулого і сьогодення відображаються в *історичному* жанрі, а сцени повсякденного життя — у *побутовому*.

Внутрішній вигляд приміщення є основою для жанру *інтер'єру*.

Костянтин Трутовський.
Одягають вінок

Кім Якобс.
У вітальні

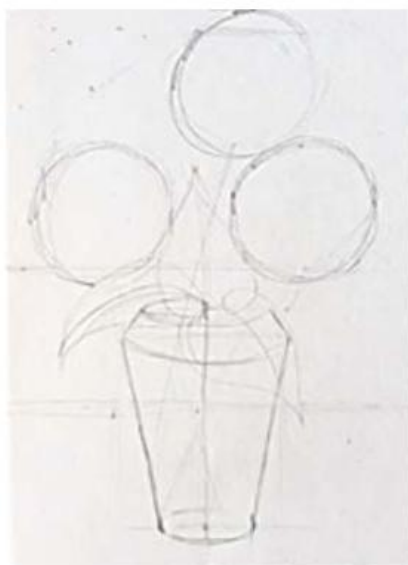
Петро Андрусів. Сватання Анни Ярославни

- ?** Визнач жанри на ілюстраціях. Розкажи про тематику творів. Поміркуй, чому кожен із митців вибрав саме такий жанр для втілення цієї теми.

ЦІ ЖАНРИ, ЖАНРИ, ЖАНРИ

Як і в інших видах мистецтва, розподіл творів на жанри в живописі, графіці, скульптурі є умовним. Чому? Ти, мабуть, помічала/помічав, що інколи в одному творі поєднуються ознаки кількох жанрів. Портрет може бути виконаний на фоні пейзажу, а інтер'єр слугувати тлом для побутової сцени. Проте завжди щось одне з них є важливішим, що і визначає жанр художнього твору.

Варіант 1. Намалюй стилізований натюрморт «Квіти — герою» (гуаш, чорний фломастер).

Варіант 2. Намалюй анімалістичну композицію «Пес-сапер Патрон — чотирилапий супергерой» (техніка на вибір).

? Переглянь мультсеріал «Пес Патрон». Серія 1. «Зруйнований міст» (реж. Анастасія Фалілеєва).

Мистецька скарбничка

Жанр (з фр. *genre* — рід, вид, тип) — багатозначне поняття, яке систематизує творчість за родами й видами, виходячи з ознак походження, тематики, сфери застосування тощо.

Стилізація

відтворення характерних рис музики певного народу, епохи, автора

спрощенне умовне зображення предметів в образотворчому мистецтві

наслідування актором зовнішності і манери поведінки певних персонажів

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Що нового ти дізналася / дізнався про жанри?
2. Назви жанри образотворчого мистецтва. Наведи приклади.
3. Поясни, за якою ознакою розрізняються жанри образотворчого мистецтва, порівняй з музичним мистецтвом.

Самостійне дослідження, медіапошук

Започаткуй лепбук «Жанри мистецтва».

Фантазую, експериментую, дію

Поміркуй, у якому жанрі образотворчого мистецтва краще відобразити такий музичний твір, як ноктюрн.

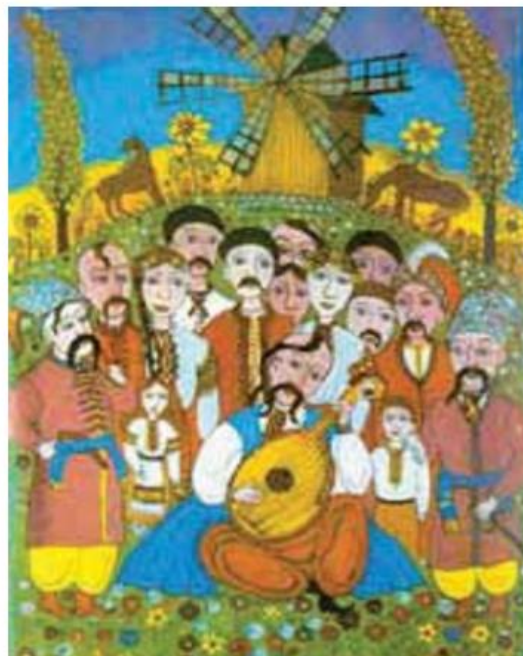
На крилах пісні

? Які пісні тобі подобається співати — народні чи сучасні?

Серед камерно-вокальних жанрів найдавнішою є пісня — вічний супутник людини. Починаючи з лагідної колискової, пісня супроводжує нас у радості та смутку, під час праці й на дозвіллі, надихає на подвиги. Її музично-поетичні образи здатні відображати емоції, почуття, настрої, мрії, сподівання людини.

Пісня — душа українського народу, який упродовж віків створював багатожанрову фольклорну спадщину. Неперевершена краса українських народних мелодій утілює такі притаманні українцям риси національного характеру, як емоційність і ліричність. Фольклорні інтонації завжди проникали й у творчість українських композиторів, особливо тих, хто захоплювався обробками народної пісні, як-от: Микола Лисенко, Микола Леонтович.

Загалом поділ пісень на жанри — справа надто суперечлива. Вони розрізняються за тематикою: пісні про матір, рідну мову, героїв, природу, кохання, мандри, свята, школу, дружбу. Відповідно до середовища поширення існують народні, церковні, естрадні пісні, а за регіональною ознакою народні пісні поділяються на подільські, закарпатські, слобожанські та багато інших.

Іван Сколоздра.
Слухають бандуриста

Жанрові групи народних пісень

ОБРЯДОВІ

- календарно-обрядові
- родинно-обрядові

ІСТОРИЧНІ

- думи
- історичні пісні та марші

ПОБУТОВІ

- ліричні
- жартівливі
- танцювальні

? Пригадай, які народні пісні ти співав/співала на уроках мистецтва. Якій тематиці вони присвячувалися? До яких жанрів належали? Назви і наспівай календарно-обрядові пісні. Які героїчні події оспівуються в українських історичних піснях і думах?

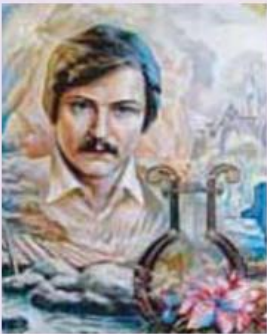
Твори пісенних жанрів спочатку виконували голосом, потім — з акомпанементом. Із часом пісенні мелодії почали грати на музичних інструментах без співу. Так зародилися інструментальні жанри вокального походження. Жанр *пісні без слів* започаткував композитор Фелікс Мендельсон. Інструментальні п'єси з подібними назвами писали Едвард Гріг, Лев Ревуцький, Микола Дремлюга та інші композитори.

Українська народна пісня «Чом ти не прийшов». «Платон Майборода «Рідна мати моя». Володимир Івасюк «У долі своя весна». Микола Дремлюга «Лірична пісня».

? Схарактеризуй твори, що прозвучали. Поясни зв'язок тексту і музики в піснях. Чи відчувається в інструментальній п'єсі М. Дремлюги вплив пісенного фольклору?

До портретної галереї

Микола Горда.
Портрет
Володимира
Івасюка
(фрагмент)

Володимир Михайлович Івасюк (1949—1979) — український композитор і співак. Народився в м. Кіцмань Чернівецької області в сім'ї вчителів. Юнаком створив у школі ансамбль «Буковинка», який здобув перемоги на кількох самодіяльних конкурсах. Під час навчання в Чернівецькому медичному інституті Володимир починає працювати над піснею «Червона рута», яка з тріумфом прозвучала в телепередачі «Камертон доброго настрою» в 1970 р. і про яку був знятий перший український музичний фільм. Пісню «Водограй» визнано «Піснею року» (1973), вона стала лауреатом міжнародного фестивалю естрадної пісні «Сопот» у Польщі. Окрім пісень, він створює камерно-інструментальні твори, а також «Баладу про мальви».

В. Івасюк трагічно загинув. Пам'яті легендарного митця присвячено Всеукраїнський конкурс молодих виконавців «Червона рута».

Окрім народної пісні, у наш час набули величезної популярності *естрадні* пісні, а також відродилися так звані *бардівські* (або *авторські*).

Естрадні пісні, порівняно з народними, не мають яскраво виражених національних рис, хоча певні особливості існують, наприклад, в італійській чи французькій естраді. Українській естрадній пісні притаманна чарівна мелодійна виразність, успадкована від фольклорної традиції.

В авторській пісні пріоритет надається тексту. Музика не є надто складною і може виконуватися непрофесійними співаками.

Василь Жданкін

В українській культурі також поширена самодіяльна творчість бардів, яку ще називають «співаною поезією». Вітчизняні виконавці / виконавиці авторської пісні акомпанують собі на гітарі (Ольга Богомолець), лірі й кобзі (Едуард Драч).

Василь Жданкін — легендарний український бард, кобзар, володар гран-прі першого фестивалю «Червона Рута» (1989), який гастролював у багатьох країнах, зокрема в Аргентині, Канаді, США.

В репертуарі кобзаря українські пісні, наприклад славетні «Думи мої, думи мої», «Гей, там на горі Січ іде», «Гей, літа орел...».

«Думи, мої думи...» у виконанні барда В. Жданкіна та в сучасній інтерпретації естрадних співаків (А. Півоваров, Н. Дорофєєва та ін).

«Глобус» у виконанні Тризубого Стаса (Станіслава Щербатих).

Авторська, або бардівська пісня — жанр, що набув поширення у різних країнах як самодіяльна музично-поетична творчість. Найчастіше їх виконують авторки / автори і віршів, і музики — звідси назва «авторська». Друга назва походить від старовинних бардів. Творчість цих мандрівних поетів-співаків виникла в Шотландії та Ірландії в далекому минулому й поступово поширилася в Європі.

Поетів-співаків, які нерідко були водночас й акторами, називали по-різному: трубадури, трувери, менестрелі, жонглери, шпільмани, мінезингери, скоморохи, кобзарі й лірники.

Основу жанру музики сучасних бардів склали студентські й туристські пісні. Виник навіть типовий герой авторської пісні — романтик, лірик, мрійник, мандрівник.

За кордоном співаки-поети з гітарами збирали величезні молодіжні аудиторії. Наприклад, Віктор Хара в Чилі, Піт Сігер і Боб Ділан у США. Їхні «пісні протесту» містили критику суспільства, а мелодії підхоплювалися слухачами багатолюдних концертів.

У різних країнах регулярно проводяться пісенні конкурси й фестивалі естрадної та авторської пісні. Популярності набув пісенний конкурс «Євробачення», спрямований на взаєморозуміння між народами. У ньому є окремий напрям для дітей, що сприяє розвитку юних талантів.

Мистецька скарбничка

Акомпанемент (від фр.) — інструментальний супровід до творів вокальних жанрів.

Бард (з кельтської — проголошувати, співати) — виконавець пісень, який є автором тексту і музики.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Які пісенні жанри ти знаєш? Наведи приклади.
2. Розкажи про особливості авторської (бардівської пісні).
3. Дізнайся більше про дитячий конкурс «Євробачення», участь у ньому українських виконавців та виконавиць.

Самостійне дослідження, медіапошук

Досліди, як пісня стала духовною зброєю українців під час війни, склади власний плейлист на цю тему.

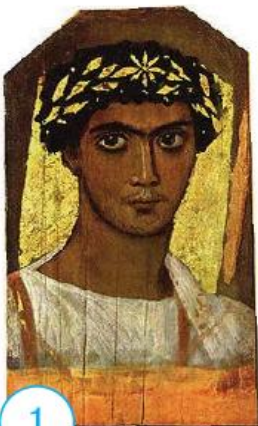
Фантазую, експериментую, дію

Започаткуй лепбук «На крилах пісні», придумай цікаві рубрики за пісенними жанрами, які будеш поповнювати впродовж навчального року.

Портрет — дзеркало душі

? Які портрети тобі подобаються — живописні чи фотопортрети? Чи доводилося тобі робити автопортрет, наприклад селфі?

Портрет — один зі стародавніх жанрів мистецтва. В усі часи люди прагнули залишити свої зображення на папірусі, дерев'яних дошках тощо. Тому сьогодні ми можемо побачити, як виглядали наші пращури й давні мешканці різних країн світу.

1

2

3

4

1 — Портрет юнака у золотому вінку (Фаум, Єгипет); 2 — Невідомий китайський художник. Військовоначальник; 3 — Альбрехт Дюрер. Еразм Роттердамський; 4 — Доменіко Гирландайо. Джованна Торнабуоні

? Яка з ілюстрацій належить до мистецтва графіки?

Образотворча грамота

Відповідно до призначення розрізняють портрети станкові (картини, скульптури) та монументальні (пам'ятники, фрески, мозаїки).

Оди́нарний або персональний портрет залежно від охоплення фігури людини може бути у вигляді голови (до плечей), погруддя, поясного або поколінного портрета, на повний зріст. На портретах людину зображують стоячи, сидячи, верхи на коні, у різних позах. Відповідно до пози зображуваного портрети поділяються на такі типи:

- анфас — обличчям до глядачки / глядача;
- профіль;
- з поворотом голови ліворуч або праворуч (на чверть тощо).

Жанр портрета набув поширення в живописі, графіці, скульптурі, художній фотографії. Які тільки техніки й матеріали не використовували митці! Графіки малювали олівцем, тушшю, вуглем, а живописці писали олійними, акварельними або іншими фарбами. З портретів на нас дивляться люди різних професій, чоловіки й жінки, дорослі й діти. У них автори намагаються не лише передати зовнішній вигляд оригіналу, а й розкрити характер портретованого.

В *автопортреті* художниця або художник зображує себе, нерідко для цього використовує дзеркало (інколи — два). У такому своєрідному монологі вона / він відкриває глядачеві щось важливе про себе або ж стверджує власні життєві й художні ідеали.

1

2

2

- 1 – Андрій Коцка. Оленка;
 2 – Віктор Зарецький. Портрет Ольги Кравченко;
 3 – Федір Кричевський. Автопортрет у білому кожусі

? Що «розповідають» про людину ці портрети? Зверни увагу на пози, жести, вирази обличчя зображених людей. Визнач тип портрета (погруддя, поясний, поколінний, на повний зріст, анфас чи профіль).

Ван Гог. Портрет Каміля Рулен

До портретної галереї

Тарас Шевченко.
Автопортрет.
1840 (полотно, олія)

Тарас Григорович Шевченко (1814—1861) — видатний український поет, художник, громадський діяч. Народився у селі Моринці на Черкащині, рано відчув тягу до малювання.

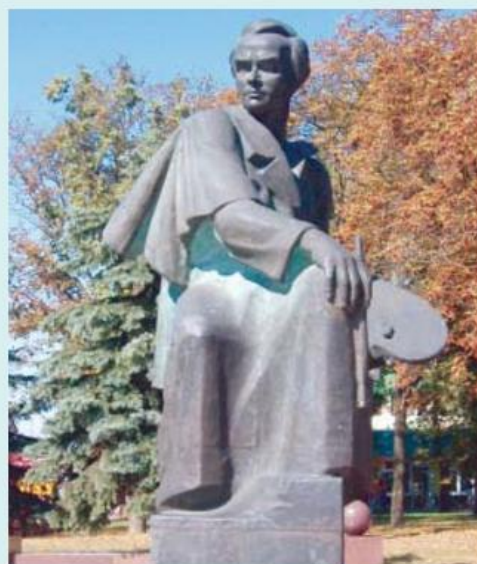
Художник з медалями закінчив Петербурзьку академію мистецтв, і за видатні успіхи у гравюрі йому було присвоєно звання академіка.

Шевченко малював природу рідного краю, відображав народний побут, історичні пам'ятки (серія офор-тів «Живописна Україна»). Спадщина Шевченка-художника охоплює графічні малюнки в різних техніках, олійні картини й акварелі, серед яких істотне місце відведено жанру портрета. Упродовж життя він створив низку автопортретів.

Великому Кобзареві встановлено понад тисячу пам'ятників в Україні й понад сто — у 35 країнах світу.

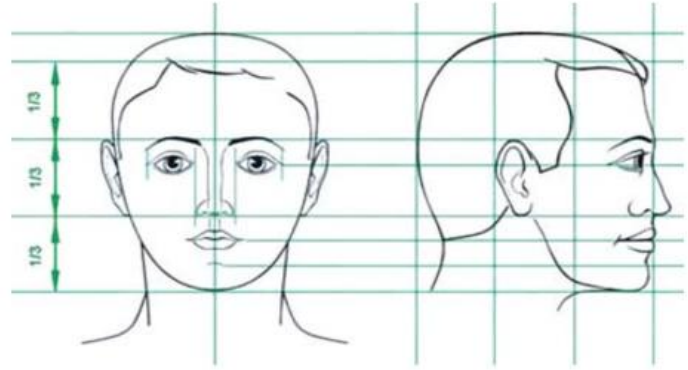
Тарас Шевченко. Портрет дівчини із собакою (папір, акварель)

Володимир Небоженко. Пам'ятник Шевченку-художнику в Прилуках (Чернігівська область)

? Як художник втілює настрій портретованої дівчини? Уяви й опиши її характер.

Варіант 1. Створи селфі з різним поворотом голови. Обери фото для аватарки. Намалюй автопортрет, передай свій характер, життєві вподобання за допомогою деталей, інтер'єру. Врахуй пропорції обличчя людини.

Варіант 2. Потренуйся малювати портрети однокласниць / однокласників у профіль.

Мистецька скарбничка

Анфас (фр. *an fase* — буквально «в обличчя») — зображення людини обличчям до глядача / глядачки.

Автопортрет — портрет художника / художниці, виконаний ним самим / нею самою.

Канон (від грец. — правило, норма) — 1) традиції художнього зображення за певними правилами; 2) поліфонічний музичний твір, у якому всі голоси виконують одну мелодію, вступаючи по черзі.

Портрет (фр. *portrait* — «зобразити») — зображення людини або групи людей у графіці, живописі, скульптурі, художній фотографії, відповідний жанр образотворчого мистецтва.

Профіль (з фр. — обрис) — обрис обличчя або предмета збоку.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Які є різновиди портретів, типи зображення людей? Наведи приклади.

2. Схарактеризуй автопортрет Т. Шевченка. Що він нам «розповідає» про юного художника?

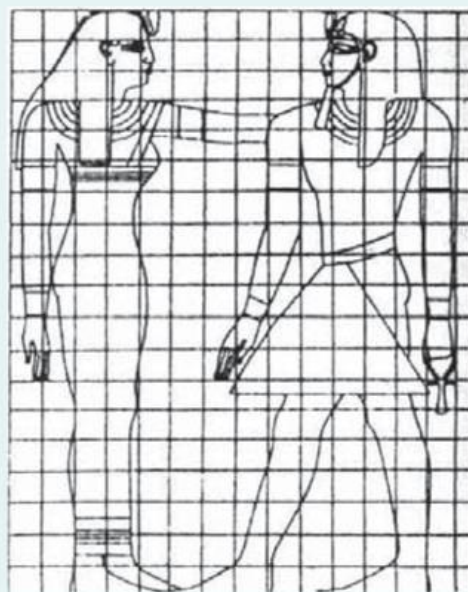
3. Які пам'ятники Т. Шевченку є у твоєму рідному краї?

Самостійне дослідження, медіапошук

Мистецький проєкт. Дослідіть тему «Тарас Шевченко — художник-портретист» або «Автопортрети Шевченка — дзеркало долі митця».

Фантазую, експериментую, дію

Специфічні канони (правила) зображення людини виникли у Стародавньому Єгипті. Фігура виконувалася не реалістично, а умовно, поєднуючи різні ракурси: голова і ноги (у русі) зображувались у профіль, а верхня частина тіла — в анфас. Канон складався з квадратної сітки, на яку художники наносили зображення. Одиницею виміру довжини слугував середній палець. Фараонів, як і богів, зображували вищими за інших людей, жінок — світлішими за чоловіків. Єгипетський канон — зразок поєднання мистецтва і математики. Поекспериментуй із єгипетським каноном у вільний час і створи гру-пазл «Фараон».

Мелодії романсів, серенад, балад

Диск «Гіацинтове сонце» –
приклад гармонії мистецтв:
поezії (Л. Костенко),
музики (О. Богомолець),
живопису (І. Марчук)

? Які романси тобі подобається слухати під час дозвілля – старовинні чи сучасні?

Відповідно до літературного змісту вокальні твори можуть бути *ліричні*, (розкривають почуття героїв), *комічні* (сюжети когось висміюють), *епічні* (оповіді про події минулого), *драматичні* (розкривають конфлікт).

Одним із поширених жанрів музичної лірики є *романс* – твір для голосу з інструментом. Романс дуже подібний до пісні, але, на відміну від неї, його не співають хором і не виконують без інструментального супроводу. Романсові мелодії бувають не тільки наспівного характеру, але й декламаційного. Романс став улюбленим жанром багатьох композиторів, тому що в ньому можна відобразити внутрішній світ людини в усьому розмаїтті почуттів.

Микола Федяєв.
Україночка і канарейка

Українські романси: «Двори стоять» (вірші Л. Костенко, музика О. Богомолець); «Канарейка» (вірші В. Курінського, музика В. Губи).

? Порівняй романси. Як досягається єдність поезії і музики?

Музична грамота

Жанр романсу розвинувся з пісні, яку виконували народною («романською») мовою на противагу поширеним у ті часи релігійним гімнам, які співали латиною. Термін «романс» виник в Іспанії понад шість століть тому (у XV ст.). Згодом романси, якими стали називати пісні про кохання, поширилися різними країнами Європи.

Існують жанрові різновиди романсу — *серенада*, *баркарола*. Ці жанри з вокальної музики перейшли в інструментальну: виникли п'єси для фортепіано, скрипки, гітари тощо.

Серенада зародилася під синім небом сонячних країн Італії та Іспанії. Вечорами їх наспівували під вікнами красунь, акомпануючи на гітарі чи мандоліні.

Подібно до романсу, вони втілюють переважно ліричні образи. Закоханий лицар сам складав вірші, у яких оспівував даму серця. Згодом серенадами стали називати оркестрові сюїти, які виконували просто неба. Найвідоміші твори цього жанру — вокальна серенада Ф. Шуберта, струнні серенади В.-А. Моцарта.

Антуан Ватто. Серенада

Франц Шуберт. Серенада.
Яків Степовий. Серенада.

Схарактеризуй музику серенад. Які почуття втілено?

Часи лицарів минули, а серенади продовжують зачаровувати своїми ніжними мелодіями.

Що може бути романтичнішим за подорож у гондолі під музику *баркароли*? Цей вокальний жанр народився в італійському місті Венеція, де вулицями не їздять в автомобілях, а пересуваються на гондолах. Мелодії баркарол плавні, наспівні, їх своєрідний ритм ніби передає рівномірне погойдування човна на хвилях.

Мистецька скарбничка

Баркарола (з італ. — човен) — поширена у Венеції наспівна пісня або інструментальна п'єса з характерним ритмічним малюнком, який створює відчуття колисання на воді.

Романс (ісп., від лат. — романською) — музично-поетичний твір ліричного змісту для голосу з інструментальним супроводом.

Серенада (з фр., ісп., італ. — вечір) — вечірня віншувальна пісня, яка виконується просто неба.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Які камерно-вокальні жанри ти знаєш? Наведи приклади творів та опиши їх музичні особливості.

2. Зімпровізуй мелодію в характері серенади або баркароли.

3. Які музичні інструменти зазвичай використовують у супроводі романсів і серенад?

Самостійне дослідження, медіапошук

Досліди, у яких кінофільмах і мультфільмах герої/героїні співають романси, серенади.

Фантазую, експериментую, дію

Проаналізуй візуальний супровід до романсу «Двори стоять» Ольги Богомолець. Чи відповідає він характеру музики? Створи власний супровід до романсу з картин різних жанрів.

Камерний і парадний портрети

? Поміркуй, чим відрізняються камерний і парадний портрети?

За характером зображення виділяються дві основні групи портретів: *парадні* та *камерні*.

Призначення парадного портрета — прославляти знатну особу — монархів чи полководців, їхнє високе соціальне положення, достаток, бойові подвиги. Тому ці портрети урочисті, святкові, помпезні, статичні. Вони зазвичай показують людину на повний зріст (стоячи, сидячи або верхи на коні), нерідко в інтер'єрі чи на тлі мальовничого краєвиду, архітектурних споруд.

У парадному портреті ми бачимо людей у розкішних костюмах, підкреслено театральних позах і з майстерно виконаними деталями (колони, драпірування, коштовності). Проте навіть у таких офіційних портретах великі художники схоплювали важливі риси характеру людини.

Дієго Веласкес. Кінний портрет Бальтазара Карлоса

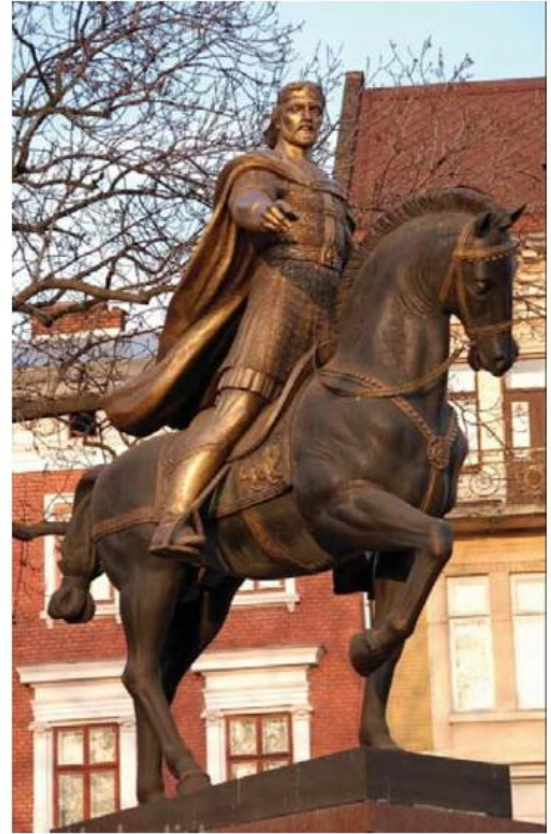
Олександр Мурашко. Портрет дівчини з таксою

? Визнач характерні ознаки парадного і камерного портретів на ілюстраціях. Пригадай, як образотворче мистецтво пов'язане з літературою, музикою, театром, кіномистецтвом.

Коли метою мисткині або митця є відтворення внутрішнього світу людини, передача її почуттів і настроїв, вони звертаються до жанру камерного портрета (найчастіше погрудного). Художник /художниця добирає потрібний колорит, передає характерні риси за допомогою світлотіні. Щоб не відволікати увагу глядача від обличчя портретованого, тло картини залишають нейтральним. Для підкреслення професійних інтересів і захоплень людини додають деталі інтер'єру.

У дитячих портретах позуючі особи зображуються в камерній обстановці, невимушених позах, іноді з домашніми тваринами чи іграшками.

Парадні портрети зазвичай використовують скульптори, створюючи пам'ятники видатним діячам.

Скульптори Василь Ярич,
Роман Романович.
Князь Данило Галицький

? Схарактеризуй скульптурний портрет князя. Зверни увагу на горду поставу вершника, впевнений жест, мужній погляд. Як велична скульптура воїна, відлита у бронзі, відображає історичну епоху?

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Порівняй ознаки камерного та парадного портретів.
2. Поцікався, які портрети переважають у вашому родинному фотоальбомі — камерні чи парадні.
3. Прокоментуй вислів Леонардо да Вінчі: «Малярство — це німа поезія, а поезія — промовисте малярство».

Самостійне дослідження, медіапошук

Добери портрети до романсів відповідно до настроїв музики.

Фантазую, експериментую, дію

Сфотографуй пам'ятники свого краю, які належать до парадних портретів.

Музичні цикли

? Поміркуй, чому композитори об'єднують твори в цикли.

Музичні твори, зокрема вокальні, композитори нерідко об'єднують у *цикли*. Чим цикл відрізняється від звичайної збірки творів? Кілька пісень, хорів чи інструментальних п'єс об'єднуються спільною ідеєю та тематикою.

Одним із найвідоміших зразків вокального циклу є «Прекрасна мірошниця» Франца Шуберта, який складається з 20 творів — епізодів із життя людини. Це своєрідний роман у новелах: кожна пісня самостійна, але водночас є частиною загального циклічного розвитку, побудованого за драматургією: зав'язка, кульмінація і розв'язка.

У циклі розповідається про юнака, який вирушив у мандри в пошуках щастя («У путь»). Він закохується в доньку місцевого мірошника. Кохання приносить спочатку радісні, а потім і сумні переживання: у нього з'являється суперник («Мисливець»). Про свої почуття герой розповідає струмку — єдиному вірному другові («Мельник і струмок»).

Пісням Ф. Шуберта притаманні прості, невибагливі мелодії. Вони створені в народному дусі, найчастіше мають куплетну форму. Фортепіанний супровід нерідко «малює» картини природи: поряд із головним героєм найважливіше місце в циклі відведено музичному образу струмка, у спілкуванні з яким він знаходить розраду. Музика чарує своєю щирістю, життєвою правдивістю, виразністю.

Франц Шуберт. «Прекрасна мірошниця»: «У путь», «Мисливець», «Мельник і струмок».

? Які настрої переважають у кожній із пісень? Проаналізуй зв'язок поетичного тексту і мелодії. Яка роль супроводу у творах?

Якоб ван Рейсдал. Млин Вейка біля Дурстедде (фрагмент)

До портретної галереї

Вільгельм Август Рідер. Портрет Ф. Шуберта

Франц Петер Шуберт (1797–1828) — австрійський композитор, який сказав нове слово в музиці й започаткував напрям романтизм. За 31 рік митець створив величезну спадщину: понад 600 пісень, декілька симфоній і опер, багато камерно-інструментальних творів. Його пісням для голосу і фортепіано притаманний наскрізний розвиток. Партія інструментального супроводу завжди має важливе, виразне, а часто й музично-зображувальне значення.

У «Карнавалі» Роберта Шумана деякі п'єси — своєрідні музичні портрети поета фортепіано Фредерік Шопена, скрипаля-віртуоза Нікколо Паганіні, дружини композитора — піаністки Клари Шуман.

Роберт Шуман. Цикл «Карнавал»: «Кіаріна», «Шопен», «Паганіні».

Мистецька скарбничка

Цикл (від лат. — коло) — поєднання музичних творів за жанром, тематикою.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Чим відрізняється вокальний цикл від збірки пісень?
2. Яка ідея об'єднує твори у циклі Ф. Шуберта?
3. Якими засобами музика створює образ людини?

Самостійне дослідження, медіапошук

Порівняй музичні портрети митців із живописними художника Ежена Делакруа.

Фантазую, експериментую, дію

Створи вокальний цикл, поєднавши пісні за тематикою: «Від свята до свята пісень у нас багато».

Парний і груповий портрети

П'єр-Огюст Ренуар.
На терасі

За кількістю зображених персон розрізняють парний і груповий портрети. Перший із них не так часто можна побачити в картинних галереях і художніх музеях. Адже досить складно в одній композиції передати зовнішню і внутрішню гармонію різних людей, наприклад, матір із дитиною, подружжя, друзів, братів або сестер.

Диптих передбачає об'єднання в одну композицію двох картин, кожна з яких виконана на окремому полотні. Об'єднуючим моментом є однаковий формат (інколи на тлі фрагментів загального пейзажу), кольорова гама.

1

2

1 – Олекса Новаковський. Автопортрет із дружиною;
2 – Лукас Кранах Старший. Весільне зображення саксонського герцога Генріха Благочестивого

? Визнач, за допомогою яких композиційних прийомів і художніх деталей передається єдність персонажів на парних портретах і диптиху.

До портретної галереї

Рембрандт.
Автопортрет із Саскією

Рембрандт Харменс ван Рейн (1606–1669) — голландський художник, спадщина якого належить до вершин культури людства. За життя здобув славу неперевершеного портретиста, мав численні замовлення, написав близько ста автопортретів. У цьому жанрі художник досяг такої психологічної глибини, що його композиції по праву отримали назву портретів-біографій. Один із головних виражальних засобів живописця — світлотінь, що посилює емоційну виразність образів. Для реалістичного втілення образів Рембрандт детально вивчав міміку

людського обличчя. Художника називали поетом страждання і співчуття, адже з особливою душевною теплотою він писав портрети простих і знедолених людей.

- ?** Який настрій панує в автопортреті Рембрандта із дружиною? Що може розповісти ця картина про характер автора, його ставлення до життя? Яка роль світлотіні у створенні загальної атмосфери портрета?

Якщо в картині зображено більш ніж дві особи, то її можна віднести до жанру *групового* портрета. Персонажів таких картин об'єднують родинні стосунки, спільна професійна діяльність або дозвілля, історична подія тощо. При розташуванні фігур людей на груповому портреті, зокрема при виборі їхніх поз, важливо дотримуватися гармонії в композиції.

Реалістичний тип групового портрета започаткував Франц Хальс. У портреті стрільців голландський художник зобразив сильних, енергійних людей, які брали активну участь у визвольній боротьбі проти іспанських завойовників і святкують перемогу. Єдність вільної асиметричної композиції досягнуто невимушеною свободою розташування фігур у різних позах і поворотах, об'єднаних хвилею руху, що надає полотну динамічності.

Франс Хальс. Груповий портрет стрільців гільдії Св. Адріана

Відомий фламандський художник-портретист А. Ван Дейк в одній зі своїх численних картин зобразив себе в родинно-му колі. Малюючи парадний груповий портрет королівської родини, іспанський художник Ф. Гоя підкреслив різкий контраст розкішних костюмів і блискучих коштовностей із невиразними та грубими обличчями зображуваних знатних персон.

Антоніс Ван Дейк. Сімейний портрет.

Франсіск Гоя. Родина короля Карла IV

? Які композиційні прийоми застосовані в розташуванні персонажів групових портретів?

Дієго Веласкес. Меніни (фрагмент)

- ?** Розкажи про те, що відбувається на картині. Розглянь уважно всіх персонажів на передньому і дальньому планах. Чи є серед них художник? Кого, на вашу думку, він малює? Що можна розказати про цих людей? Кого зображено в центрі складної багатофігурної композиції? Проаналізуй деталі інтер'єру. Подумай, яка роль дзеркала на картині. Якими прийомами у картині передано простір?

У груповому портреті родини, який нагадує скоріш побутову сцену, Анрі Матісс намалював дружину за вишиванням, дочку із книжкою і синів, які грають у шахи. Годі шукати в картині те, що зазвичай передають портретисти — розкриття характерів чи подробиць одягу, адже багато з цього тут немає або намічено в загальних рисах. Фігури й обстановка кімнати в композиції представлені лаконічно, площинно, спрощено. Відомий майстер колориту використовує гармонію яскравого звучання насичених кольорів, де фарби ніби випромінюють енергію, зображуючи спокійний і радісний «оазис сімейного щастя».

Анрі Матісс. Сімейний портрет

- ?** Який настрій передає художник за допомогою насиченості кольорів? Знайди серед ілюстрацій групових портретів парадний і камерний.

У графічному мистецтві існують оригінальні типи гумористичних або сатиричних портретів, які називаються *шаржі*. Багато художників писали дружні шаржі на своїх знайомих, зокрема на колег-митців, підкреслюючи засобом перебільшення найважливіші риси зображуваних.

? Кого з відомих митців ти впізнаєш? Порівняй шаржі з фотографіями.

Мистецька скарбничка

Диптих

музичний цикл
з двох п'єс

у малярстві —
дві картини,
об'єднані однією
темою та ідеєю

об'єднані однією
темою та ідеєю
два поетичні
твори

Гармонія

один із головних
елементів
музичної мови

поєднання
засобів художньої
виразності,
які органічно
доповнюють один
одного

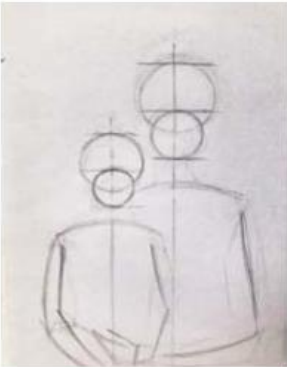
єдність частин
і цілого у творі
мистецтва

Композиція (від лат. *compositio* — складання, упорядкування) — побудова образотворчих форм в єдності зі змістом, у зв'язку всіх елементів зображення.

Шарж (з лат. — перебільшення) — різновид карикатури, гумористичне або сатиричне зображення, в якому змінені і підкреслені характерні риси людини.

📌 **Варіант 1.** Виконай груповий портрет «Українські герої-переможці» у вигляді фотоколажу на тлі сучасної військової техніки. Продумай композицію.

Варіант 1. Намалюй портрет із улюбленою матусею (бабусею, дідусем або іншим дорослим) (акварель).

Мистецькі поради

Фігури у парному портреті, об'єднані спільним сюжетом, розташовуються у центрі композиції: голови портретованих нахилені одна до одної або повернені обличчям в один бік; руки можна використати як засіб об'єднання композиції в одне ціле.

Щоб навчитися зображувати фігури людини, варто пам'ятати про основні пропорційні співвідношення частин фігури:

- довжина тулуба разом із головою дорівнює довжині ніг; довжина руки від плеча до ліктя, від ліктя до кисті майже однакова; коліно — посередині довжини ноги; довжина ступні людини приблизно дорівнює висоті голови;
- у маленьких дітей голова складає $1/4$ — $1/6$ зросту, у дорослих людей — $1/7$ (а у високих — $1/8$) зросту.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Розкажи про жанрові особливості парного портрета.
2. Поясни, яке значення композиції у груповому портреті.
3. Колективна Гра «Озвуч картину». Створіть «живі сценки» за сюжетами групових портретів, озвучте їх уявною розмовою персонажів.

Самостійне дослідження, медіапошук

У зображенні фігури й обличчя людини застосовують правило «золотого перетину». Досліді, як діє це правило.

Фантазую, експериментую, дію

Створи дружні шаржі на однокласників та однокласниць.

Гімн у музиці

? У якій інтепретації ти зазвичай співаєш наш Державний Гімн — сольній, хоровій, із яким супроводом? Як ти при цьому поводишся, що відчуваєш?

У розгалуженій сфері камерно-вокальних жанрів особливе місце належить гімну — пісні урочистого характеру. Гімни бувають державні, національні, релігійні, революційні, військові, спортивні тощо. У них прославляють героїзм і шляхетність людей, звеличують певні історичні події, виражають патріотичні ідеї, які викликають піднесені почуття. Гімн (разом із прапором і гербом) є офіційними символами будь-якої держави, відображає духовність нації. У всьому світі державні гімни співають урочисто, стоячи.

? Які гімни тобі відомі? Яка пісня стала Державним Гімном України? Поцікався, які виконавські інтерпретації Державного Гімну набули поширення.

Для допитливих

Тексти гімнів, які передають уявлення про вірування й обряди стародавніх єгиптян, збереглися на стінах гробниць фараонів.

Гімн як жанр релігійної християнської творчості, який можна почути в храмах і сьогодні, будується за певними канонами — правилами, які формуються під впливом місцевих традицій.

Найстарішим національним гімном є данський (виник у другій половині XVI ст.). Текст японського національного гімну старіший, але музики для нього тривалий час не існувало. Більшість національних гімнів — урочисті, маршові, із звучанням фанфар, — але, наприклад, країни Латинської Америки більше тяжіють до оперних форм, а Сходу — до інструментальних композицій.

Історія виникнення гімнів сягає у глиб віків.

У Стародавній Греції величальні урочисті пісні-гімни на честь богів і героїв склалися відомими поетами й виконувалися під акомпанемент кіфар.

З-поміж авторів гімнів був і славетний Гомер. До наших днів із часів античності збереглися два гімни Аполлону, а також різноманітні зображення грецьких музикантів на розписах ваз.

Класиком хорової лірики став поет і музикант Піндар, автор гімнів, застільних і переможних од, які відрізнялися різноманітністю форм, багатством і вигадливістю ритмів.

Грецький композитор Спірідон Самарас на слова поета Костіса Паламаса створив хоровий олімпійський гімн, який прозвучав на церемонії відкриття перших відновлених Олімпійських ігор у 1896 р. в Афінах. Міжнародний олімпійський комітет затвердив його офіційним олімпійським гімном. Відтоді цей гімн виконується щоразу під час церемонії відкриття ігор.

Гімном Євросоюзу обрано «Оду до радості» Людвіга ван Бетховена на вірші Фридриха Шиллера (з фіналу Дев'ятої симфонії), яка символізує ідеали свободи, спільні європейські цінності миру та солідарності. Заради рівноправності всіх мов гімн виконується як інструментальний твір.

В Україні Державним Гімном стала пісня «Ще не вмерла України...». Автори цього твору — поет Павло Чубинський і композитор Михайло Вербицький. Духовним гімном українців вважається хоровий твір Миколи Лисенка «Боже, великий, єдиний».

Давньогрецький музикант (вазопис)

Михайло Вербицький. «Ще не вмерла України...». Невідомий автор. Студентський гімн «Гаудеамус». Людвіг ван Бетховен. «Ода до радості». Спірідон Самарас. Олімпійський гімн. Гімн української дітей.

Які почуття викликає музика гімнів? Як їх треба виконувати? Схарактеризуй музичну мову, притаманну цьому вокальному жанру (характер мелодії, темп, ритм).

До портретної галереї

Михайло Михайлович Вербицький (1815—1870) — український композитор, хоровий диригент, педагог, громадський діяч.

Народився поблизу Перемишля на Львівщині в родині священника. У 10-річному віці Михайло втратив батька. Відтоді його долею опікувався далекий родич — єпископ Іван Снігурський, у школі якого Михайло почав навчатися музики, співу. У Львівській духовній семінарії М. Вербицький керував хором, опановував мистецтво гри на гітарі.

Восени 1862 р. український поет, фольклорист і етнолог Павло Платонович Чубинський (1839—1884), який мешкав у Києві, написав патріотичний вірш «Ще не вмерла Україна...». Уперше він був опублікований на Галичині в 1864 р. в часописі «Мета». Зміст вірша надихнув Михайла Вербицького написати патріотичну пісню. Після опублікування ця пісня набула великої популярності серед українських патріотів, а після здобуття незалежності стала Державним Гімном України.

Композиторський спадок М. Вербицького складається з релігійних і симфонічних творів (увертюр), музики до вистав українського театру.

Ода до радості

Музика Л. ван Бетховена

Радість, гарна іскро Божа!
Несказанно любо нам
Увійти, царице гожа,
В твій пресвітлий дивний храм.
Все, що строго ділить мода,
В'яжеш ти одним вузлом,
Розцвітає братня згода
Під благим твоїм крилом.
Кого доля ошастила
Тим, що другові він друг,
Кого любить лада мила, —
Йди до нас в веселий круг.

Переклад з німецької М. Лукаша

Йдіть усі, хто зве своєю
В світі душу хоч одну!
Хто ж весь вік черствів душею —
Йди у іншу сторону.
Радість — всесвіту пружина,
Радість — творчості душа,
Дивна космосу машина
Нею живиться й руша.
Радість квіти розвиває
І розгін дає сонцям,
Їх в простори пориває,
Невідомі мудрецам.

- ?** Виконай вокалізом «Оду до радості». Створи власний текст, який можна було б виконувати за музикою Бетховена.

- ?** **Колективний мистецький проєкт** «Обираємо професію — презентуємо таланти». Завдання: ознайомитися з біографією Бетховена, подивитися мультфільм про композитора, перекласти текст і створити за його сюжетом комікси (або відеоролик). Об'єднатися в групи: «Перекладачі», «Сценаристи», «Художники-Рекламисти» тощо.

Мистецька скарбничка

Гімн (з грец. — урочиста пісня) — жанр музики, який прославляє кого-небудь або що-небудь.

Ода (з грец. — пісня) — жанр поезії та музики, урочистий твір.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Що нового ти дізнався/дізналася на уроці? Що тебе здивувало, зацікавило? Про що ти хочеш дізнатися додатково?

2. Які існують гімни? Які риси притаманні цьому жанру? Чим відрізняється гімн від інших вокальних жанрів?

3. Створи узагальнюючу таблицю вокальних жанрів.

Самостійне дослідження, медіапошук

У вільний час послухай гімни європейських країн, які найбільше допомогли українцям та українкам під час війни, зокрема надали їм тимчасовий захист.

Фантазую, експериментую, дію

Попрацюйте всі разом. Створіть гімн класу.

Портрет у скульптурі — ГІМН ЛЮДИНІ

? *Що нового ти хочеш дізнатися про мистецтво скульптури?*

*Венера Мілоська
(фрагмент)*

Скульптура — один із найдавніших видів образотворчого мистецтва. Як правило, об'єктом зображення творів скульптури є людина, її зовнішній і внутрішній світ.

Портрет є найбільш розвиненим жанром станкової і монументальної скульптури. Станкова скульптура включає різні види композиції: голова, бюст, поясний і поколінний портрети, фігура на повний зріст (статуя). Зазвичай розміри станкових зображень наближені до натуральної величини.

До монументальної скульптури належать однофігурні й багатофігурні композиції, кінні пам'ятники, монументи, рельєфи й ансамблі на честь видатних людей. Їх виконують із довговічних матеріалів (граніт, бронза, мідь, сталь).

*Дельфійський візничий
(бл. 475 р. до н.е.)*

*Статуя Марка Аврелія
на Капітолійській площі в Римі*

? *Пригадай, які існують різновиди скульптури. Чим відрізняється рельєф від круглої скульптури?*

Портрет як жанр мистецтва скульптури досяг високого рівня розвитку у Стародавній Греції та Римі. Дельфійський візничий — один із небагатьох збережених оригіналів античної бронзи. Статуя Марка Аврелія в Римі — єдиний кінний скульптурний портрет, що зберігся з часів античності в оригіналі.

Античні міфи стали джерелом для тем і сюжетів для видатних живописців і скульпторів різних епох і народів.

Існує давньогрецький міф про скульптора Пігмаліона, царя Кіпру. Одного разу він створив зі слонової кістки статую дівчини. Вона так вразила художника своєю красою й досконалістю, що Пігмаліон закохався у створену ним статую — Галатеєю. Богиня краси Афродіта, почувши благання Пігмаліона, оживила її, і Галатея стала дружиною скульптора.

У цій легенді — великий сенс. Адже всі пластичні мистецтва не тільки створюють певні зображення, вони відтворюють життя, торкаються серця і почуттів людини.

Пешьо Лоран.
Пігмаліон і Галатея

Візуальна грамота

Рельєфи, залежно від розміщення на площині, бувають такі:

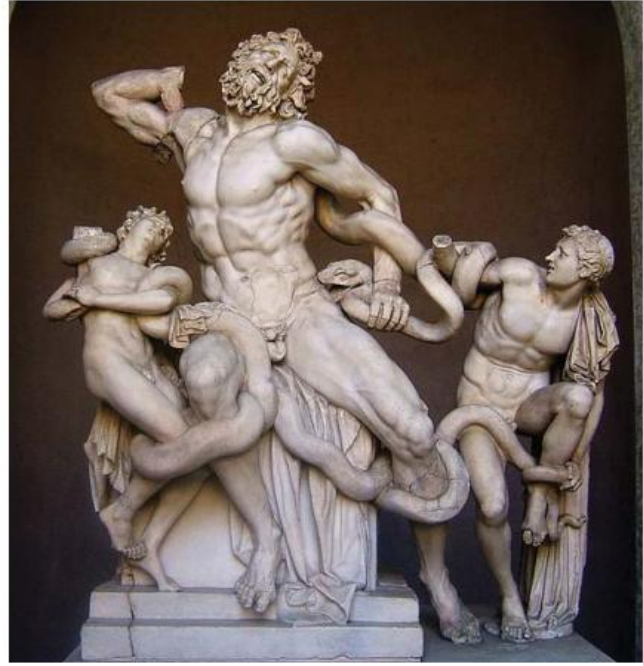
- горельєф (дуже опуклий рельєф, який виступає над площиною більш як на половину своєї товщини);
- барельєф (опуклість, менша від половини);
- контррельєф (рельєф «птопає» у площині).

Митці прагнули зображувати людину не лише красивою, а й духовно багатою, гармонійно прекрасною. Рельєфами прикрашали стіни архітектурних споруд, використовували зображення людини на монетах. Говорили, наприклад, що в Афінах було більше статуй, аніж живих людей!

У давньогрецькій скульптурі зображали ідеальні узагальнені образи людей. Римські митці створювали портрети реальних осіб, або скульптури. Римські скульптори передавали у статуях і бюстах велич абонатхненність, стриманість або жорстокість.

Ніка Самофракійська

Лаокоон

Одна з найвідоміших античних статуй Ніка Самофракійська — богиня перемоги — представлена в нестримному русі вперед. Її одяг ніби розвивається від вітру, а гордий помах орлиних крил викликає почуття радісної та урочистої перемоги. Груповий портрет Лаокоон та його сини — відома скульптура з Родоса.

Реконструкція фризу храма Парфенона

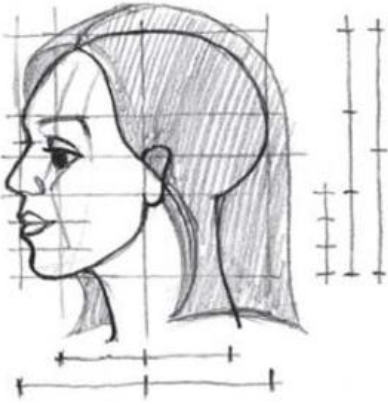
Парна рельєфна композиція муз сучасного французького скульптора

Скульптура епохи античності широко репрезентовано багатофігурними рельєфами, які демонструють високу майстерність митців.

- ?** Визнач види скульптури у підручнику.
 • Які зображення є динамічними, а які — статичними?

Варіант 1. Зліпи спортсмена-олімпійця у вигляді круглої скульптури (пластилін).

Варіант 2. Створи рельєф із зображенням людини у профіль. Врахуй пропорції людини (пластилін).

Мистецька скарбничка

Бюст — вид круглої скульптури; голова до плеч і погрудне зображення людини.

Рельєф — один з видів скульптури, об'ємне зображення предметів, що частково виступають над площиною.

Статуя — вид круглої скульптури, що зображує людську постать на повний зріст.

Фриз — горизонтальний елемент архітектурної споруди, розташований у верхній частині колони чи стіни.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Назви види портретних зображень людини у скульптурі.
2. Наведи приклади скульптурних портретів античності.
3. Чому вважається, що мистецтво античної скульптури створило своєрідний «гімн Людині»? Відповідь аргументуй.

Самостійне дослідження, медіапошук

У вільний час досліді піктограми олімпійських видів спорту.

Фантазую, експериментую, дію

Поміркуй, які малі Олімпійські та Піфійські ігри можна провести у школі. Як залучити дітей з особливими потребами до паролімпійських ігор? Які види спорту варто обрати?

Хорові жанри

? Пригадай звучання різних хорів. Із яких партій складається мішаний хор? Де можна послухати духовну хорову музику?

З глибокої давнини люди шанують хоровий спів. Звучання хору захоплює публіку, викликає позитивні емоції. Особливий вплив на людину має духовна хорова музика. Духовні твори пов'язані з текстами релігійного змісту і призначені переважно для виконання у храмі. Вони покликані пробуджувати в людині відчуття прекрасного, хвилювати серця і зворушувати душі.

Сандро Боттічеллі. Мадонна з немовлям і співаючі янголи

Композитори створюють духовні хорові твори в різних жанрах, одним із яких є *ораторія*. Це великий багаточастинний музичний твір для солістів, хору й оркестру, написаний зазвичай на драматичний сюжет. Музика ораторій вирізняється особливою урочистістю. Звучання хору підтримується симфонічним оркестром.

До портретної галереї

Георг Фрідріх Гендель (1685—1759) — німецький композитор, відомий своїми творами в жанрі ораторії. Він народився в місті Галле у Німеччині. В 4 роки самостійно навчився грати на клавесині, а пізніше опанував орган, скрипку, гобой. Під час навчання викладав співи, працював органістом. Після переїзду до Лондона отримав посаду директора Королівської Академії музики. Створив близько 40 опер, 32 ораторії, концерти тощо.

Зі знаменитим твором Генделя «Месія» пов'язана традиція вставати під час урочистого звучання хору. Коли ораторія виконувалася в Лондоні, король Георг II так розхвилювався, що підхопився з місця. За ним піднявся увесь зал, охоплений піднесеними почуттями.

Г. Ф. Гендель. «Алілуя» з ораторії «Месія». Леонард Коен «Алілуя». Пьотр Янчак «Алілуя».

? Порівняй різні твори «Алілуя» (вітальне звернення до Бога).

Близьким до ораторії є жанр *кантати*, що відрізняється від неї меншими масштабами й відсутністю драматичної розробки сюжету. Тобто кантати мають переважно камерний характер. Вони поділяються на світські та духовні (релігійні). За емоційно-образним змістом вони бувають урочисті, радісні, ліричні, скорботні.

Зазвичай кантата складається з оркестрового вступу, арій, речитативів і хорів. Усі частини поєднані між собою спільною ідеєю, які послідовно розкривають одну тему. Можливості музики та літератури в єдності їх виразових засобів дають змогу авторам кантати (поетові й композитору) яскраво та різноманітно втілити свій задум.

Кантата як світський жанр, виникла в Італії, а як духовний — сформувалася в Німеччині. До жанру кантати зверталися композитори різних епох. Високохудожні зразки духовних і світських кантат створив Йоганн Себастьян Бах. У «Кавовій кантаті» розповідається про захоплення молодих сучасників композитора новим на ті часи напоєм — кавою. Мелодії арій із кантати були популярними серед молоді, їх наспівували, як звичайні пісні.

Й. С. Бах. Кавова кантата. Арія Лізхен «Ах, яка солодка на смак кава!».

? Слухаючи музику, зіграйте сценку з кантати «в ролях» (пантоміма).

Сцена з «Кавової кантати» в Національній опереті України

Колесо Фортуни – зі збірки Карла Орфа «Карміна Бурана»

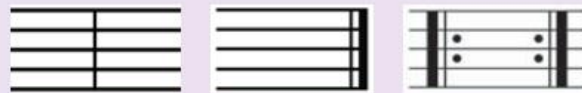
Карл Орф, створюючи сценічну кантату «Карміна Бурана» (Баварські пісні), обрав незвичний жанр, який поєднує риси кантати, ораторії, опери й елементи хореографії. Основою сюжету стали пісні та вірші зі стародавнього рукопису, написаного невідомими поетами — мандрівними студентами. Композиція втілює ідею колеса фортуни, що обертається між номерами. Кантата починається і закінчується гімном «О, фортуно!», який стає своєрідним епіграфом.

К. Орф. Кантата «Карміна Бурана»: «О, фортуно!» тощо.

Яке враження справила на тебе ця музика? Яка роль ритму, динаміки, відеоряду у вираженні драматичної атмосфери?

Музична грамота

Музичний текст поділяється на **такти** — відрізки від сильної долі до наступної сильної долі. У нотах це позначається тактовою рискою, а наприкінці твору — двома (друга — жирна). Для позначки повторення фрагменту твору додають дві крапки — **реприза**.

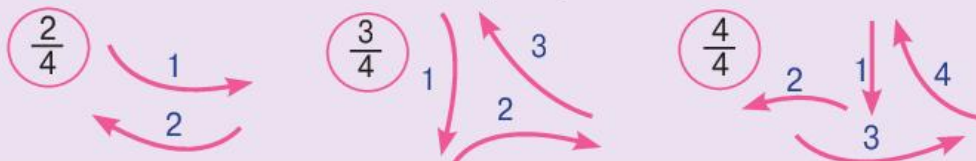

Величину такту позначає музичний розмір. Верхня цифра дробі вказує кількість долей у такті, а нижня — тривалість їх.

Пригадай відомі тобі музичні розміри й те, як їх диригувати.

$$\frac{2}{4} = \frac{2}{4} = | \text{♪} \text{♪} | \quad \frac{3}{4} = \frac{3}{4} = | \text{♪} \text{♪} \text{♪} | \quad \frac{4}{4} = \frac{4}{4} = | \text{♪} \text{♪} \text{♪} \text{♪} |$$

Схеми диригування

Віднайди у нотах пісні позначки розміру і репризи.

Україна

Музика і вірші Т. Петриненка

До-ро - ги ін-шо-ї не тре-ба, ко - ли зо-рить Чу-маць-кий
 Ме-ні не мож-на не лю - би-ти, то - бі не мож-на не цвіс -

Шлях. Я йду від те-бе і до те-бе по зо-ло-тих тво-їх стеж -
 ти. Лиш до - тивар-то в сві-ті жи-ти, по - ки жи-веш і квіт-неш

1 2
 ках. ти. Ук-ра - ї - но, Ук-ра - ї - но! Піс-ля да-ле-чі до -

ріг вір-не сер-це тво-го си - на я кла-ду то - бі до ніг.

2. Бо ми кохаєм до нестями І ще не скоро наш кінець, Ще, може, нашими серцями Розпалим тисячі сердець.	Ще свічка наша не згоріла, Ще наша молодість при нас, А те, чи варте наше діло — То скажуть люди й скаже час.

Мистецька скарбничка

Кантата (італ. *cantata*, від лат. *canto* — співаю)

вокально-хоровий жанр

урочистий вірш

Ораторія (з лат. — говорити, благати) — великий концертний твір для хору, співаків-солістів і симфонічного оркестру.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Наведи приклади вокально-хорових жанрів.
2. Схарактеризуй особливості кантати й ораторії.
3. Поясни, як збагатилися твої знання про хорові жанри.

Самостійне дослідження, медіапошук, експеримент

Уяви і знайди «Карміну Бурану» як світлове шоу з інсталяцією.

Релігійний жанр в образотворчому мистецтві

? Як ти розумієш слово «духовність»?
Що ти знаєш про синтез мистецтв у храмі?

У мистецтві для передачі духовного стану існує особливий жанр — *релігійний*. Він присвячений зображенню сюжетів і персонажів з різних вірувань людей: епізодів зі Святого Письма у християн, сакральних текстів із інших світових релігій. Цей жанр виник у мистецтві стародавніх цивілізацій.

В європейському живописі релігійний жанр протягом тривалого часу був визначальним, адже з епохи Середньовіччя релігія стала домінуючим важелем впливу на світогляд людей. Християнська ідеологія надихала багатьох митців. Після запровадження в Київській Русі християнства вона набула розквіту в іконописі, книжковій мініатюрі, архітектурі, монументальному живописі.

Релігійний живопис представлений різноманітними сюжетно-тематичними композиціями. До поширених сюжетів належать зображення, пов'язані з релігійними святами (Різдво, Великдень), життям Христа, Богородиці, янголів — духовних істот-охоронців. Але поступово картини релігійного змісту втратили пріоритетність і були витіснені історичним та іншими жанрами.

- 1 — Рафаель Санті. Мадонна у кріслі;
- 2 — мініатюра з Пересопницького Євангелія;
- 3 — статуя Будди в Індії

До портретної галереї

Мікеланджело (1475–1564) — геніальний італійський скульптор, живописець, архітектор, поет, мислитель. Повне ім'я — Мікеланджело де Франческо де Нері де Мініато дель Сірка і Людовіко ді Леонардо ді Буонарроті Симоні. Митець народився в містечку Капрезе біля Ареццо. Навчався в майстерні одного з кращих живописців Італії — Доменіко Гірландайо. Незабаром Лоренцо Медичі запросив його до себе в палац, де юнак мав можливість ознайомитися з прекрасною колекцією творів античного мистецтва. Мікеланджело практично самостійно оволодів ремеслом скульптора, він ретельно вивчав твори своїх попередників і копіював їх.

До видатних статуй на біблійну тематику належать «Давид», «Мойсей», «П'єта» (Оплакування Христа). В живописній спадщині митця релігійний жанр знайшов відображення у монументальних розписах стелі Сикстинської капели («Страшний суд», «Створення Адама»). Поступово Мікеланджело переходить від скульптури і живопису до зодчества і поезії. Вершиною творчості митця став собор Святого Петра в Римі, прикрашений статуями великого майстра. З теплотою він писав портрети простих і знедолених людей.

Мікеланджело. Собор Св. Петра

Мікеланджело. П'єта

? Які митець передає почуття скорботи у скульптурі?

Упродовж віків художників різних країн приваблював сюжет «Таємної вечері», який відтворює трапезу Христа і дванадцятьох апостолів, або Євхаристію (Причастя). Зазвичай вибирався найдраматичніший момент звернення Христа до учнів зі словами пророцтва, що один із них його зрадить. На прикладі низки творів можна простежити, як по-різному трактується ця тема.

Світовим шедевром вважається «Таємна вечеря» **Леонардо да Вінчі** (1498). На цій фресці з монастиря Санта-Марія делла Граціє в Мілані акцентовано реакції учнів на слова Христа про зраду одного з присутніх. Обличчя, пози, жести виражають різні почуття: обурення, здивування, смуток тощо. Тільки переляканий Іуда міцно тримає в руці гаманець зі срібниками...

*Леонардо да Вінчі.
Таємна вечеря*

Італійський художник **Паоло Веронезе** створив грандіозне полотно «Таємна вечеря» (1573). У залах з колонами й арками на тлі архітектурних споруд розташовані гості, одягнені в розкішні костюми, а також солдати, слуги, блазні, карлики. Церковні служителі розцінили це як надмірно вільне трактування священного сюжету. Інквізиція постановила виправити картину, прибрати все, що не відповідає релігійним канонам. Художник був щирим католиком і не відчував за собою провини, хоча розумів, що дав волю фантазії. Утім він твердо знав, що не погодиться бодай щось змінити у своєму творінні. Він «поліпшив» картину своєрідно: змінив назву на «Бенкет у будинку Левія».

Паоло Веронезе. Бенкет у будинку Левія (Таємна вечеря)

Оригінально трактує поширений релігійний сюжет іспанець **Сальвадор Далі** (1955). Його картина нагадує знамениту композицію Леонардо да Вінчі, але атмосфера і зміст інші. Художник переносить персонажів у сучасний простір, розміщуючи їх ніби в рамці кристалу. Емоційні реакції апостолів не відображено, Іуду ніяк не виокремлено. Хто ж із них зрадник?

Сальвадор Далі.
Таємна вечеря

? Порівняй композиції трьох художників на тему «Таємної вечері». Чим вони різняться? Який твір тебе найбільше вразив? Вислови своє ставлення до релігійного жанру.

Ікона — особливий жанр живопису, предмет поклоніння. Усіх персонажів на них малюють у певних традиційних позах й одязі, святість підкреслюють сяйвом навколо голів — *німбами*. В іконах використовується особливу символіку кольору, світла, жестів, атрибутів, зображення простору («зворотна перспектива»).

З ікони Іова Кондзелевича на глядача дивляться лише два обличчя: Ісуса та Іуди, який в одній руці тримає ножа, а в другій (ховає за спиною) — гроші. Ці образи виражають протилежні життєві позиції: людяність і зрадництво.

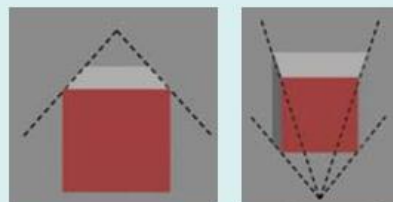
Іов Кондзелевич.
Ікона «Таємна вечеря»

Візуальна грамота

Створюючи шедеври, митці володіли знаннями з **композиції**, яка пов'язує елементи картини в єдине гармонійне ціле. Століттями художники шукали найвиразніші композиційні схеми. У результаті важливі елементи зображення розміщуються не хаотично, а утворюють прості геометричні фігури: квадрат, прямокутник, трикутник, коло (тондо).

Спільною рисою багатьох картин, що передають релігійні сюжети, є складна композиційна побудова, якій притаманна багатоплановість зображення фігур. Щоб відобразити простір на площині, художники застосовують **перспективу**.

Лінійна перспектива може бути *пряма*, коли об'єкти зменшуються з віддаленням від спостерігача (приміром, вулиця), і *зворотна*, коли віддалені об'єкти зображуються більшими (наприклад, в іконописі).

Повітряна перспектива передбачає, що об'єкти на передньому плані зображуються чіткими, деталізованими, а з їх віддаленням від глядача обриси пом'якшуються, і на дальньому плані зображення стає узагальненим, менш яскравим, розпливчастим, ніби у повітряному серпанку.

- і** Намалюй образ янгола — свого духовного охоронця. Емоційно надихати тебе зможуть картини українських художниць Наталії Курів-Максимів (розпис на склі) та Євгенії Гапчинської.

Мистецька скарбничка

Ікона (з грец. — малюнок, образ) — зображення осіб та подій Святого письма, церковної історії, що є предметами поклоніння: Ісуса Христа, Богородиці, святих.

Перспектива (фр. *perspective*, лат. *perspicio* — ясно бачити) — спосіб відображення на площині об'ємних предметів, глибини простору.

Релігійний жанр — твір мистецтва на релігійну тематику.

Тондо (італ. *tondo* — круглий) — круглий формат, зображення, вписане в круглу форму.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Які сюжети й теми зображують художники у творах релігійного жанру?

2. Віднайди на ілюстраціях у підручнику приклади різних видів перспективи.

3. Вислови свої судження щодо ролі релігійного мистецтва у культурі сучасності.

Самостійне дослідження, медіапошук

Поцікався, які техніки застосовують сучасні майстри та майстрині декоративного мистецтва для виготовлення ікон із бурштину.

Фантазую, експериментую, дію

Створи слайд-шоу «Образ Мадонни в мистецтві».

Українська хорова музика

? Які хорові твори українських композиторів тобі відомі? Пригадай і поясни слова «хормейстер», «регент». Які почуття викликає у тебе духовна хорова музика?

Пам'ятник Максиму Березовському в Глухові (скульптор І. Коломиєць)

Українська хорова музика розвивається впродовж тисячі років і має видатні надбання, зокрема, особливий жанр — *хоровий концерт*. Це циклічний твір для чотириголосного хору без інструментального супроводу — *а капелла*. У період виникнення жанру хорові концерти призначалися для виконання під час богослужінь, проте у наш час їх можна почути й у концертних залах.

Видатні зразки духовних хорових концертів належать Максиму Березовському, Артемію Веделю і Дмитру Бортнянському. Концерти вирізнялися різноманіттям образного змісту: ліричні, драматичні, урочисті, скорботні. З цього часу чотириголосся запанувало в українській хоровій музиці.

Д. Бортнянський. Хоровий концерт «№ 4» у виконанні Національної заслуженої капели України «ДУМКА» (фрагмент).

? Схарактеризуй свої враження від хорової духовної музики. Вона виконується а капелла чи із супроводом?

Світську хорову музику в Україні започаткували кантати й хорові обробки народних пісень Миколи Лисенка та його послідовників — Миколи Леонтовича, Кирила Стеценка.

Сучасні композитори та композиторки розвивають традиції та збагачують жанрову палітру хорової творчості. Авторкою хорових творів багатьох жанрів — кантат, ораторій, літургій, хорових концертів і хорів-мініатюр — є Леся Дичко. Твори мисткині виявляють особливу грань її таланта — потяг до візуально-просторових образів живопису, скульптури, архітектури. Це вплинуло на появу жанру *фреска* в інструментальній, хоровій, вокально-симфонічній музиці. Леся Дичко пояснювала: «Я чую музику в шелесті подиху вітру, у співі птахів, у теплих сонячних променях, у шумі хвиль, у суворих обрисах архітектурних ансамблів, у чудових полотнах живописців...».

Леся Дичко. «Замок Шамбор» із хорового концерту «Французькі фрески».

Замок Шамбор, Франція

? *Передай свої враження — музичні та візуальні. Як можна схарактеризувати звуковий колорит хорової картини? Який замок ти уявив/уявила? Які інструменти використано для супроводу хору? Віднайди живописні композиції, суголосні настроям цих музичних фресок.*

Віртуальна екскурсія

У вільний час переглянь фрагменти фільмів про тайни королівського замку Шамбор — мрію великого Леонардо да Вінчі (зв'язок архітектури, історії, математики).

Сучасний інформаційний світ зумовив появу хорового виконавства із застосуванням цифрових технологій. Наприклад, у 2020 р. до Дня Незалежності України віртуальний хор з-понад 200 українців із шести країн заспівав пісню Т. Петриненка «Україна». Виникло також оригінальне аранжування для акапельного багатоголосся одного виконавця. В рамках дистанційної освіти хори навчальних закладів об'єднуються у віртуальні мистецькі проекти.

Отже, триває пошук нових форм розвитку хорового мистецтва, які дають змогу залучити до нього широку аудиторію. Приєднуйся і ти!

Т. Петриненко. Пісня «Україна» (в аранжуванні для віртуальних хорів І. Слободиського, Є. Маляревського).

*Віртуальний хор
у виконанні
одного співака
(цифровий запис)*

Музична грамота

Щоб співати у хоровому колективі, потрібно розвивати такі вміння та навички:

- *точно вимовляти слова тексту, розуміти поетичний образ;*
- *чисто інтонувати, стежити за власним співом, прислухаючись до загального звучання хору;*
- *контролювати гучністю звуку, утримуватися від надмірно голосного співу, що виділяється з-поміж інших співаків та співачок;*
- *відтворювати динаміку та нюанси, позначені автором/авторкою у партитурі;*
- *розуміти жести диригента/диригентки і відповідно виконувати музику.*

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Що нового ти дізнався / дізналася про українську хорову музику? Що тебе здивувало чи вразило? Що залишилося незрозумілим?

2. Які українські композитори започаткували жанр хорового концерту? Схарактеризуй особливості цього жанру.

3. Обговоріть у класі правила та особливості співу в хорі. Чи виникло у тебе бажання співати в хоровому колективі школи чи палацу дитячої творчості?

Самостійне дослідження, медіапошук

Досліді культурне явище сучасності — «віртуальний хор», його репертуар, технологію. З'ясуй, яка пісня віртуального хору зафіксована як рекорд України.

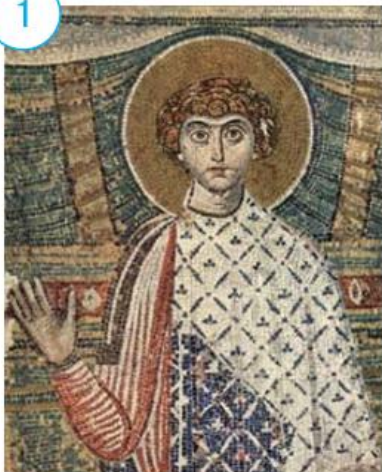
Фантазую, експериментую, дію

Організуй разом із однокласниками та однокласниками віртуальний хор: заспівайте пісню «Україна» або іншу українську патріотичну пісню за допомогою сучасних мережевих комунікацій.

Монументальний живопис

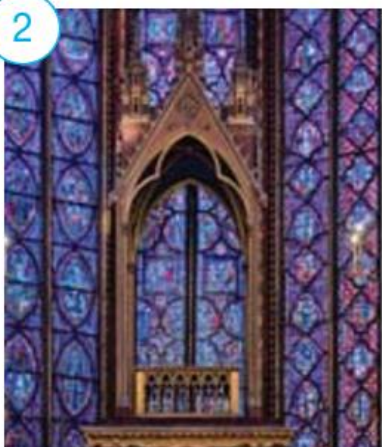
? Чи доводилося тобі бачити фрески, мозаїки та вітражі? Де саме їх можна побачити? Чи знаєш ти секрети створення зображень у цих художніх техніках?

1

Особливого розвитку релігійний жанр набув у монументальному живописі (або стінописі), який належить до найдавніших способів декорування архітектурних споруд. Тому його також називають монументально-декоративним. Завдяки довговічності зразки творів монументального живопису збереглися практично в усіх культурах. В оздобленні храмів застосовувалися *фрески, мозаїки, вітражі*.

2

Фрески та мозаїки використовували ще древні єгиптяни. Мозаїка набула широкого вжитку в архітектурі античної епохи. Але особливої довершеності ці художні техніки досягли в храмах Візантії, досягнення якої мали визначальний вплив на давньоруське мистецтво. Безліч грандіозних і віртуозних щодо майстерності фресок створено митцями Відродження. Історія мистецтва вітражу сягає своїм корінням в середньовіччя, коли вітражі становили невід'ємну частину сакральної архітектури багатьох країн Європи.

3

- 1 — Візантійська мозаїка Св. Юрія (Салоніки);
- 2 — вітражі собору Сен-Шапель (Франція);
- 3 — *Сандро Ботічеллі*. Фреска «Спокуса Христа».

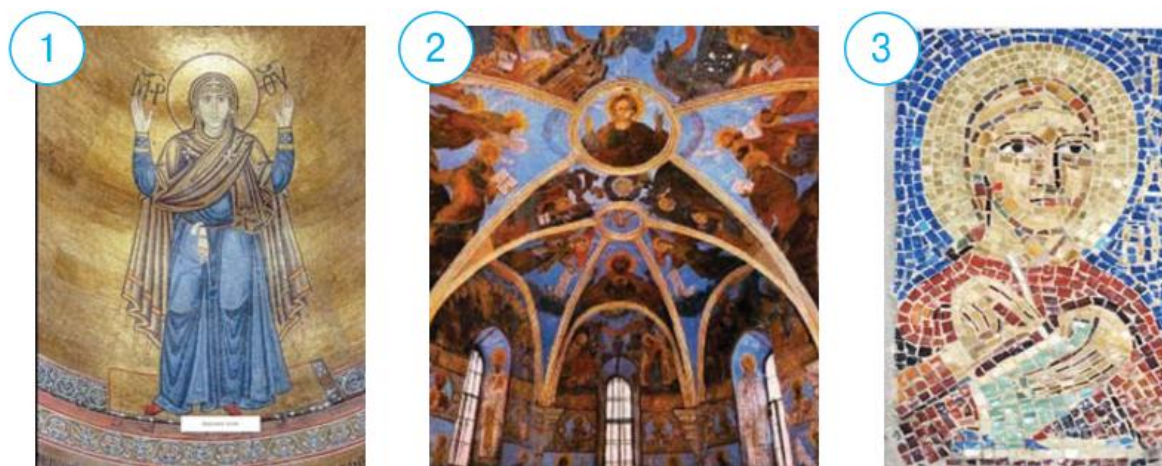
Візуальна грамота

Фреска — техніка живопису, яка полягає в розписуванні стін і стелі споруди по вогкій або сухій (а секко) штукатурці з використанням фарб, у суміші яких є в'язучі матеріали (вапно чи казеїн) і природні барвники.

Мозаїка — це художня техніка, за допомогою якої виконують зображення з різнокольорових шматочків скла (*смальти*), каміння або інших елементів однакової форми шляхом їх компонування відповідно до форми.

Вітражі — це декоративні кольорові зображення, сюжетні або орнаментальні, які виготовлялися зазвичай із шматків прозорого кольорового скла, скріплених свинцевими перемичками; такі металеві «шви» утворювали контурний малюнок.

На теренах України мистецтво фрески і мозаїки розквітло з часу прийняття християнства. Поєднання мозаїки і фрески — особливість київського мистецтва, не притаманне Візантії.

1 — Оранта із Софійського собору;
2 — фрески церкви Спаса на Берестові в Києві; 3 — Михайло Бойчук. Святий Іоанн

Найвідоміша мозаїка — величне зображення Оранти в головному храмі Київської держави. Фігура Богоматері набрана з дрібних кубиків 177 колірних віддінків, що свідчить про високу майстерність художників. Синій колір використано для одягу Богородиці, золотавий — для тла, червоний — у декорі деталей.

? Які елементи давньокиївської мозаїки стилізує М. Бойчук?

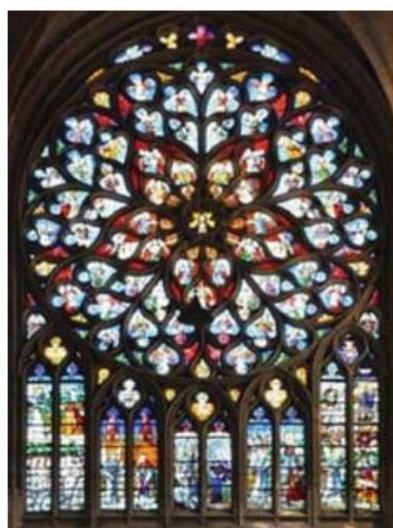
На вітражах європейських храмів зображали переважно релігійні сюжети й образи, також історичні події, іноді сцени з життя людей. Вікно на фасаді споруди виготовляли у формі розетки (символ колеса Фортуни). Гігантські собори прикрашали цілими тематичними ансамблями композицій, які ілюстрували на склі біблійні історії, зрозумілі для неписьменних. Сонячне світло, проходячи крізь фігурні скельця, розмальовувало інтер'єри храму, надавало урочистості й таємничості. Мерехтливі барвисті відблиски справляли надзвичайне емоційне враження.

Вітраж у соборі Св. Етьєна в Сансі (Франція) називається «Небесний концерт» (розмір 13 x 9 м). Майстри Жан Гімпе Філс і Тассен Гассо розмістили в композиції шістдесят два янголи, які грають на музичних інструментах.

У наш час вітражна техніка отримала друге дихання, проникаючи з царини сакральної архітектури в простір дизайну інтер'єрів, оздоблення меблів, світильників. Нові технології дають змогу створювати неймовірно привабливі вітражі не лише зі скла, а й з інших матеріалів (пластикові псевдовітражі).

Вікно-розетка собору Сен-Дені
(Франція)

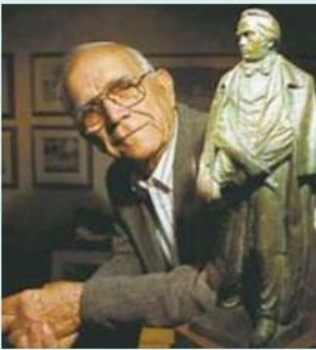

«Небесний концерт» (з фрагментом)

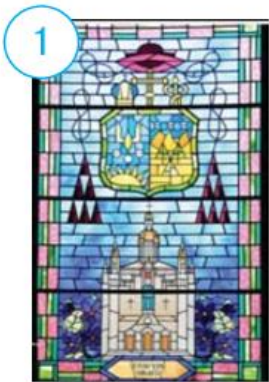
? Проаналізуй кольорову палітру вітражів. Розглянь, як застосовано симетрію в колі. Дізнайся про канадського митця українського походження — автора вітражів.

До портретної галереї

Лео Мол (Леонід Григорович Молодожанін) (1915–2009) — канадський скульптор, живописець, кераміст українського походження. Народився у м. Полонному в родині гончарів. Здобув освіту в академіях мистецтв у Ленінграді, Берліні, Гаазі. З 1949 р. мешкав у Вінніпезі (Канада), де згодом було відкрито «Сад скульптур Лео Мола». У спадщині майстра — скульптури відомих діячів, спортсменів, пам'ятники Тарасові Шевченку в містах Канади, України, Аргентини, Бразилії.

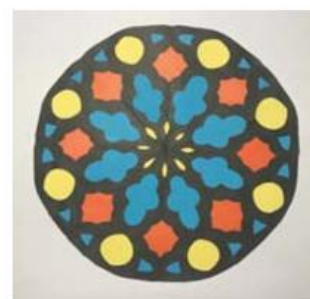
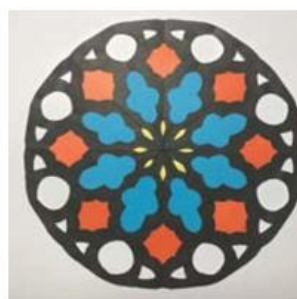
У храмах міста Вінніпег понад 80 композицій Лео Мола релігійного жанру (зокрема «Тайна вечеря»), з-поміж них 16 вітражів.

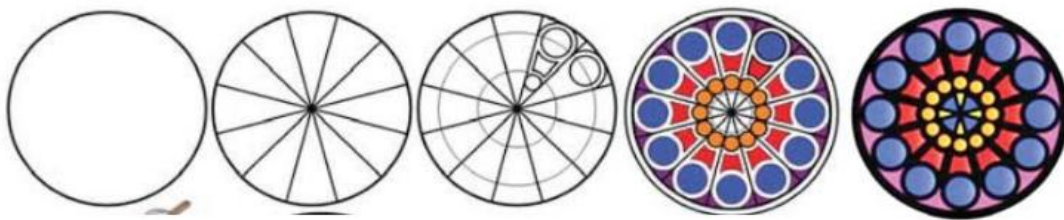
1 — Лео Мол. Вітраж із собору у Вінніпезі; 2 — вітраж собору в Белграді; 3 — Анрі Матісс. Вітражі каплички; 4 — світильник у вітражній техніці Тіффані

? Які враження викликають у тебе вітражі — класичні і сучасні? Зверни увагу, як художники стилізують форми, поєднують кольори, досягаючи оригінальних світлових ефектів.

! **Варіант 1.** Створи ескіз вітража-роzetки (в техніці paper cut).

Варіант 2. Створи ескіз вітража-розетки (олівець, акварельні або гуашеві фарби, чорний фломастер).

Мистецькі поради

- Пофантазуй і придумай сюжет декоративної композиції.
- Виконай ескіз. Зображення має бути стилізованим.
- Спочатку проведи лінії контуру основної форми.
- Розфарбуй фрагменти малюнка.
- Наведи контури зображення чорним фломастером.

Варіант 3. Орієнтуючись на мотив давньоруської мозаїки, виконай паперову імітацію цієї художньої техніки. Або декоруй стаканчик «паперовою смальтою».

Мистецькі поради

- Виготов «смальту» з паперу білого, жовтого, синього, червоного, зеленого кольорів. Для цього наріж паперові смужки однакової ширини, потім розріж їх на квадратики (5x5 мм).
- Підготуй основу мозаїки: виріж із цупкого паперу квадрат.
- Намалюй олівцем ескіз композиції: коло (тондо), а в колі — квітку круглими пелюстками (інші деталі декору на зразку реальної мозаїки можна спростити).
- Під час наклеювання квадратиків на основу, не забувай залишати між шматочками «смальти» невеликі проміжки.
- Наклей по формі великого кола (тондо) два рядки квадратиків — синій (внутрішній) і білий (зовнішній).
- Наклей «смальту» на п'ять круглих пелюсток квітки (комбінуючи рядки кольорів), рухаючись по формі до центру.
- Заповни тло жовтими квадратиками.
- Підкресли деякі деталі кольоровими фломастерами.

Мистецька скарбничка

Вітраж (від лат. *vitrum* — скло) — твір декоративно-монументального мистецтва, що виконується з кольорового скла.

Мозаїка (від лат. *musivum* — буквально «присвячене музам») — візерунок, виконаний з різнокольорових шматочків каменів, скла (смальти), керамічних плиток, гальки тощо.

Фреска (від лат. *fresco* — свіжий, сирий) —

хоровий або вокально-симфонічний твір, найчастіше на релігійну або історичну тематику

різновид монументального живопису, техніка настінного малярства, що використовується у релігійному мистецтві

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Назви різновиди монументального живопису, традиційні для релігійного мистецтва.
2. Поясни роль монументального живопису у створенні емоційного впливу синтезу мистецтв у храмі.
3. Схарактеризуй особливості художніх технік мозаїки й вітража. Поміркуй, де їх можна застосувати в наш час.

Самостійне дослідження, медіапошук

Школярство Вінніпега створило книгу «Зображення у вітражі», де зібрали свої творчі роботи на зразок вітражів Лео Мола. Поцікався, як долучитися до мистецького проєкту з поширення творчості українських мисткинь та митців у світі.

Фантазую, експериментую, дію

Пофантазуй і свори ескізи мозаїк, якими можна було б прикрасити шкільні приміщення або сувенір для друзів.

Опера

? Як ти ставишся до опери? Які твори цього жанру ти вже слухав/слухала? Чи подобається тобі оперний спів?

Історія кожного народу багата на знаменні події, які часто відображають в музиці, поезії, живописі, кінематографі. Адже в історичному минулому — витoki культурного життя кожної нації. Історична тематика представлена у багатьох музичних жанрах: народних піснях, хорових творах, операх і балетах.

Пісня «Засвіт встали козаченьки» (автор, ймовірно, Маруся Чурай) у різних виконаннях.

Ансамбль бандуристів

? Пригадай українські пісні на історичну тематику. Прослухай і заспівай пісню «Засвіт встали козаченьки». Порівняй різні виконавські інтерпретації (хорова, сольна, для ансамблю бандуристів тощо). У якій акцентовано маршовість, а в якій — ліричність? Який відеоряд, на твій погляд, краще передає характер пісні?

Історичні події чи не найяскравіше втілено в опері — найскладнішому і найбагатшому музичному жанрі. Саме він здатний відобразити сторінки історії завдяки синтезу музики, слова і дії.

Які ж особливості цього синтетичного жанру? Опера поєднує драматургію, вокальну та інструментальну музику, танці, візуальні мистецтва (костюми, грим, декорації, піротехніка та інші елементи сценографії), акторську гру. Останнім часом додатково використовують екранний супровід вистави. На відміну від драматичного театру, де музиці не належить провідна роль, в опері головним носієм сценічної дії стає спів.

Літературною основою опери є *лібрето*.

Музична грамота

У всіх сценічних жанрах розвиток музики в опері залежить від **драматургії** твору. Оперна вистава зазвичай складається з кількох дій згідно із сюжетом, а дія у свою чергу поділяється на окремі картини. Опера має наскрізний музичний розвиток (як у романі: вступ, пролог або інтродукція — зав'язка, кульмінація, епілог — розв'язка).

Оперу відкриває **увертюра**, яка задає тон виставі, нерідко демонструючи основні теми твору у виконанні симфонічного оркестру. Головні герої співають **арії** або **аріозо** чи **аріети** («маленькі арії»). У музично-драматургічному розвитку такі сольні номери є важливим засобом музичної характеристики героя, передаючи його душевний стан, настрій, характер. В оперній драматургії дія розгортається в ансамблевих номерах — дуетах, тріо, квартетах тощо. Важлива роль хору для відображення масових сцен. Танцювальні епізоди в опері збагачують її зміст, надають динаміки розвитку. Провідну роль в музичній драматургії відіграє симфонічний оркестр. В театрі він розміщений в «оркестровій ямі» перед сценою; оркестром керує диригент.

Для розвитку української музики важливу роль мала опера М. Лисенка «Тарас Бульба» за сюжетом повісті Миколи Гоголя.

Михайло Дерезус.
Ілюстрація до
повісті М. Гоголя
«Тарас Бульба»

? Яким ти уявляєш головного героя опери? Опиши образ Тараса на ілюстрації.

Афіша опери «Тарас Бульба» Харківського театру опери і балету

У музиці опери втілено історичну тематику про героїчну епоху козацтва. М. Лисенко не висвітлює в опері конкретних історичних подій, він узагальнено розкриває боротьбу козаків Запорозької Січі з польськими завойовниками. Персонажі ворогуючих сторін мають різні музичні характеристики. Козаки змальовані народними епічними інтонаціями, а поляки — за допомогою національних танців — мазурки та полонезу.

Водночас М. Лисенко зосереджує увагу на конфлікті двох різних життєвих позицій персонажів: служіння Батьківщині (Тарас, Остап, запорожці) й прагнення власного щастя з одночасним нехтуван-

ням громадського обов'язку (Андрій). Отже героїко-патріотична сюжетна лінія розвивається в опері паралельно з ліричною (кохання Андрія до Марильці, дочки польського воєводи). У музичній характеристиці закоханих переважає лірика з опорою на романс. Історичне минуле відображене у масових сценах і жанрових епізодах, використано також балет.

Увертюра побудована переважно на темах опери. Вона починається закличною темою, що пов'язана із героїко-патріотичною сюжетною лінією. Далі ця тема неодноразово буде з'являтися у партіях Тараса та Остапа. Тобто вона стане лейтмотивом опери.

М. Лисенко. Опера «Тарас Бульба». Увертюра: пісня Кобзаря «Ой чи довго ще нам та коритися панам», пісня Тараса «Гей, літа орел», хор «Гей, не дивуйте, добрії люди», аріозо Тараса «Що у світі є святіше». Фінал.

- ?** *Схарактеризуй музику увертюри. На яку атмосферу, події, настрої вона налаштовує? Яку мелодію ти упізнав/упізнала? Вислови власне ставлення до головного героя опери, узагальнюючи його музичні номери. Розглянь ескізи костюмів для опери. Що свідчить про те, що вони відповідають історичній епосі?*

Анатоль Петрицький. Ескізи костюмів до опери «Тарас Бульба»

До портретної галереї

Микола Віталійович Лисенко (1842–1912) — видатний український громадський діяч, композитор і фольклорист, засновник української національної музики. Народився в селі Гриньки на Потавщині у високоосвіченій дворянській родині. Здобув освіту в Київському університеті, а фахову музичну — в Лейпцизькій консерваторії. Окрім композиторської творчості вів активну концертну діяльність як піаніст.

М. Лисенко створив численні аранжування народної музики. Він — автор багатожанрової спадщини: опер («Тарас Бульба», «Наталка Полтавка», «Різдвяна ніч», «Енеїда»), творів на слова Тараса Шевченка, зокрема музику до «Кобзаря». До найвідоміших творів митця належить духовний гімн «Молитва за Україну».

Пам'ятник М. Лисенку біля Національної опери України

Гей, ви козаченьки

Музика Г. Татарченка

Є і нам про що зга - да - ти... Піс-не, ду-шу воз - ве - лич. Ой, бу-ла в нас нень-ка-
 ма - ти — За-по-розь-ка слав-на Січ. Гей, ви, ко - за - чень-ки —
 ві - тер в чис-тім по - лі, на - у - чить на - щад-ків так лю-би - ти
 во-лю. Гей, ви, ко - за - чень - ки — спо - мин з м'я-ти - ру - ти,

Приспів.

1. Є і нам про що згадати...
 Пісне, душу возвелич.
 Ой, була в нас ненька мати —
 Запорозька славна Січ.

Приспів:

Гей, ви, козаченьки, —
 вітер в чистім полі,
 Научіть нащадків
 так любити волю.
 Гей, ви, козаченьки, —
 спомин з м'яти-рути,
 Научіть минулу
 славу повернути.

2. Круточола наша доля,
 Не вода в ній — кров тече.
 Козаку найперше — воля,
 Козаку найперше — честь.

3. А прийшла лиха година —
 Впав козак наш у траві,
 Щоб іскрилась Україна,
 На гетьманській булаві

Приспів.

4. Обросила землю рана
 Із козацького чола,
 Щоб неправда помирала,
 Щоби правдонька жила.

? Виконай пісню із супроводом на ударних інструментах. Зверни увагу на маршовий пунктирний ритм.

Мистецька скарбничка

Арія (іт. *aria* — повітря) — епізод опери, оперети, ораторії, який виконується співаком-солістом у супроводі оркестру.

Лейтмотив — музична тема, пов'язана з певним образом, ідеєю, явищем, яка неодноразово повторюється в опері, балеті, симфонії, характеризуючи певну дійову особу, стан, явище.

Лібрето — книжечка зі змістом балету, опери (повний текст).

Пунктирний ритм (від лат. *punctum* — крапка) — ритмічний рисунок, що спирається на чергування подовженої сильної і скороченої слабкої долей; застосовується в маршах, героїчних піснях, урочистій музиці.

Речитатив (з лат. — декламувати) — вид вокальної музики, яка інтонаційно та ритмічно відтворює розмовну мову.

Увертюра (фр. *ouverture* — відкриття, початок) — інструментальний вступ до музичної, інколи й драматичної вистави.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Поміркуй, чому для втілення історичної тематики композитори часто звертаються саме до оперного жанру.

2. Назви основні складові оперної вистави, які реалізують синтез музики, слова і дії.

3. Поясни, яка роль увертюри в опері. Чи можна виконати оперу без участі симфонічного оркестру?

Самостійне дослідження, медіапошук

Досліді, чи пов'язана історична козацька пісня «Засвіт встали козаченьки» з життєвою долею народної співачки Марусі Чурай.

Фантазую, експериментую, дію

Уяви себе оперним персонажем. Поекспериментуй у виконанні фраз речитативом. Зроби власний висновок: чим речитатив відрізняється від словесних і музичних фраз.

Історичний жанр

? Які пам'ятники історичним діячам або діячкам є у твоєму рідному краї? Які картини про війну тебе найбільше вразили?

Важливі події суспільного життя минулого і сучасності, образи відомих діячів втілено у творах *історичного жанру*. Він виник у давніх цивілізаціях і набув поширення в живописі, графіці, скульптурі. До історичного жанру також відносять історичний портрет та історичний пейзаж. Через зображення реальних подій митці виражають власне ставлення до них відповідно до естетичних поглядів свого часу.

Одним із творів цього жанру світового рівня вважається картина Дієго Веласкеса «Капітуляція міста Бреда» з музею Прадо в Іспанії. В центрі знаменитої композиції зображено не ганебний відступ суперника, а епізод укладання мирного договору. Голландський комендант, вклоняючись, передає ключ від міста адміралу Іспанії, який дружньо поплескує колишнього ворога по плечу. Проте на обличчях офіцерів, що на другому плані, не читаємо радісних і схвальних емоцій. Кидається у вічі й символічний образ коня — прообраз Троянського коня. Тут Веласкес виявляється провидцем, адже у майбутньому Бреду знову візьмуть голландці.

Дієго Веласкес. Капітуляція міста Бреда

? Розглянь пози, погляди, історичні деталі зображених воїнів (одяг, зброю). Проаналізуй розташування персонажів на картині: хто в центрі, чим відрізняються групи воїнів праворуч і ліворуч. Поміркуй, які воєнні події могли передувати зображеному епізоду.

До портретної галереї

Ян Матейко. Автопортрет

Ян Матейко.
Богдан Хмельницький
із Туган-Беєм піді Львовом

Польський живописець, автор історичних і батальних картин **Ян Алоїзій Матейко** (1838 — 1893) народився у Кракові у багатодітній родині викладача музики. Навчався в Школі мистецтв у Кракові та в Академії мистецтв у Мюнхені. Малював картини про події польської історії, про лицарів, воїнів і повстанців. Також створював ескізи вітражів, за якими зокрема виготовлено вітражі кафедрального собору у Львові.

На картині «Богдан Хмельницький із Туган-Беєм піді Львовом» художник помістив історичних діячів — українського гетьмана і татарського хана — у центрі композиції, а на передньому плані реалістично зобразив козака, який грає на бандурі.

В українському мистецтві завжди зберігалася пам'ять про славетну добу Київської Русі й героїчну епоху козацтва. Чимало художників, починаючи з Тараса Шевченка, зверталися до історичної минувщини, уславлюючи в картинах пафос національно-визвольного руху за свободу і незалежність,

Василь Лопата. З ілюстрацій до «Слова о полку Ігоревім»

Микола Мазур, Богдан Мазур. Гетьмани

Сучасний художник Артур Орльонов є автором серії картин, створених в рамках проєкту «Україна: історія великого народу». Масштабні полотна митця присвячені славетним історичним постатям, битвам, героям.

Артур Орльонов. Князь Данило Острозький у битві на Синіх Водах. 1362 рік

? Проаналізуй композицію і характер зображення персонажів. Віднайди композиційний центр. Якими художніми засобами виокремлено центральну фігуру? Що зображено на передньому, середньому і дальньому планах? Як художник передає глибину простору? Проведи уявну лінію горизонту. Вона висока чи низька? Як ти вважаєш, чому саме така? Аргументуй свою думку.

Візуальна грамота

Плановість у багатофігурній композиції

Композиції з великою кількістю людей, об'єднаних у групи, вважаються найскладнішими. Для передачі плановості простору використовують прийом загородження.

Простір і система розміщення у ньому людей і предметів створюються за допомогою певних правил композиції. Найперше — визначення композиційного центру і найважливіших для змісту фігур чи предметів, які розташовують на передньому плані. Вони чітко промальовані, на відміну від фігур дальнього плану, які поступово зменшуються за розмірами й стають нечіткими, немов розчиняються у повітряному серпанку.

Із самого початку важливо вибрати лінію горизонту доцільну відповідно задуму. Висока — це коли спостерігач дивиться зверху на зображення. Створюється панорамний вигляд, на якому землі більше, ніж неба. Глибина простору велика, і композиція має багато планів, що доцільно вибирати для зображення багатофігурних історичних подій.

У багатофігурній композиції жести й пози не лише передають характер і дії героїв, а й допомагають розкрити ідею автора. Зміст жестів, поз, поглядів легко «читається».

На початку минулого століття у Мексиці зародився *муралізм*. З того часу мурали на стінах будинків не втрачають популярності й триумфально крокують континентами.

Мурал із технічного боку має деякі спільні ознаки з фрескою, частково з графіті, різновидом стріарту, від яких відрізняється змістом і масштабністю.

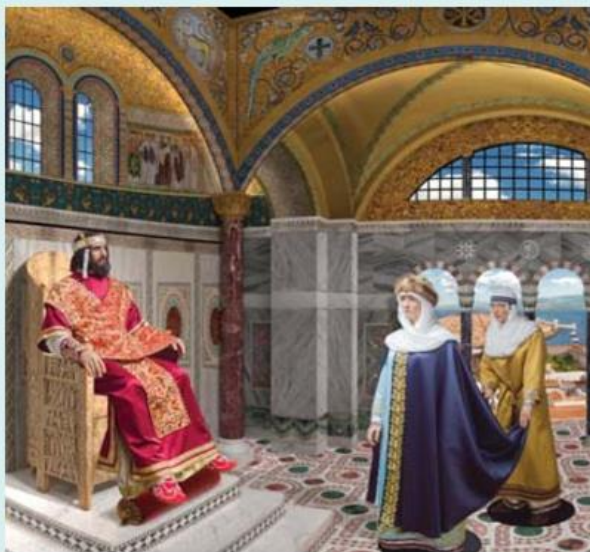

Дієго Ривера. Експлуатація Мексики іспанськими конкістадорами. Фрагмент фрески Національного палацу в Мехіко

? Порівняй твори історичного жанру в графіці, живописі, скульптурі.

Віртуальна екскурсія

Музей «Становлення української нації» — це перший в Україні інноваційний музей, де минуле зустрічається із сучасністю. Під час екскурсії славетні сторінки нашої історії оживають. Ти побачиш сюжети з реалістичними 3D-фігурами видатних постатей України: королів і гетьманів, військових і вчених, артистів і спортсменів. Окрім тематичних екскурсій музей організовує квести, майстер-класи з плетіння, розпису.

Експозиція музею
«Становлення
української нації»

Майстер-класи

Варіант 1. Намалюй ескіз експозиції «Київська Русь» для шкільного історичного музею (гуаш).

Варіант 2. Розроби ескіз муралу «Героїчна оборона міста» або монумента, присвяченого українським воїнам (графічна техніка).

Мистецькі поради

- Продумай тему, уяви образи головних персонажів, розроби сюжет композиції.
- Вибери формат, визнач смисловий центр композиції, намальуй фігури історичних постатей, дотримуючись пропорцій фігури людини.
- Деталізуй частини композиції, зображення людей, зокрема одяг, за потреби — зброю.
- За допомогою контрасту кольорів виділи композиційний центр, головного персонажа.

Мистецька скарбничка

Історичний жанр — зображення історичних подій у візуальних видах мистецтва.

Мурал (ісп. *muro* — стіна) — різновид монументального живопису переважно на зовнішніх стінах житлових будинків та інших архітектурних споруд у міському просторі.

Стріт-арт (англ. *street art* — вуличне мистецтво) — напрям у сучасному візуальному мистецтві, відмінною ознакою якого є яскраво виражений урбаністичний характер. Основна частина — графіті (або спреї-арт).

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Назви ознаки історичного жанру. В яких видах мистецтва він поширений?

2. Які провідні теми творів історичного жанру? Наведи приклади з графіки, живопису й скульптури, зокрема в українському мистецтві.

3. Що нового ти дізнався/дізналася про правила композиції? Чи все було зрозумілим?

Самостійне дослідження, медіапошук

Добери приклади творів історичного жанру — картин, муралів, графіті до тем курсу «Досліджую історію та суспільство».

1 — мурал в Парижі (Франція);
2 — Бенксі. Мурал в Ірпені (Україна)

Фантазую, експериментую, дію

Поекспериментуй із визначенням законів композиції на зразках картин у підручнику: визнач, яка лінія горизонту (висока, середня чи низька), композиційний центр, прийоми плановості зображення.

Батальні сцени в музиці

- ? Пригадай будову театральної зали. Поясни, як ти розумієш слова з театральної абетки: «партер», «ложа-бенуар», «фое», «бутафорія». Які предмети бутафорії потрібно застосовувати в батальних сценах опери?

Європейське оперне мистецтво розвивалося у двох основних напрямках, започаткованих в італійській музиці: опери-серія (великої, «серйозної») і опери-буффа (комічної). Історичний жанр повною мірою зміг реалізуватися у великій опері, якій притаманні масштабність, складна драматургія з наскрізним розвитком, героїчні емоції. У Венеції був відкритий перший оперний театр (1637), і розпочалася блискуча епоха італійського оперного мистецтва, в царині якого виник і поширився унікальний спів *бельканто*.

Водночас були започатковані й архітектурні канони побудови споруд оперного театру, традиції пишного декорування екстер'єрів й інтер'єрів залів з прекрасною *акустиккою*. Візуальні складові створювали урочисту піднесену атмосферу зустрічі з високим мистецтвом.

Джованні Паоло Паніні.
Музичне свято.

- ? Розглянь зображення оперного театру на картині. Яку атмосферу передав художник? Знайди й назви всі елементи глядацької зали.

Музична грамота

В Італії зародилася техніка **бельканто** (*bel canto*) — «прекрасний спів», який тривалий час панував в оперному мистецтві як неперевершений взірець краси й досконалості. Такий стиль вокального виконання вимагає від співаків досконалої техніки володіння голосом, вишуканості та емоційної насиченості звучання. Це потребувало бездоганного застосування легато, виняткової мелодійної зв'язності, уміння тривалого дихання. Також у бельканто акцентується віртуозність, майстерність виконання складних пасажів.

Італійська музика дала світові плеяду відомих оперних композиторів. Зіркою на музичному олімпі, безперечно, був Джузеппе Верді, без якого опера ніколи не була б такою, якою ми її знаємо сьогодні.

До портретної галереї

Джузеппе Верді (1813–1901) — італійський композитор, автор більше двох десятків опер, які стали неперевершеними зразками цього музичного жанру. Народився у провінції Парма. З 11 років виконував обов'язки органіста в рідному селі Ронколе. Музичну освіту здобував на приватних уроках, які оплачував його заможний покровитель. Адже спроба Верді вступити до консерваторії виявилася невдалою.

Верді — диригент

Пам'ятник Дж. Верді в Буссето

У ранній період творчості композитор написав велику кількість маршів, танців, пісень і романсів. У 1839 р. у міланському театрі «Ла Скала» відбулася прем'єра першої опери Дж. Верді. З того часу композитор став писати переважно опери, які сприймалися публікою з ентузіазмом. Вершинами оперного мистецтва композитора стали такі шедеври, як «Ріголетто», «Трубадур», «Травіата», «Отелло», «Аїда».

Героїчну оперу «Битва при Леньяно» Дж. Верді створив у період, коли революційна хвиля 1848 року охопила італійські міста і майже всю Європу. Зміст твору перегукувався з подіями, сучасними композитору. Лібрето до опери на історичний сюжет про далеке минуле італійського народу написав Сальваторе Каммарано. Дія відбувається в окупованій Італії неподалік Мілана. Об'єднане військо ломбардців розгромило армію тевтонських лицарів під орудою імператора Фрідріха Барбаросса.

Верді за фортепіано

Під час прем'єри опери в Римі (1849) театр був прикрашений національними прапорами, вистави супроводжувалися патріотичними демонстраціями. Італійці сприймали хор з першої дії опери вигуками «Viva Italia!» («Хай живе Італія!») як палкий заклик до боротьби народу за свободу батьківщини. Битва при Леньяно згадується в сучасному гімні Італії, щорічно проводяться її інсценізації, увертюра з однойменної опери Дж. Верді виконується багатьма оркестрами, зокрема й духовими.

Массимо д'Адзельо.
Битва при Леньяно

Дж. Верді. Опера «Битва при Леньяно». Увертюра (у виконанні симфонічного і духового оркестру), хор «Viva Italia!» з 1 дії.

? Схарактеризуй першу закличну маршову тему. Які інструменти її виконують? Який характер музики хору?

Інша опера Дж. Верді на історичний сюжет «Набукко» заснована на подіях, які описані у Біблії. Саме ця рання опера про боротьбу юдеїв з вавілонянами, принесла композитору успіх і визнання.

Дж. Верді. Опера «Набукко» в інтепретації Національної опери України (Хор полонених юдеїв та інші фрагменти на вибір).

Як хорова музика передає почуття скорботи полонених?

До списку культурної спадщини людства ЮНЕСКО включена Пекінська опера. У чому ж полягає її унікальність?

Вистава поєднує всі складові класичної опери плюс акробатику, елементи бойових мистецтв (ушу). Серед традиційних амплуа є Воїн (Шен) і Злодій (Цзін), які задіяні у військових епізодах. Воїн, озброєний списом, повинен бути майстерним акробатом, фехтувальником, володіти мечем. Злодій (Зрадник) — особа з розфарбованим обличчям (білий колір гриму символізує хитрість і підступність). Батальні епізоди, як і всі інші сцени опери, відрізняються від європейського театру. Тут панують не масштабні битви у масових сценах із гучним звучанням хору і оркестру, а акробатичний танець акторів із віртуозним володінням зброєю.

Пекінська опера. «Битва при Цзічжоу» (фрагмент).

Що незвичного в батальних сценах пекінської опери?

Р. Вагнер. «Політ валькірій» із опери «Валькірія».

Передай свої враження від музики. Порівняй музичний образ валькірій з образом на картині. Поміркуй, чому український безпілотник назвали «Валькірією».

Говард Девід
Джонсон.
Діва Валькірія

Мистецька скарбничка

Акустика — наука про звук, що вивчає його виникнення, поширення, сприйняття і дію в різному середовищі.

Бельканто (італ. *bel canto*, де *bello* — гарний, *cantare* — співати) — стиль вокального виконання, поширений в італійському оперному мистецтві.

Діапазон — сукупність звуків різної висоти, яку може виконувати голос або музичний інструмент.

Музична грамота**Ритм, який утворюється за допомогою крапки**

Ти вже знаєш, що означає пунктирний ритм. Так, це ритм із крапкою. Він додає звучанню музики загострення. Що означає ця крапка? Для чого вона потрібна?

Крапка подовжує ноту наполовину її тривалості. А наступна нота навпаки скорочується наполовину.

Вправа (в парі або двома групами). Проплескайте партитуру (простукайте чи заграйте на барабанчиках). Попередньо по черзі виконайте окремо кожну партію.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Поміркуй, що доцільніше використати для батальних сцен в опері: оркестр і хор; тільки оркестр; танцювальний епізод; спів солістів і хору.

2. Яке враження у тебе викликало знайомство з музикою композитора, якого вважають найпопулярнішим оперним композитором? Поясни, чому італійці називають Верді голосом своєї країни.

3. Проведіть дискусію «Опера вчора, сьогодні, завтра». Запропонуйте, як можна осучаснити цей музично-сценічний жанр в нашу епоху.

Самостійне дослідження, медіапошук

Досліди, у яких відомих кінофільмах у батальних сценах звучить класична музика.

Фантазую, експериментую, дію

Перевір діапазон свого голосу за допомогою музичного інструмента.

Батальний жанр

? Які ти знаєш картини, присвячені війні? Які почуття і думки вони викликають? Що складніше, на твою думку, малювати бій на суходолі чи битву на морі?

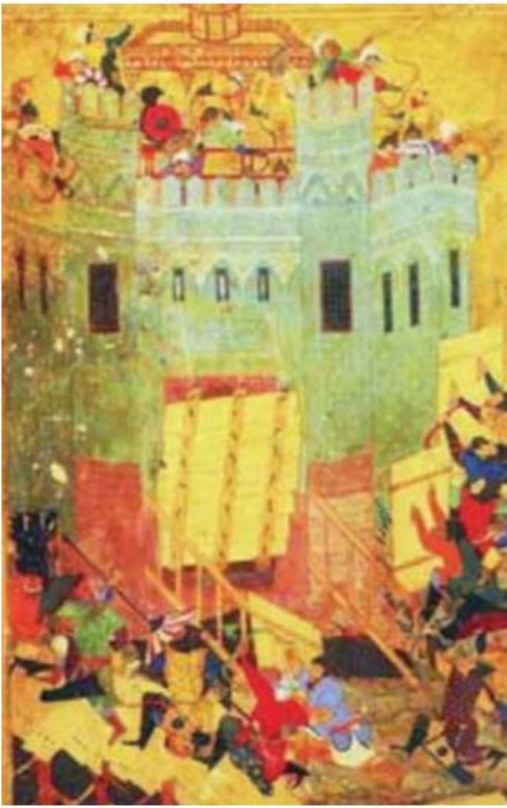
Героїку, гідність, силу та інші людські чесноти репрезентують твори *батального жанру* в мистецтві. Цей різновид історичного жанру присвячений зображенню військових подій, моментів битв і військових походів, сцен важкого армійського побуту. Як правило, батальні твори — героїчні, інколи трагічні: вони можуть нести в собі гордість і преклоніння перед мужністю воїнів, але можуть розкривати й увесь жах війни, засуджувати біль і руйнування, які вона заподіяла.

Зображення битви в єгипетському розписі, на скіфському гробіні

Битва самураїв на японській гравюрі

Камалетдін Бехзад.
Битва Іскандера з Дарієм

Батальний жанр виник у давні часи. Про це свідчать древні східні мініатюри, зокрема про самураїв, єгипетські розписи битв, в яких брали участь фараони (їх малювали більшими за розмірами, порівняно з іншими). Військова доблесть міфічних героїв оспівується на грецьких вазах і рельєфах храмів, перемоги імператорів — на римських тріумфальних арках, походи королів — на середньовічних гобеленах зі своєрідною хронікою подій. Зазвичай, окрім військових постатей, можна побачити амуніцію, зброю, коней, техніку. Картини про війну стають певною реконструкцією історичних подій.

- ?** Розглянь ілюстрації з батальними сценами. Зверни увагу на динамічність рухів зображених осіб, контраст кольорів у композиціях. Яка з баталій, на твою думку, створює найбільш напружену емоційну атмосферу? Якими художніми засобами це досягнуто? Поясни.

Віртуальна екскурсія

Стародавній гобелен із Байо (XI ст.) — унікальний експонат, для якого побудовано спеціальний музей у Нормандії (Франція)! Це свідчить про надзвичайну історичну і мистецьку цінність килима.

У чому ж його унікальність? Вражають незвичайні розміри: ширина — 51 см, довжина — близько 70 м. Довга стрічка розгортається за хронологією подій і складається з окремих частин. На них зображено 58 сцен з історії нормандського завоювання Англії. На світлому тлі різнокольоровими нитками вишито вершників, тварин, споруди, кораблі тощо. Малюнки настільки деталізовані, що можна дізнатися про одяг військових, зброю і звичаї того часу.

Батальний жанр набув широкого розвитку у спадщині іспанського художника Франсіско Гої — автора графічної серії «Лихоліття війни», француза Ежена Делакруа, творця знаменитого образу Свободи, що веде народ. У вітчизняних митців баталії пронизані особливим духом патріотизму, прагненням ушанувати героїзм воїнів. Відомими українськими баталістами були живописець Микола Самокиш, графіки Михайло Дерегус і Олександр Данченко, у наш час — літописці української історії живописці Сергій Чайка і Артур Орльонов, художник-ілюстратор Сергій Овчаренко.

Сергій Овчаренко. Ілюстрації до українських книжок

У композиціях морської тематики зображується широкий простір, предмети на ближньому плані прописані детально, а вдалині — нечітко, мов оповиті гарматним димом. Зображення морських баталій вимагає від художника знань про кораблі різних часів і вміння майстерно малювати морини, володіти світлотінню і основами кольорознавства.

Вільям Лайонель Віллі.
Трафальгарська битва

? Як художники посилюють драматизм битви кольором? Як природна стихія (хвилі, хмари) суголосна подіям? Проведи рукою уявну лінію горизонту на картинах. Поміркуй, чому художники використали саме таку лінію горизонту.

Джордж Чемберс.
Бомбардування Алжиру

Артур Орлюнов. Козаки гетьмана Петра Сагайдачного здобувають Кафу

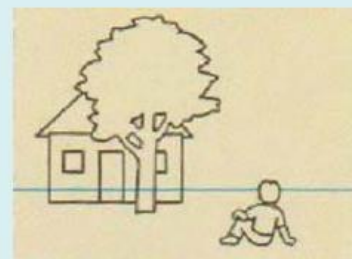
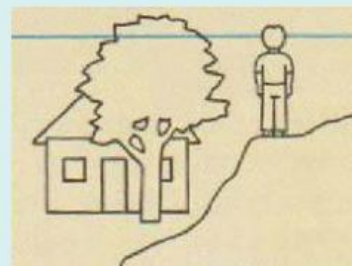
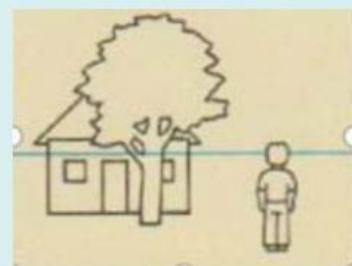
Візуальна грамота

Ти вже знаєш, що **лінія горизонту** — це місце, де небо «зустрічається» із землею. Адже у своїх малюнках ти починаєш малювати композицію саме з цієї лінії. Дійсно, вона дуже важлива. В графіці й живописі будова зображення прив'язана до неї. Іноді її чітко видно на картині, а інколи горизонт не скрізь проглядається, закритий деревами чи будинками або кораблями на морі.

На поверхні моря, озера чи річки лінію горизонту досить легко побачити. Вона вдалині, ніби на краю землі, у вигляді туманної полоси синіх відтінків.

Уявний горизонт завжди співпадає із рівнем очей художника. Але рівень цей змінюється залежно від того, сидить він чи стоїть, малює з вершини гори, з моста чи з балкону або розмістився десь у долині.

Зазвичай лінія горизонту проходить близько до середини картини, трохи вище чи нижче. Розрізняють високий і низький горизонт. При високому горизонті головне зображення буде на землі, а при низькому — на небі. Отже, малюючи морську битву, вибирай, що для тебе важливіше: показати красу хмар чи підкреслити переливи хвиль із відблисками вогню від снарядів.

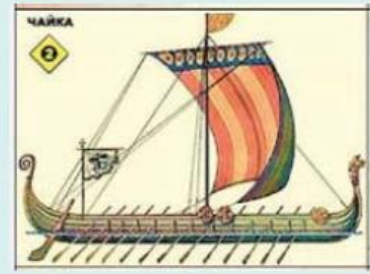

Варіант 1. Намалюй баталію «Козацький морський похід».

Мистецькі поради

- Попередньо потренуйся малювати ескізи козацьких чайок відповідно до історичної епохи.
- Продумай сюжет композиції, визнач її центр.
- Намість обриси кораблів.

- За допомогою контрасту кольорів, тону виділи смисловий центр композиції.
- Передай настрій, бойову атмосферу: зобрази бурхливі хвилі та грізні хмари, які суголосні героїчним подіям.

Варіант 2. Групова робота. Створіть ескізи серії поштових марок для відображення баталій сучасної війни.

Мистецька скарбничка

Батальний жанр (фр. *vataile* — битва) — твори образотворчого мистецтва, присвячені зображенню воєнних подій, військових походів.

Гобелен (фр. *gobelin*) — різновид декоративно-ужиткового мистецтва, стінний безворсовий килим із сюжетною або орнаментною композицією, витканий вручну.

Гравюра — різновид графічного мистецтва, тиражоване зображення (відбиток) шляхом друку з рельєфних поверхонь.

Лінія горизонту — це уявна лінія, яка ніби розділяє Землю і небосхил.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Які сюжети й образи зображують у творах мистецтва, що належать до батального жанру?
2. Що було несподіваним у новій інформації? Що здивувало?
3. Схарактеризуй картини, присвячені морським баталіям. Поясни особливості композицій, визнач лінії горизонту.

Самостійне дослідження, медіапошук

Досліди серії марок на історичну тему, створені в Україні.

Фантазую, експериментую, дію

Поекспериментуй із визначенням лінії горизонту різної висоти за допомогою склянки з водою.

Лобутове музикування, танці

? Які танці ти вмієш виконувати? Яка танцювальна музика тобі подобається? Як вона впливає на твій настрій?

Антоніо Ермолао Паолетті.
На венеціанському балконі

Фредерік Лейтон.
Урок музики

? Що відбувається на картинах? Як ти думаєш, чи отримують зображені діти й дорослі емоційне задоволення від своїх занять? Поясни свою думку.

З давніх-давен музика і танець відігравали важливу роль у повсякденному житті людини. Танець належить до найдавніших видів мистецтва, адже мова тіла — доступний спосіб вираження емоцій людини. У різноманітних формах танець існував у культурі всіх народів світу. Музикування і виконання танців прикрашали дозвілля людей, приносили задоволення.

Музична грамота

Музика і танець... Наскільки тісним є цей союз? У танці відображається емоційно-образний зміст музики, у пластичних рухах втілюється її характер.

Головна ознака танцю — ритм. Істотними характеристиками танцювальної мови є темп (швидкість виконання) і динаміка (напряга і розмах рухів). Ці основні елементи збігаються з елементами музичної мови. А просторовий рисунок і поєднання рухів у танцювальній композиції виявляють спорідненість танцю з візуальними мистецтвами. Важливе значення належить танцювальній техніці — майстерності виконання основних позицій і па, що надає танцю гармонійності й довершеності.

? Пригадай музичні темпи й поясни, як їх виконувати: *Adagio, Andante, Andantino, Allegretto, Allegro, Presto*.

Існує дуже багато видів і форм танцю, що унеможлиблює єдину жанрову класифікацію. За кількістю учасників танці поділяються на сольні, парні й групові. За призначенням — на обрядові, наприклад, хороводи, сценічні (постановочні), соціальні тощо. Виокремлюють такі великі групи танців, як *народні*, що є результатом вікових традицій народної творчості, *класичні*, що стали основою балету, *бальні*, які танцювали на балах аристократів, *спортивні*, з яких проводять змагання тощо.

? Які танці народів світу ти знаєш? Назви українські народні танці. Які танці, зображені на картинах, народні, а які — класичні?

Наталія Папірна.
Український танець

Едгар Дега.
Українські танцюристи

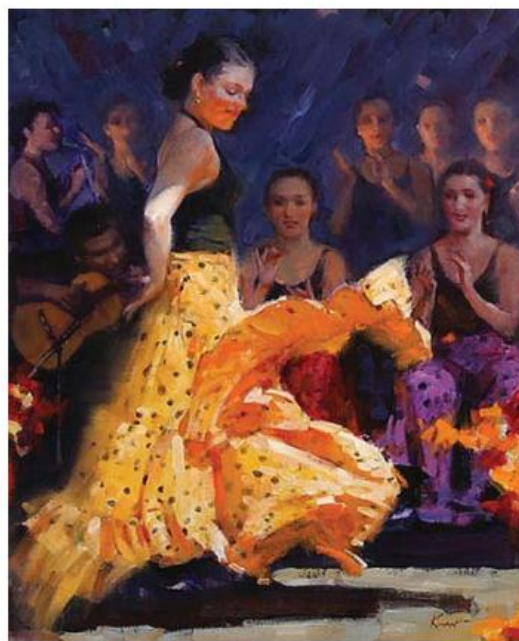
Танцівниці

Бальні танці, що передбачають парне виконання, виникли як розвага. Чимало з них колись витанцювали на балах, але згодом вони вийшли з ужитку, наприклад, менует, полонез.

Деякі танці, навпаки, вийшли далеко за межі регіону свого походження, наприклад, іспанське *фламенко*. Завдяки поєднанню співу, танцю і гітарного супроводу, та вогняній темпераментності воно завоювало світ, не втрачаючи етнічного колориту. Оригінальність і складність ритмічного малюнку фламенко підкреслюється *перкусією*: плесканням в долоні, клацанням пальцями, стукотом підборів, грою на кастаньєтах. Яскраві сукні з оборками й воланами, традиційні атрибути (віяло і шаль з китицями) посилюють чари вогняно пристрасних танцівниць, як і різкі випадки й стрімкі повороти гордовитої експресії танцівників.

Комі Чен. Бальні танці (фрагмент)

Клемент Кван. Фламенко

Частина бальних танців увійшли до міжнародних спортивних змагань, де вони були упорядковані й поділені на дві програми по п'ять танців кожна: стандартну (європейську) і латиноамериканську. Склад стандарту: повільний вальс, квікстеп (швидкий фокстрот), танго, фокстрот, віденський вальс. Латина включає: ча-ча-ча, пасодобль, джайв, румба, самба.

Конкурси з бальних танців проводяться на всіх рівнях, починаючи від початківців (юніорів) і закінчуючи професіоналами.

Спортивні бальні танці: стандарт і латина

? Схарактеризуй музичні й хореографічні особливості бального і спортивного танцю вальс.

Унікального поширення у світі, не меншого, ніж король танців — вальс,— здобуло аргентинське *танго*. Воно виконується в парі, нерідко із супроводом ансамблю, де головна роль відведена *бандонеону*. Тембр саме цього інструмента надає музиці самобутню нотку журби. З народної розваги поступово виникло сценічне танго, яке виконували професіонали, зосереджуючись на видовищності. Відмінність сценічного і бально-спортивного танго від аргентинського — обмеження імпровізації (всі рухи відповідають правилам) і водночас використання набагато сміливіших віртуозних хореографічних елементів. Його характерні ритми й фігури неможливо сплутати з жодним іншим танцем. Фестивалі й конкурси танго проводять у багатьох країнах, а починаючи з 2003 року, в столиці Аргентини Буенос-Айресі відбувається щорічний Всесвітній фестиваль та чемпіонат танго.

Надвичайний вплив на різні види й форми хореографії мав танець *модерн*. Цей вільний танець виник у США на противагу традиційним балетним формам і набув світового поширення. Основоположницею нового напрямку танцювального мистецтва стала Айседора Дункан. Вона виконувала технічно складні імпровізовані рухи босоніж.

У кожен епоху народжуються нові танці. Поява популярної музики підштовхнула виникнення *естрадних* танців, що супроводжують виступ зірок естради.

Аргентинське танго із супроводом бандонеона

Бальне танго

Жанри танців, що розвинулися поза межами шкіл і студій, тобто на вулицях, шкільних подвір'ях, в клубах, називають *вуличними*. До них належать *брейк-данс, хіп-хоп, летка-єнка*.

Астор П'яцолла. Лібертанго. Фламенко. Летка-єнка.

Школа мрії

Музика і вірші А. Комлікової

В серці кожної дитини є посіяні зернини,
Проростають вони світлом і добром!
Виховання і освіти розквітають пишні квіти,
Квіти-діти — це реальність, це не сон!

Так, це школа, школа мрії, там, де ствердяться надії,
Там, де вчителі навчають із любов'ю і теплом!
Там, де радість здобувають, бо про кожного тут дбають,
І таланти розквітають під учительським крилом!

Віртуальна екскурсія

Музей танцю фламенко створено у Севільї (Іспанія). Тут можна відвідати шоу відомих виконавців та виконавець, записатися на майстер-клас з фламенко і навіть навчитися грати на гітарі.

museodelbaileflamenco.com;

Музей танго в Буенос-Айресі (Аргентина) перетворився на середовище для виступів танцівників-легенд.

Фламенко в музеї

Танго-шоу в Буенос-Айресі

Мистецька скарбничка

Бальні танці (фр. *bal*, від лат. *ballare* — танцювати) — парні танці, що виникли на балах привілейованих верст населення.

Бандеон — музичний інструмент з родини ручних гармонік.

Летка-енка (з фінськ. — качатися, похитуватися) — фінський бальний танець для масового виконання, в якому виконавці розташовуються ланцюжком.

Перкусія (лат. *percussio* — вистукування) — ударні музичні інструменти, що входять в ударну установу, спосіб звуковидобування шляхом ударів рукою, паличкою тощо.

Танго (ісп. *tango*) — парний танець, що виник в Аргентині під багатонаціональними впливами (іспанськими, афроамериканськими тощо) і набув поширення у світі.

Фламенко — іспанський музичний, пісенний і танцювальний стиль, який склався в Андалусії; виконання танцю і співу супроводжується грою на гітарі, кастаньєтах.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Назви спільні й відмінні елементи мови музики і танцю.
2. Які танці входять до стандартної/європейської та латиноамериканської програм міжнародних змагань? Перелічи ці десять танцювальних жанрів.

3. Разом із однокласницями та однокласниками проведіть у мережі дискусію щодо ролі танців у вашому житті. Визначте п'ять танців, які найбільше подобаються вашим одноліткам.

Самостійне дослідження, медіапошук

Відвідай віртуально музеї танго і фламенко. Переглянь різні інтерпретації цих танців, визнаних ЮНЕСКО нематеріальною культурною спадщиною людства.

Фантазую, експериментую, дію

Вивчи рухи одного з танців, який тебе найбільше зацікавив, і виконуй його для покращення емоційного стану, насамперед, у моменти, коли треба зняти тривожність, стрес, втому.

Краса повсякденності: побутовий жанр

? Які знайомі побутові сцени тобі доводилося бачити на картинах? Чи були серед них ті, які присвячено заняттям спортом чи мистецтвом?

Повсякденне життя людини — приватне і суспільне — митці та мисткині відображають у творах *побутового жанру*. І якщо в історичному живописі чи скульптурі звертається увага на виняткові події, важливі для народу або людства загалом, то змістом твору побутового жанру є те, що відбувається повсякчас. Людям здавна було цікаво «впізнавати» на картинах епізоди, які вони спостерігають у своєму середовищі: праця, дозвілля, родинні свята, танці.

- 1 – Єгипетські розписи; 2 – Поль Гоген. Дівчата танцюють в Понт-Авені;
 3 – Майстерня східних каліграфів і майстрів мініатюр (фрагмент);
 4 – «Найпрекрасніший часослов герцога Беррійського:
 Липень (Жнива. Стрижка овець)»

? Які побутові сцени зображено на ілюстраціях? На яких із них сюжет, присвячений праці людей, а на яких — відпочинку? Опиши людей, їхні заняття.

Як самостійний, побутовий жанр оформився у творчості «малих голландців», які не побоялися зобразити життя простих людей таким, яким воно є. Художники малювали їх на вулицях, у домашніх інтер'єрах — затишних кімнатах і звичайних кухнях.

До портретної галереї

Ян Вермеєр (1632—1675) — один із найвідоміших нідерландських художників, представник так званої дельфтської живописної школи Золотої доби. Усе життя митець провів у Делфті. Він любив своє рідне місто і зображував його на своїх картинах. Вермеєр продавав картини, тобто у приватному розумінні був артділером. Писав він переважно жанрові сцени, пронизані

світлом, атмосферою спокою і кольорової гармонії. Деталі в композиціях прописував із величезною увагою до дрібниць. Сучасні дослідники вважають, що митець застосовував технічні досягнення того часу — камеру обскура (передвісник фотоапарата), що дало змогу зображувати все надзвичайно реалістично.

Урок музики (фрагмент)

Майстерня художника

? Що відбувається на картинах? Що можна розказати про зображених персонажів? Опиши деталі інтер'єрів, проаналізуй композиції. Поясни зміст картин. Запропонуй власний варіант назв.

ЧАРІВНІ МИТТЄВОСТІ ЖИТТЯ

Художники з особливими теплими почуттями змальовували у побутовому жанрі тихі миттєвості родинного життя з його звичайними справами, заняття мистецтвом, зокрема побутове музикування, танці.

Анрі Матісс. Урок гри на піаніно

Карл Ларссон. Кухня

? Кого зображено на картинах? Де перебувають ці люди? За допомогою яких засобів художньої виразності передано атмосферу родинного затишку? Чи відчуваєш ти спокій, сприймаючи ці живописні твори?

На композиціях побутового жанру митці відображають також спортивні ігри й змагання. Фігури спортсменів та спортсменок зазвичай намальовані в русі.

Віктор Рижих.
Хокей

Білл Браунрідж.
Дівчина зі Саскатуна

Увірватися

? Якими художніми засобами художники передають рухи людини? Порівняй художні техніки зображення. Як досягається динаміка?

Побутова тема, зокрема сюжети спорту і мистецтва, цікавили й скульпторів. Станкові роботи можна побачити в картинних галереях. Статуями й рельєфами зазвичай прикрашають парки й сквери, спортивні комплекси. Статуетки широко використовуються для оздоблення помешкання людей.

Пам'ятник Джону Стоктону
в Солт-Лейк-Сіті (США)

Скульптура юних хокеїстів
у Торонто (Канада)

Антоніо Канова.
Танцівниця

Деметре Чіпарус.
Танець

Статуетка
музиканта

? Зверни увагу, як у скульптурі передано пози й рухи людей. Віднайди статичні й динамічні твори.

Візуальна грамота

Щоб намалювати або виліпити людей у русі, треба дотримуватися пропорцій фігури, виразності поз, рухів.

Зображуючи спортсменок/спортсменів або танцівниць/танцівників, художники підкреслюють динаміку руху.

Досить оригінально прагнув зображувати динаміку руху італійський художник Джіно Северіні, який поєднував на площині різні за часом епізоди танцю.

Джіно Северіні.
Блакитна танцівниця

Створи композицію у побутовому жанрі «Зимові спортивні розваги» (гуаш, техніка набризку).

Варіант 1. «Юні хокеїсти».

Варіант 2. «Зірка фігурного катання».

Розглянь образи-орієнтири (пропорції фігури, пози, рухи).

Мистецька скарбничка

Побутовий жанр — зображення сцен повсякденного, особистого і суспільного життя людини в образотворчому мистецтві.

Статуя (лат. *statua* — ставлю) — один із видів круглої скульптури, що зображує людину чи тварину (інколи фантастичних істот) на повний зріст, зазвичай на постаменті.

Статуетка (фр. *statuette* — маленька статуя) — невелика скульптура, що зображає образи людей, фігури тварин, неживі й абстрактні предмети.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Назви ознаки побутового жанру. Чим він відрізняється від історичного?

2. Порівняй твори побутового жанру в живописі та скульптурі.

3. Що нового ти дізнався/дізналася про особливості зображення людини в русі? Які виникли незрозумілі моменти, що потребують додаткового вивчення?

Самостійне дослідження, медіапошук

Порівняй картини побутового жанру на спільну тематику. Створи порівняльну таблицю.

	«Урок музики» Я. Вермеєра	«Урок гри на піаніно» А. Матісса
Зміст, сюжет, композиція, колорит		

Фантазую, експериментую, дію

Гра «Картина ожила» (робота в групах). Кожна із груп створює «живі картини» побутового жанру (пантоміма) за сюжетом творів із підручника. Інша група має відгадати, яка це картина й показати свою.

Жанр, який дарує оптимізм. Віват, оперета!

? Поміркуй, чому в репертуарі оперних театрів практично немає оперет. Поясни, чому для цього жанру створюють окремі театри.

Якщо ти бажаєш відчувати себе у вирі запального свята, тоді запрошуємо зануритися в радісний і барвистий світ *оперети*. Цей жанр є синтезом музики, танцю, образотворчого мистецтва (декорації, костюми, грим) та віртуозної гри акторів-вокалістів у супроводі оркестру, хору та балету. А ще — це жарти, веселощі, піднесений настрій, шарм і вишуканість. Тільки в опереті присутня світла безтурботність, готовність сміятися над ситуаціями повсякденного життя.

Віртуальна екскурсія

Завітай до Київського національного академічного театру оперети, гасло якого — «Крок до свята». Ознайомся з його історією, будівлею, схемою зали, репертуаром. operetta.com.ua

Музична грамота

Слово «оперета» дуже подібне до слова «опера». І не дивно, адже воно означає «маленька опера». Її ще називають «молодшою сестрою опери». В опереті є усі складові оперної вистави — увертюра, арії, ансамблі, хори. Тільки оперета створюється на комічний сюжет, тому превалює музика легкого, розважального характеру. Під час вистави розмовні діалоги чергуються з музичними номерами, які коротші за оперні. На відміну від мюзиклу оперета має класичний склад оркестру. Актори оперети повинні бути універсалами: гарно співати, танцювати, майстерно виконувати свою роль.

«Батьком» оперети вважають французького композитора Жака Оффенбаха, який поставив першу оперету в 1858 році. Цікаво, що історія цього жанру почалася з того самого сюжету, що й історія опери — з міфу про Орфея й Еврідіку... але з додаванням до сюжету комічності — «Орфей у пеклі».

Сцена з оперети «Летюча миша»

Хоча оперета й зародилася у Франції, найвищого злету цей жанр набув у творчості австрійського композитора Йоганна Штрауса (оперета «Летюча миша» та інші).

Музика угорського композитора Імре Кальмана не має рівних у жанрі оперети за своєю святковістю, відточеністю мелодики й оркестрування. До найкращих оперет Кальмана належить «Принцеса цирку», «Сильва», «Графиня Маріца».

В українській музиці основоположником модерної оперети став композитор Ярослав Барнич, який написав чотири твори цього жанру, зокрема знамениту «Гуцулку Ксеню».

Скульптура І. Кальмана в Будапешті

Афіші українських оперет

*Імре Кальман. Арія Містера Ікс з оперети «Принцеса цирку».
Ярослав Барнич. Пісня-танго з оперети «Гуцулка Ксеня».*

Розкажи про свої враження від музики. Як вона вплинула на твій настрій? Як арії — музичні портрети — розкривають образи головних персонажів оперет засобами музики?

За сюжетами багатьох оперет, дія відбувається на балах. А бал — це завжди свято! Яскраве, барвисте, блискуче, розкішне! Потрапляючи на бал, ніби поринаєш у казку.

У Відні 1935 року відбувся перший Оперний бал. З того часу традиція щорічного проведення Віденського балу є однією з головних світських подій у Європі.

Бали проводять не лише в житті дорослих, а й дітей. Наприклад, шкільний бал, присвячений останньому дзвоніку.

Чим він відрізняється від звичних танців чи дискотеки?

Джеймс Тіссо. Бал в опері

Бал має свій *церемоніал* та правила поведінки. Це щонайперше набір танців, що виконуються у заздалегідь визначеному порядку.

Що робить бал особливо вишуканим? Звісно парадний одяг! Кавалери вдягали фраки, смокінги або класичні костюми чорного кольору, білу сорочку з краваткою-

метелик. Дами вибирали сукні відповідно до моди тієї епохи. Для дівчат шили сукні білого кольору, ніжно блакитного, рожевого тощо. Важливою складовою жіночого бального костюма були віяло та рукавички (які за етикетом мали бути й у чоловіків).

Спочатку бали відкривали полонезом, а згодом стали розпочинати вальсом. У творі короля джазової оперети Пала Абрахама, присвяченому балу, звучать мелодії вальсу, танго, фокстроту, степу, румби, тощо.

Пал Абрахам. Оперета «Бал у Савої» (танці на вибір)

Схарактеризуй і порівняй прослухані танці з оперети.

Художників різних часів захоплювало дивовижне явище балу, танцювальна стихія руху.

Музика — це емоції, що бринять у звучанні, танець — це постійний рух, а картина — застигли образи. Як поєднати такі різні види мистецтва?

Танцюючі фігури у живописних творах, присвячених балу, ніби взлітають у повітрі, інші пари губляться в просторі залу. Увага глядачів із парадних інтер'єрів переключається на елегантність поз кавалерів і граційність вальсуючих дам. Ритм танцівників і танцівниць на картині художніми засобами відображає музичні ритми танцю.

Жан Франсуа Босіо.
Костюмований бал в опері

Мистецька скарбничка

Бал (від фр. *bal* — танцювати) — урочистий захід, головною складовою якого є танцювальна програма.

Оперета (італ. *operetta* — маленька опера) — музично-театральний жанр, який поєднує риси опери (насамперед комічної), драматичного театру і балету.

Церемоніал — обряд, урочиста процедура, встановлений порядок проведення прийомів, процесій тощо.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Порівняй оперету з оперою, балетом, мюзиклом.
2. Наведи приклади відомих оперет, назви їх авторів.
3. Розкажи про церемоніал балу. Які танці відкривали бали?

Самостійне дослідження, медіапошук

У Національній академічній опереті України впроваджується метод дискриптування вистави. Це спеціальний голосовий супровід, який наживо коментує виставу незрячим/слабозорим глядачам, яким пояснюється все, що неможливо відстежити візуально: декорації, дії сценічних персонажів. Поцікався, які вистави з цим методом можна переглянути.

Фантазую, експериментую, дію

Запропонуй ідею цікавого формату Новорічного балу.

Свято і бал в живописі

? Які картини, присячені зимовим святам і розвагам тобі подобаються? Які народні обряди зазвичай зображують на різдвяно-новорічних листівках? Чи доводилося тобі потрапляти на Новорічний бал? Опиши свої враження.

Одна з улюблених митцями та мисткинями тем у побутовому жанрі — свято. У зимову пору року, це насамперед традиційні різдвяно-новорічні свята. Вони спроводжуються театралізованими обрядами колядування і щедрування, водінням «Кози» з вивернутим вовною назовні кожухом, веселими співами колядок і щедрівок, вертепними іграми й жартівливими сценками. Обов'язковий атрибут колядників — зірка, яку прикрашали дзвіночками й стрічками. Дорослі й особливо дітлахи з нетерпінням чекали свят-вечері з дванадцяти страв на столі, навколо якого збиралася родина. Всі ці традиції, що зберегли з давніх-давен українці й інші християнські народи Європи, фіксували спостережливі художники та художники в деталях, і головне — вони передавали радісну загадково-таємничу атмосферу святкування, затишку, щастя й миру.

Наталія та Роман Юсипчук.
Із серії «Гуцульське Різдво»
(розпис на склі)

Тетяна Гарькава.
Різдво у петриківському розписі

Микола Пимоненко.
Ворожіння на святки

Карл Ларсон. Святий вечір

- ?** Які події відбуваються на кожній із картин побутового жанру? Де і коли це відбуваються? Уяви себе серед зображених персонажів, спробуй емоційно зануритися у святкову стихію. Опиши людей, їхній одяг, заняття, сервірування святкового столу. Схарактеризуй композиції. Які з них декоративні?

Світські традиції святкування Нового року в європейських країнах не менш цікаві й різноманітні. Ти вже знаєш про музично-танцювальне розмаїття балу, його оригінальний етикет. Художники різних часів зображали не тільки бали, а й маскаради.

Якоб Руссо.
Маскарад
в городському театрі

- ?** Проаналізуй композицію балу-маскараду. Зверни увагу на зображення глибини простору, перспективу в інтер'єрі. Як художник підкреслює виразність поз і рухів персонажів? Як деталі (арки, колони, світильники) підкреслюють ритм картини? Яка роль світлотіні й контрасту у створенні гармонії, святкової атмосфери.

До портретної галереї

У спадщині французького художника **П'єра Огюста Ренуара** (1841—1919) значне місце відведено творам побутового жанру, з-поміж яких низка творів присвячені темі танців. Життя підлітка з бідної багатодітної родини в Парижі подарувало йому можливість самоосвіти у процесі копіювання шедеврів з музею Лувр, адже професійної художньої освіти він здобути не зміг. Творчій манері живописця притаманна емоційність картин, сюжетом яких ставали швидкоплинні миттєвості життя пересічних французів. Ренуар написав три картини, де зобразив танцюючі пари й деталізував їх відповідно до середовища: «Танець у місті», «Танець у селі» «Бал у Мулен де ла Галетт».

Остання — одна із найзнаменитіших картин Ренуара. Ця жанрова сцена написана на пленері. Складний задум багатолюдної композиції відпочиваючих у літньому кафе виявився вдалим. На побутовій картині все природно живе і рухається: хтось невимушено розмовляє і сміється, парочки жваво танцюють. Химерні відблиски утворюють світлові плями, що грають на обличчях та одязі людей. «Бал» — гімн молодості і радості, «проспіваний» художником мовою фарб.

П'єр Огюст
Ренуар. Бал
у Мулен
де ла Галетт

? Проаналізуй композицію картини. Знайди композиційний центр. Як зображено людей на передньому плані, а як — вдалині?

Американський художник іранського походження *Махамуд Сабзі* у зображенні танцівників-сучасників відмовився від реалістичності: обличчя людей на картині абстрактні, не промальовані. Увага зосереджується на ритмі фігур, експресії поз танцюючих, колориті.

? Уяви, яка музика може «звучати» на картині Сабзі та у паризькому вуличному кафе, зображеному Ренуаром. Фрагменти яких інструментів «підказують» характер танцювальної музики? Порівняй ці два твори побутового жанру на схожу тематику. Проаналізуй ілюстрації щодо художнього відображення глибини простору.

Махамуд Сабзі.
Напередодні Нового року

! **Варіант 1.** Намалюй сюжетно-тематичну композицію побутового жанру. *Орієнтовна тематика:* «Родинне свято», «Новорічний бал» (гуаш або кольорові олівці, фломастери). Передай настрої радості й щастя, які дарують нам чарівні миттєвості життя.

! **Варіант 2.** Подивись кінофільм «Гуцулка Ксеня» (реж. О. Дем'яненко). Запропонуй ідею рекламного відеоролика до одноіменної оперети (мюзикла) і намалюй ескіз.

Візуальна грамота

Для створення багатофігурної сюжетно-тематичної картини треба уважно спостерігати за просторовими явищами у довікіллі та знати технічні прийоми їх художнього зображення на площині:

- ілюзорне зменшення віддалених предметів за принципом «ближче — нижче і більше, далі — вище і менше»;
- часткове загородження дальніх предметів ближчими;
- відтворення глибини простору за допомогою деталізації зображення на першому плані. Деталізація передбачає, що ближні предмети сприймаються чітко і фактурою, а дальні — узагальнено, без подробиць. Контури ближніх предметів виглядають різкіше, а дальніх — м'якше.

Мистецька скарбничка

Пленер (від фр. *en plein air* — на повітрі) — робота живописців на відкритому повітрі, що дає змогу передати на картині багатство змін кольору, зумовлених впливом сонячного світла і навколишньої атмосфери.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Розкажи, які події та сюжети зображують художники/художниці на картинах побутового жанру, присвячених різдвяно-новорічній тематиці.

2. Які особливості зображення танцюючої людини? Наведи приклади картин на тему балу.

3. Поясни прийоми ілюзорного відображення глибини простору в сюжетно-тематичній композиції.

Самостійне дослідження, медіапошук

Відшукай з-поміж електронних різдвяно-новорічних вітальних листівок такі, які застосовують українські етномотиви, зокрема петриківського розпису.

Фантазую, експериментую, дію

Поведи мініексперимент: зроби замальовки на пленері, потім намалюй ці самі предмети або явища вдома. Спостерігай за ефектами змін від світлового оточення.

Перевіряю свої досягнення

1 Який із вокальних жанрів набув поширення у фольклорі?

ПІСНЯ БАЛАДА ГІМН РОМАНС СЕРЕНАДА

2 Назви твори композиторів, зображених на портретах. Хто з них — засновник української професійної музики?

3 Які з жанрів належать до хорової музики?

ОПЕРА ФРЕСКА ОРАТОРІЯ РОМАНС КАНТАТА

4 Які танці зображено на ілюстраціях?

5 Який танець зайвий у переліку латиноамериканської програми?

ЧА-ЧА-ЧА ДЖАЙВ РУМБА САМБА ЗУМБА ПАСОДОБЛЬ ТАНГО

6 Який музичний жанр об'єднує ці ілюстрації?

Перевіряю свої досягнення

- 1 Визнач на ілюстраціях: парний і груповий портрети, автопортрет, портрет у профіль, тондо.

- 2 Назви види й жанри скульптури.

- 3 У яких видах образотворчого мистецтва застосовується цей жанр? Поясни його особливості.

- 4 Знайди на ілюстраціях фреску, мозаїку і вітраж. Поясни, в чому різниця між цими художніми техніками.

- 5 Визнач, у яких видах мистецтва використовується цей жанр. Назви його. На якій з ілюстрацій є повітряна перспектива?

- 6 Що об'єднує ці картини? Визнач жанр. Яка з них динамічна?

Камерно-інструментальні жанри: прелюдія, токато

? Наведи приклади інструментальних творів, які мають назву або програму. Чи допомагає це краще розуміти зміст музики? Голоси яких птахів тобі доводилося слухати у довкіллі? Які птахи найчастіше згадуються в українських народних піснях?

У давнину люди в певний момент відчули й зрозуміли, що деякі мелодії настільки виразні, що зрозумілі й без слів. Граючи на музичних інструментах, ми передаємо свої почуття та думки музичною мовою, відмінною від словесної. У багатьох інструментальних творах є авторські назви, інколи епіграфи, які пояснюють зміст музики або натякають на нього. Така музика називається *програмною*. Програма може бути узагальненою, мати лише заголовок, або розгорнутою, детальною. Вона викликає у слухачів конкретні асоціації.

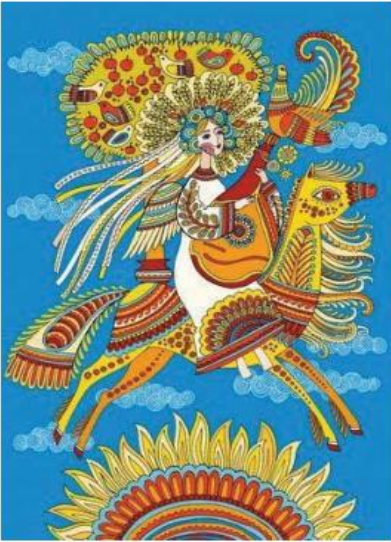
Існують два типи програмності: картинна і сюжетна. Образи першого типу «малюють» в уяві картини природи, портрети. Образи сюжетного типу нерідко пов'язані з літературним твором і характеризують певну послідовність розвитку подій.

Рафал Олбінський. Звуки скрипки

У програмній музиці є чимало творів, присвячених світу живої природи — флори й фауни. Чарівні голоси птахів не могли пройти повз увагу композиторів. О. Мессіан вважав неповторний пташиний спів «служителями небесних сфер».

Людина завжди мріяла літати, як птах, тому пташок оспівували в українських піснях, легендах і казках, змальовували у розписах, вишивках і орнаментах.

Олеся Вакулєнко.
Співуча Україна

Андрій Пікуш.
Зозулі на калині (фрагмент)

? Яких представників фауни зображує Олеся Вакулєнко в образі співучої України? Придумай свою назву картині. Яка музика «заввучала» в уяві? Які птахи є символами України? Пригадай, які твори, присвячені птахам, ти слухав/слухала у попередні роки. Хто з композиторів створював каталоги пташиних співів, тобто був музичним орнітологом?

Деякі птахи відомі своєю музикальністю, самотніми мелодіями й унікальними тембрами голосів. У музичних звуках можна передати й особливості рухів: плавних, як у лебедя, стрибкоподібних, як у горобця. Захоплюючись співом жайворонка, віртуозними трелями соловейка, ритмами дятла, інтонаціями зозулі люди наділяли їх чарівними якостями.

Французькі композитори-клавесиністи Л. Дакєн, Ж-Ф. Рамо втілювали пташині образи у програмних *п'єсах-мініатюрах*. Італієць Отторіно Рєспігі на мотиви композиторів минулого створив оркестрові композиції. Імітуючи голоси птахів, він використав духові інструменти, а також жанри *прелюдії* і *токати*.

Луї Дакєн. Зозуля (клавесин). Жан-Філіпп Рамо. Перекличка птахів (фортепіано). Отторіно Рєспігі. Прелюдія, Токата («Зозуля»).

? Порівняй музичні образи птахів (регістр, динаміку, темп). Схарактеризуй тембр *клавесина*. Які духові інструменти звучать в оркестрових композиціях?

Назви інструментальних творів спрямовують фантазію слухача, допомагають «домалювати» у свідомості те, що підказує автор. Адже будь-яка програма — як «дорожні знаки», що полегшують шлях мандрівника у світі музичного мистецтва. Водночас не варто розраховувати лише на словесні пояснення. Головне — відчутти характер і настрій музики.

Музична грамота

Прелюдія (або прелюд) і **токата** — камерно-інструментальні жанри, які виникли у клавірній і органній музиці та застосовувались зазвичай як вступні імпровізаційні частини до великих творів. Наприклад, найвідоміша *токата і фуга ре мінор для органу Й.С. Баха*, яка перекладена для різноманітних складів виконавців. Не меншу популярність здобула *токата Поля Морія* для естрадно-симфонічного оркестру.

Самостійним жанром прелюдія стала у творчості Ф. Шопена. Він поєднував непрограмні прелюдії у цикли з 24 творів. А в циклі прелюдій К. Дебюссі кожна п'єса мала програмну назву. Збірки прелюдій, переважно ліричних, написав Василь Барвінський.

Сучасний український художник Іван Марчук свої безпредметні композиції назвав «Кольорові прелюдії», тобто використав назву музичного жанру.

? Які прелюдії тебе зацікавили більше — програмні чи без назв? Поясни, чому цей інструментальний жанр належить до камерної музики.

Вважається, що красу пташиної музики чудово передає дзвінкий тембр *клавесина* — клавішного інструмента, передвісника фортепіано. Цей старовинний інструмент колись звучав у вітальнях заможних родин. Музикант, конкуруючи зі світськими бесідами, намагався привернути увагу забавними вигадками.

Так виникли програмні п'єси з прийомами *звуконаслідування*. Прозорий, металевий тембр клавесина імітував щебетання птахів у мелодіях із численними прикрасами (*трелі, форшлаги*). Клавесин мав дві клавіатури (на відміну від невеличкого *спінета*, і за допомогою перемикачів виконавець змінював регістр і динаміку.

В українській музиці також існують твори, присвячені пташиній фауні, наприклад, програмні п'єси-мініатюри для дітей. Назви п'єс дають загальні контури образу птаха і налаштовують уяву на певні явища природи, що існують поза музикою, ніби розкривають її таємниці. Яскрава образність доповнюється елементами звуконаслідування.

С. Борткевич назвав свої п'єси за казками Г. К. Андерсена музичними картинками. Знання казкового сюжету допомагає краще зрозуміти й відчути розвиток музичних образів.

Спінет

Клавесин

Корнеліс Трост.
Родина біля клавесину

Василь Барвінський. «Сорока-ворона», «Горобчик». Прелюдія № 2 для фортепіано. Сергій Борткевич. «Гидке каченя», «Соловейко» (із циклу «Музичні картинки» за казками Г. К. Андерсена).

Як звуки фортепіано імітують спів і рухи пташок? До якого типу програмності належать прослухані твори.

Гра-імітація «Відгадай пташку». Зімітуй голосом або на інструменті спів зозулі, соловейка або зімпровізуй ритмічну партитуру дятла.

До портретної галереї

Василь Барвінський (1888—1963) — український композитор, піаніст, педагог. Народився в Тернополі, але невдовзі родина переїхала до Львова. Професійну музичну освіту він здобув у Празькій консерваторії. Також навчався на філософському факультеті Карлового університету. Після повернення до Львова В. Барвінський очолив Вищий музичний інститут імені Миколи Лисенка.

Доля митця склалася трагічно: за наклепом він був заарештований і засуджений на 10 років ув'язнення в Мордовських таборах. Рукописи його творів були варварські знищені. Після повернення із заслання композитор усі сили зосередив, щоб відновити з пам'яті ці твори.

Музична спадщина В. Барвінського охоплює різні жанри для фортепіано, віолончелі, камерного ансамблю, хору, оркестру. Характерною особливістю стилю композитора-лірика є нахил до інструментальної мініатюри.

Така зима лише на Україні

Музика і вірші У. Соколишин

1. Замела зима гори і долини,
Не впізнати тепер ліси
і полонини,
Снігом вкрило все —
і міста, і села,
А в душі живе музика весела.
Приспів:
Така зима лише на Україні,
Співочій, рідній, милій і єдиній,
І де б ви не були, в якій країні,
Вертайтеся до рідної святині.
Така зима лише на Україні,
Тут казка лісова чарує нині,
І чути спів десь там на полонині,
Така зима лише на Україні.
2. Горами летить пісень
моїх відлуння,
Хай воно дзвенить на добро,
на радість людям,
Щоб співали всі раділи,
танцювали,
Щоб ніколи ми горя не зазнали.
Приспів.

Мистецька скарбничка

Клавесин (італ. *clavicembalo*, фр. *clavecin*, нім. *ce mbalo*) — старовинний клавішний струнно-щипковий музичний інструмент, металеві струни якого захищуються плектром. Різновид невеликого розміру — спінет.

Прелюдія (від лат. — перед і гра) — жанр камерно-інструментальної музики, невелика п'єса вільного імпровізаційного розвитку або вступна частина до великого музичного твору.

Програмна музика — інструментальні твори, які мають програму у вигляді назви, епіграфу або словесних пояснень.

Токата — віртуозна музична п'єса для фортепіано або органа, у швидкому темпі, з чітким ритмом.

Мініатюра (фр. *miniature*, від лат. *minium* — червона фарба, кіновар) —

невеликий твір, зазвичай інструментальна п'єса

невеликий живописний, графічний, скульптурний твір або виріб ужиткового призначення, що відрізняється витонченою технікою виконання

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Назви жанрові ознаки п'єси-мініатюри, прелюдії, токати.
2. До якої групи інструментів належить клавесин? Які ще інструменти цієї групи ти знаєш?
3. Чому, на твою думку, виникла програмна музика? Поясни.

Самостійне дослідження, медіапошук

Знайди інформацію про вплив музики на пташок, їх музичальність. Порівняй різні джерела та оціни їх достовірність. Прослухай голоси птахів і вибери із них п'ять найспівучих.

Фантазую, експериментую, дію

Поекспериментуй: зімітуй спів птахів за допомогою прийомів звуконаслідування голосом, на синтезаторі чи фортепіано. Включи у свій плей-лист для емоційної релаксації «Така-Такату» Поля Морія (наприклад, варіант із візуалізацією «Танець колібрі»).

Анімалістичний жанр

? Поміркуй, який із жанрів образотворчого мистецтва — найдавніший. Пригадай, кого малювали первісні люди на стінах печер. Яких птахів зображують в українському декоративному мистецтві, у петриківському розписі?

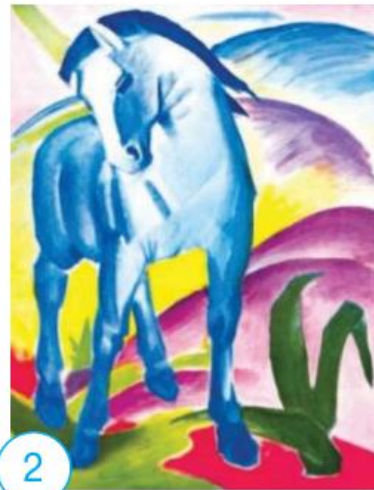
Відколи первісна людина почала зображувати на скелях тварин, бере свій початок *анімалістичний жанр* — один із найдавніших в образотворчому мистецтві. Постійний інтерес митців та мисткинь до нього зберігається із давнини й до сьогодні. Нині образи тварин можна побачити скрізь — у живописі, графіці, скульптурі, декоративному мистецтві, а також дизайні та рекламі. Митців, які спеціалізуються в цьому жанрі, називають *анімалістами*.

Ірина Кузьменко. Олені

1

2

- 1 — Віктор Вазарелі. Зебри;
2 — Франц Марк. Синій кінь;
3 — Валентина Матвієнко.
Котик;
4 — Олег Дорошенко.
Щеня в черевіку

3

4

? Визнач на ілюстраціях твори анімалістичного жанру, що належать до графіки, живопису, скульптури, декоративного мистецтва.

До нашого часу дійшли численні зображення птахів із різних куточків світу. Художники/художниці уважно спостерігають за пернатими, щоб передати їхню дивну красу, зафіксувати стрімкий політ ластівки чи витончений журавлиний танок. Високого рівня майстерності досяг анімалістичний жанр у мистецтві стародавніх цивілізацій Єгипту, Китаю, Японії, де існувала традиція зображувати представників флори й фауни, зокрема птахів. Японський паперовий журавлик, виконаний у техніці орігамі, став символом щастя та удачі.

1 – співочі птахи (Стародавній Єгипет); 2 – китайський жанр «птахи – квіти»;
3 – китайська витинанка («цзяньчжі»); 4 – орігамі

В українському мистецтві здавна зображували птахів, як символів долі. Наприклад лелеку вважали покровителем дітей, сімейних цінностей. Співали «Повадився журавель...» чи «Ой сивая та й зозуленька...», стилізовані образи-символи з'являлися на орнаментах вишивок і писанок, у мереживі витинанок.

Птахи на виробах українського декоративно-ужиткового мистецтва:
вишивка, витинанка, кераміка

? Порівняй вироби українського декоративно-ужиткового мистецтва з виробами інших народів.

Птахи — традиційний мотив українського петриківського розпису, внесеного до всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО.

До портретної галереї

Ганна Миколаївна Самарська — народна художниця України, лауреат премії ім. Катерини Білокур, основоположниця родинної династії майстрів мистецтва. Народилася 1942 р. в селі Богданівка, що на Київщині, саме в тому в селі, що стало відомим завдяки Катерині Білокур, яка була наставницею пані Галини з дитинства. Згодом вона познайомилася зі званою майстринею петриківки — Марфою Тимченко і потрапила до самої Петриківки, де і живе понині. Творчість Г. Самарської — своєрідний синтез декоративного живопису та петриківського малярства. В одному творі мисткиня поєднує квітку реалістичну і стилізовану. Особливість її творів — витончені птахи у складних довершених композиціях із оригінальними кольоровими рішеннями.

Висока художня майстерність Ганни Миколаївни надихає доньку Тамару й онуку Олесю, які знайшли свій неповторний авторський стиль. Тамара Вакуленко продовжує родинні традиції, виконуючи разом із чоловіком — Олександром Вакуленком — монументальні роботи в інтер'єрах, розписи на папері, тканині, дереві, металі.

Олеся Вакуленко створює дизайнерські етнокомпозиції для сучасного одягу. Колекція її суконь «Дерево життя» здобула перше місце на Міжнародному модному етнічному марафоні у рамках міжнародної виставки «Експо-2017» в Астані (Казахстан). Вона також є авторкою серії антистрес-розмальовок за мотивами народного мистецтва. Від робіт родинної династії віє потужною позитивною енергетикою. Поринь і ти у цю дивовижну красу чарівних птахів і квітів.

Петриківка родинної династії: 1 — Ганни Самарської; 2 — Тамари Вакуленко; 3–4 — Олесі Вакуленко

? Опиши вироби майстринь петриківки: композицію, мотиви флори й фауни, кольорову гаму, ознаки авторського стилю. Яка з робіт припала тобі до душі найбільше?

Візуальна грамота

У декоративному мистецтві, зокрема й українському, птахів і квіти малюють не реалістично, а стилізовано. Стилiзація передбачає спрощений чіткий і контрастний малюнок, лаконізм форми. Художники уникають дрібних деталей, притаманних реалістичному зображенню пернатих. Щоб стилізувати зображення птаха, треба підкреслити його найхарактерніші риси. При стилізації не передається об'ємність предметів, уява «домальовує» його сама. Стилiзують не тільки форму, а й колір, який використовується локально і контрастно, щоб підкреслити його експресію. Тут — величезний простір для фантазії. Втім не забуваймо, що стилізована пташка має залишатися пізнаваною.

Віртуальна екскурсія

Відвідай Національний музей українського народного декоративного мистецтва, який містить одну з найбільших колекцій петриківського розпису (роботи Марфи Тимченко, Тетяни Пати, Федора Панка, Василя Соколенка, Ганни Самарської, та ін.).

www.mundm.kiev.ua/VISIT/INFO.HTML Розділ «Декоративний розпис».

Тема птахів і квітів знайшла своє оригінальне втілення у творчості Сьюзен Бордет — американської художниці-акварелістки, яка об'єднала свою любов до мистецтва і біології. Вона захоплюється зображенням птахів на природному тлі квітів та інших рослин. У композиціях реалістично відтворено з натури ботанічні ознаки пернатих, зображених у правдоподібній обстановці. Улюблена тема художниці — співочі птахи: для цих перелітних музикантів мисткиня створила у саду біля дому оазис із водоспадом. Разом із групою художників та художниць Сьюзен бореться за збереження дикої природи, дбайливе ставлення до неї.

? *Влови тендітні моменти милування природним довкіллям, яке так легко знищити.*

🕯 *Варіант 1.* Створи декоративне зображення птаха за мотивами українського народного малярства для прикрашання одягу — сукні, футболки тощо (гуаш).

🕯 *Варіант 2.* Групова робота. Об'єднайтеся в дві групи, намалюйте ілюстрації до музичних картинок С. Борткевича за казками Г. К. Андерсена «Гидке каченя» і «Соловей» (кольорові олівці).

Мистецька скарбничка

Анімалістичний жанр (від лат. — тварина) — зображення тварин в образотворчому та декоративному мистецтві, у скульптурі.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Продовжи речення: «Сьогодні я дізнався / дізналася..., було цікаво..., була важко..., я зрозумів / зрозуміла, що..., тепер я можу...»

2. Як називають митців, які присвятили свою творчість зображенню тварин, птахів, комах? У яких видах мистецтва можна побачити ці зображення?

3. Як ти розумієш слово *стилізація*? Поясни на прикладі, як зображують птахів у декоративному мистецтві.

Самостійне дослідження, медіапошук

Знайди інформацію про орнітологічні мотиви в сучасному дизайні.

Дизайн крісла-павича

Дизайн одягу

Ювелірна орнітологія

Ваза з порцеляни
Бренду *Ravone*

Фантазую, експериментую, дію

Створи візуальний конспект уроку «Український декоративний дивосвіт». Поєднай декоративні мотиви петриківського розпису й упиши в пелюстки квітів ключові поняття (*жанр, анімалістика, петриківка, витинанка, стилізація, флора, фауна*). Доповни отриману інформацію про пташок власними спостереженнями та знанням з інших предметів.

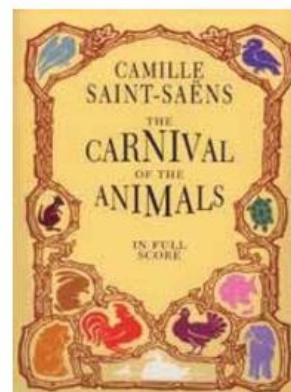
Карнавал тварин. Сюїта

? Пригадай, що таке «карнавал». Які існують карнавали? Які п'єси з «Карнавалу тварин» К. Сен-Санса ти пам'ятаєш?

Композитори часто поєднують невеликі п'єси у сюїти. Як правило, всі вони пов'язані за змістом спільною програмою чи єдиною темою. Частина сюїти будуються за контрастом. Наприклад, одна частина танцювальна, інша — пісенна; одна — мінорна, сумна, а інша — мажорна, весела, радісна. Помірні й повільні п'єси чергуються із швидкими. У цьому полягає відмінність сюїти від інших жанрів інструментальної музики.

Старовинні сюїти склалися з чотирьох основних танців, поєднаних спільною тональністю (алеманда, куранта, сарабанда, жига). Із часом до них почали додавати менует, гавот, арію тощо. Сюїти писали для різних інструментів і для оркестрів. Наприклад, в сюїту об'єднувалися фрагменти з опери або з творів певного композитора у різних жанрах.

До найвідоміших музичних творів, присвячених тваринам, належить сюїта Каміля Сен-Санса «Карнавал тварин» для невеликого інструментального ансамблю (2 фортепіано, струнний квінтет, флейта і флейта піколо, фісгармонія, ксилофон і челеста). Твір складається з 14-ти мініатюр, більшість із яких — образи тваринного світу — поважні, ніжні чи кумедні. Завдяки виразності музики та назвам частин легко впізнати звіра, птаха, рибку.

Персонажі музичного карнавалу, окрім лебедя, зображені в жартівливому або навіть сатиричному характері.

? *Слухаючи частини сюїти, визнач, які інструменти звучать.*

Каміль Сен-Санс. Карнавал тварин: «Інтродукція і Королівський марш лева»; «Черепахи»; «Слон»; «Кенгуру»; «Акваріум».

? *За допомогою яких засобів музичної виразності створено образи тварин? Як допомагають програмні назви? Поясни. Яка роль тембрів, поєднань інструментів? Які ще елементи музичної мови посилюють зображальність музики? Чи використовує композитор прийоми звуконаслідування? Наведи приклади.*

Зміст сюїти «Карнавал тварин» (окремі частини)

«Інтродукція і Королівський марш лева» (*фортепіано*). Відкриває карнавал грізний і величний цар звірів композитор не випадково обирає урочистий марш, в якому звучать фанфари.

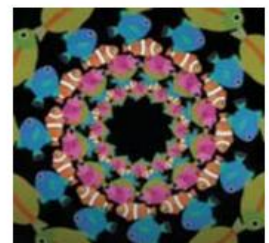
«Черепахи» (*струнні і два фортепіано*) — танець канкан в уповільненому темп створює комічний ефект.

«Слон» (*контрабас і два фортепіано*) — вальсова мелодія звучить у низькому регістрі, комічно зображуючи танцюючого слона.

«Кенгуру» (*два фортепіано*) — гострі звучання імітують стрибки кенгуру.

«Акваріум» (*флейта, скляна гармоніка, або дзвіночки та челеста, струнні, фортепіано*) — звучання флейти, що грає мелодію, відтіняється «булькаючими» звуками скляної гармоніки й пассажами фортепіано, створюючи «картину» води в акваріумі.

«Фінал» — виконує весь ансамбль. Весела і легка головна тема перемежується мотивами з попередніх частин.

Анімаційні образи персонажів «Карнавалу тварин» К. Сен-Санса (Punkrobot Studio)

Смерата та оркестр Школи мистецтв створили сучасну оригінальну версію візуалізації сюїти — фільм-фантазію «Карнавал тварин» із мультимедійним шоу.

Кадри з музичного фільму-фантазії «Карнавал тварин»

До портретної галереї

Шарль Каміль Сен-Санс (1835–1921) — французький композитор, органіст, піаніст, диригент. Писав музику в різних жанрах: симфонії, опери, балети, кантати, ораторії, інструментальні твори. Митець закінчив Паризьку консерваторію, працював церковним органістом, концертував як піаніст і диригент у багатьох країнах світу.

Композитор був надзвичайно талановитою людиною і водночас великим жартівником. До «Карнавалу тварин» (1886) композитор ніколи не ставився серйозно, вважаючи її жартівливою «великою зоологічною фантазією». Дбаючи про репутацію, К. Сен-Санс категорично заборонив публічне виконання сюїти за його життя, і вона була опублікована лише у 1922 р.

У наш час виконання знаменитої зоологічної сюїти К. Сен-Санса надзвичайно збагатилося різними візуальними компонентами. Зокрема Punkrobot Studio записала виконання музики з паралельною демонстрацією анімаційного супроводу на екрані.

Руханка «Образи тварин» (пантоміма з імітацією рухів тварин).

? Заграйте «Королівський марш лева» із сюїти «Карнавал тварин» на клавесах або ударних і шумових інструментах, зокрема саморобних.

Мистецька скарбничка

Сюїта (фр. *suite*, буквально — чергування, послідовність) — жанр музики, циклічний твір із кількох контрастних частин, об'єднаних спільним художнім задумом або програмою.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Назви ознаки жанру сюїта.
2. Поясни й доведи, що «Карнавал тварин» К. Сен-Санса — це сюїта.
3. Поміркуй, чому сюїта К. Сен-Санса має назву «карнавал», чому автор вважав свій твір «зоологічною фантазією». Яка п'єса здивувала тебе своїм музичним гумором?

Самостійне дослідження, медіапошук

Проаналізуй і порівняй різні варіанти візуалізації «Карнавалу тварин» К. Сен-Санса. Узагальнюй свої дослідження висновком про зв'язок виразового і зображального в музичному мистецтві.

Фантазую, експериментую, дію

Створи з однокласницями й однокласниками театралізований карнавал (пантоміму) за музикою К. Сен-Санса.

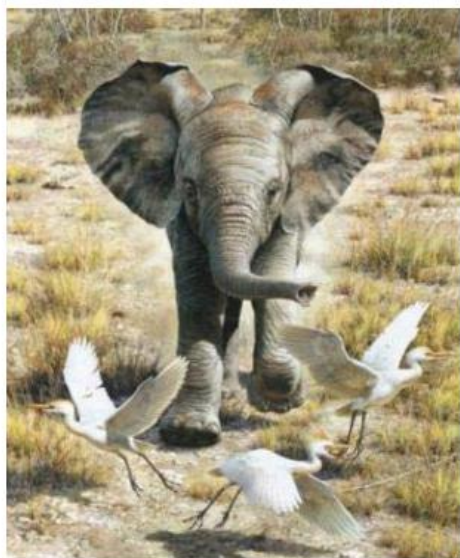

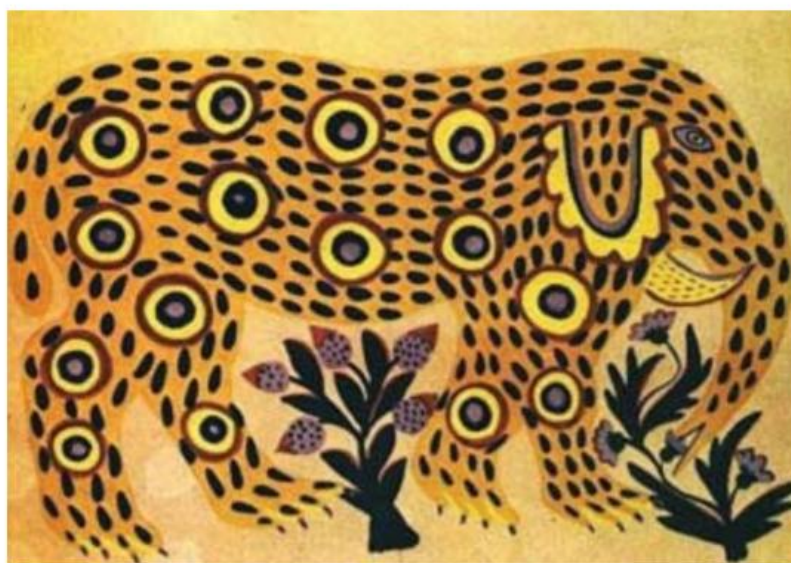
Анімалістична екзотика

? Пригадай, з якими улюбленцями художники малювали дітей на камерних портретах. Яких тварин ти вже умієш малювати, а яких — бажаєш навчитися?

Образи тварин — такі різноманітні за розмірами, формами, кольорами — дивують, захоплюють, заворожують художників-анімалістів. Живописці не тільки малюють тварин з натури з точною зовнішньою схожістю (для цього вони вивчають анатомію), а й намагаються передати складність характеру, звички, поведінку у природному середовищі. Спостерігаючи навколишню фауну, художник помічає «благородність» вірного собаки, гордість лева, впевненість тигра, хитрість лисиці, кумедність мавпочки. Для цього використовує все багатство кольорів і відтінків.

Карл Брендерс. Слон

Марія Приймаченко. Слон

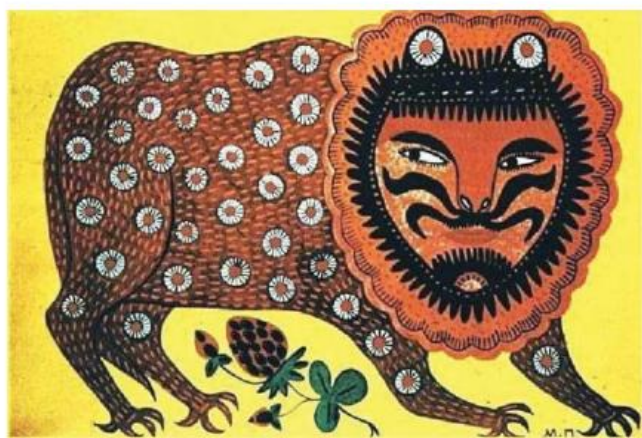
Художники-анімалісти, наприклад Дон Дейлі та Карл Брендерс, мають особливий дар реалістичного зображення — проникливий погляд натураліста, що дає змогу схоплювати миттєвості життя тварин у найдрібніших деталях, ніби відкриваючи таїнства природи.

1 – Дон Дейлі. Лисиця і виноград;
2 – Тигри у традиційному індійському живописі (фрагмент мініатюри);
3 – Утагава Кунійосі. Тигр

? Схарактеризуй образи тварин, виразність зображення форми і пропорцій фігур. Зверни увагу на кольорові знахідки: смугастий окрас тигрів і рудий колір лисиці. Як художники досягають контрастів, зіставляючи пухнастість хутра лисиці і гладенький блискучий виноград, фактуру грубої шкіри слона й ніжнього пташиного пір'ячка?

Звірина серія української мисткині Марії Приймаченко, представниці «наївного мистецтва», є унікальним явищем, яке не має аналогів на вітчизняних і світових теренах. Фантастичні звірі — і свійські (корова, кінь), й екзотичні (лев, слон, мавпи) — це витвори дивовижної уяви художниці, яку Пабло Пікассо називав геніальною. Деякі її чудернацькі тварини взагалі не існують у природі, але і добре знані набувають казкових рис і якостей.

Звір гуляє

Марія Приймаченко

Зоряний коник

- ? Придивись до оригінальних звірів Марії Приймаченко в оточенні казкових рослин. Який колорит картин? Що незвичного ти побачив / побачила у декоруванні тварин? На яких анімалістичних композиціях мисткиня застосовує контраст кольору, на яких — нюанс?

Візуальна грамота

Поняття *контраст* означає різко виражені відмінності об'єктів або предметів за розміром, формою, тоном, кольором, фактурою. *Нюанс* — навпаки, означає незначну відмінність, ледь помітний перехід, відтінок у межах одного колірному тону щодо іншого. Прикладом побудови наближеного колориту в композиції є використання кольорів однієї групи (теплої чи холодної), відтінків певного кольору. *Акцент* — це перебільшений, яскраво виражений контраст. *Контраст і нюанс* — основні засоби досягнення художньої виразності у всіх видах мистецтва. У живописі кольоровий контраст має дуже велике значення.

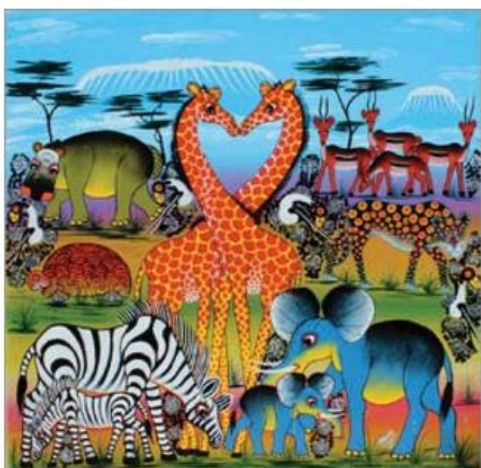
Нюанс

Контраст

До «наївного мистецтва» належить і стиль *тінга-тінга* — так званий квадратний живопис, який став відомим африканським брендом. Назва виникла від прізвища художника Едуардо Саїді Тінгінга, селянина без освіти. Через бідність він малював на шматках картонних коробок 60 x 60 см. Теми композицій навіювала фауна рідної Африки. Тож не дивно, що провідним жанром став анімалістичний.

? Яких звірів і птахів зображено на ілюстраціях? Вони реалістичні чи декоративні? У кольорових відношеннях переважає контраст чи нюанс?

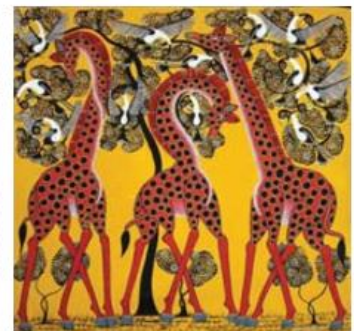
Анімалістичний жанр не оминув і мистецтво фотографії. Сьогодні професійні фотографи/фотографині й талановиті аматори та аматорки прагнуть зафіксувати для нащадків природну красу тварин. Фауна нашої планети надзвичайно різноманітна, але все більше стає рідкісних тварин, що опинилися на межі зникнення. Усі вони внесені до Міжнародної Червоної книги.

Живописці й фотографи своєю творчістю привертають увагу до сучасних екологічних проблем. Митці/мисткині, як і екологи/екологині, намагаються запобігти можливим загрозам втрати багатьох видів тварин. Таких, як африканський слон, далекосхідний леопард, амурський тигр, бенгальська кішка, кубинський крокодил, а також зебра, пума, черепаха, панда, коала та багато інших. Усі ці представники дикої природи опинилися в такій ситуації з вини людини: сафари, браконьєрство, знищення лісів, пожежі й інші лиха.

? Подивись, яку красу зафіксували фотографи-анімалісти. Які тварини на фотоілюстраціях викликають у тебе здивування, які — захоплення чи інші почуття і ставлення? Назви всіх, долучайся до еколога-мистецької варті.

? *Варіант 1.* Намалюй екзотичних тварин в африканському стилі тінгати́нга. Стилізуй тварин за формою і кольором.

Варіант 2. Намалюй у реалістичному стилі руду лисицю, стрижовену пострілами мисливців.

Мистецькі поради

- Щоб у реалістичному стилі грамотно намалювати будь-яку тварину, необхідно уважно розглянути будову її тіла, знайти співвідношення розмірів частин.
- Визнач пропорції фігури лисиці і наміть схему з геометричних фігур, якими позначені контури її тіла.

Варіант 3. Групова робота. Створення серії декоративних панно «Зоопарк» (техніка *Tunnel Book* — «паперовий тунель» або 3D-аплікація). Стилізація образів тварин в орнаментальній об'ємній рамці.

Мистецька скарбничка

Акцент

виділення звуку за рахунок посилення динаміки

перебільшений, яскраво виражений контраст

Мистецька скарбничка

Нюанс

динамічний або інший відтінок виконання.

незначна відмінність, ледь помітний перехід, відтінок у межах одного колірною тону щодо іншого.

Контраст

зіставлення у музиці: динамічне (*гучно — тихо*), темпове (*швидко — повільно*) тощо

зіставлення протилежних за характером зображень (*велике — мале, світле — темне тощо*)

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Поясни відмінність реалістичного і декоративного зображення тварин.
2. Схарактеризуй особливості анімалістичної творчості Марії Приймаченко.
3. Яких звірів зазвичай зображують у стилі тінга-тінга? Які з них належать до рідкісних і потребують екологічного захисту?

Самостійне дослідження, медіапошук

Досліди творчість швейцарського художника Готфріда Мінда. З'ясуй, чому він отримав прізвисько «котячий Рафаель».

Фантазую, експериментую, дію

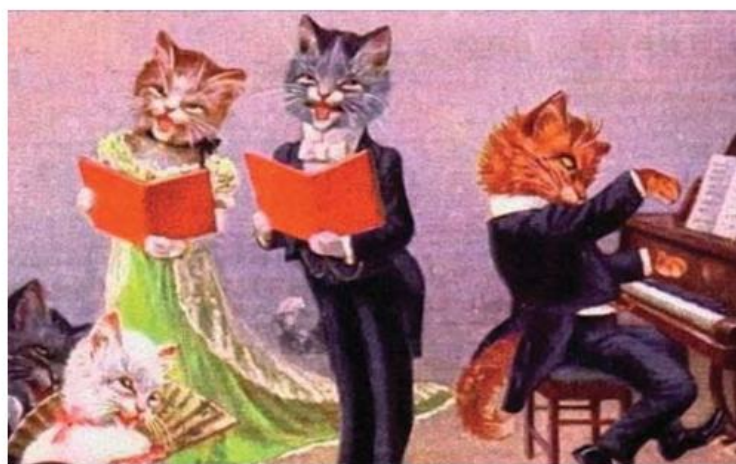
Створи лепбук «Анімалістика». Систематизуй за видами мистецтва (живопис, графіка, скульптура, декоративне мистецтво) та тематичними рубриками: птахи, дикі звірі, свійські тварини, комахи, риби тощо.

Гумор у музиці. Скерцо

? Чи буває музика смішною? Як композитори жартують? Назви музичні п'єси та пісні про тварин, у яких втілено гумор.

Світ музичного мистецтва нас захоплює, дивує, вражає. Музика, не маючи кольорів, без допомоги слів здатна виражати думки, почуття, настрої. Також вона може викликати посмішку. Наприклад тоді, коли композитори ставилися до музичних портретів тварин із гумором. Ти вже знаєш, як жартує К. Сен-Санс у зоологічній фантазії, де слон танцює легкий і

Артур Тіль. Сольний концерт котів

граційний вальс, а черепахи — швидкий і запальний канкан, який довелося уповільнити під їхні рухи. Пригадай також «Дует котів» Дж. Россіні — музичну пародію на оперних співаків, які занадто захоплюються вокальною технікою.

Комічні ефекти можна створити не лише у вокальній чи програмній інструментальній музиці. Для цього існує спеціальний музичний жанр — *скерцо*.

У перекладі з італійської *scherzo* означає «жарт». Жартівливим п'єсам притаманні дуже швидкий темп і переважно тридольний метр. Для жартів композитори застосовують різні прийоми: контрастні зіставлення образів, регістрів, переключки інструментів, звуконаслідування, гострі ритмічні звороти, раптові динамічні акценти та інші «несподіванки». Коло образів скерцо різноманітне — від веселих і кумедних до фантастичних і химерних.

Скерцо з'явилося як частина *сюїти*. Наприклад, відоме соло флейти Й. С. Баха з оркестрової сюїти № 2 стало виконуватися у різних обробках і відокремилося у твір «Жарт».

Як самостійний камерно-інструментальний жанр скерцо розвивалося у напрямку посилення віртуозності. Польський композитор Фредерік Шопен у своїх скерцо втілює далеко не тільки суто жартівливі моменти. Це музика концертного плану, сповнена багатою палітрою настроїв.

Фредерік Шопен. Скерцо для фортепіано № 2.

Опиши прослухану музику. Продовжи ряд слів-характеристик: бравурність, ліричність, драматизм... Як ти думаєш, чому цей твір композитор називає скерцо?

Жанр скерцо досить широко представлений і в оркестровій музиці. Одним із яскравих зразків є твір «Учень чаклуна» французького композитора Поля Дюка за сюжетом балади Й. В. Гете. В основі його змісту — історія самовпевненого учня мага, який вирішив самостійно поворожити з водою, повторюючи чаклунські дії. До чого це призвело, ми можемо побачити у дотепному мультфільмі «Фантазія» студії Волта Діснея: тільки вчасне втручання самого чарівника врятувало від потопу.

Поль Дюка. Скерцо «Учень чаклуна». М/ф «Фантазія».

Порівняй скерцо для фортепіано і для оркестру. Як мультфільм додає гумору музичним образам? Який епізод вдало розкриває характер скерцо засобами анімації?

Українські композитори В. Косенко, В. Барвінський та інші також створювали скерцо, нерідко називали їх *гуморесками*, підкреслюючи легку жартівливість. Оркестрову гумореску написав Юрій Шевченко. Її яскрава віртуозність заряджає веселим настроєм. А чи не для цього й існує музика, щоб приносити радість?!

Юрій Шевченко. Гумореска (соло на флейті Пана Г. Агратіна).

Національний академічний оркестр народних інструментів України

? Який настрій викликає у тебе музика гуморески? Хочеш зробити такий рингтон, щоб зранку заряджатися позитивною енергією? Поміркуй, як зміниться характер музики, якщо виконати цей твір піано у повільному темпі.

Автори гуморесок живляться фольклорними джерелами. Існує чимало українських народних жартівливих пісень. Нові веселі мелодії виникають на пісенному небосхилі. Деякі перетворюються на хіти й стають рингтонами. Створення і продаж рингтонів, завантаження їх на телефони різних за уподобаннями користувачів нині перетворилося на прибутковий електронний бізнес.

Пес Патрон

Музика і вірші Н. Савки

Пес Патрон їв макарон, а до того ще й батон.
Апетит в Патрона є, він постійно щось жує.

Пес Патрон купив айфон, гавкнув сильно в мікрофон,
Облизав увесь екран, селфі кинув в інстаграм.

Пес Патрон взяв камертон заспівав з ним в унісон.
І за той його концерт смакував смачний десерт.

Пес Патрон грав в бадмінтон, вийшов гордо на газон
І з ракеткою в зубах по воланчику ба-бах.

Пес Патрон став на кордон, поруч рідний батальон.
В Україні захист є, наш патрон нас береже.

Приспів: О пес Патрон, о пес Патрон...

? Виконай пісню з боді перкашн (вивчи базові прийоми).

Музична грамота

Оригінальним інструментом може стати... власне тіло людини, яке приховує ресурси звуко-ритмічної експресії. Мистецтво «жестів, що звучать» називають боді перкашн (*body percussion*). Руки й ноги перетворюються на «ударну установку». Таке веселе музикування вельми корисне для розвитку координації.

Потрібно засвоїти базові техніки, які потім варіюють:

- притупування (удари лівою, правою або обома ногами);
- поплескування (руками по лівому, правому або обох стегнах);
- плескання в долоні або бавовна (перед собою, над головою);
- клацання пальцями (обома руками одночасно, окремо кожною).

Мистецька скарбничка

Боді перкашн (*body percussion*) — «музики тіла», перкусія тіла, що виконується окремо чи як супровід музики, танцю.

Гумореска (*humor* — гумор) — стрімка музична п'єса жартівливого характеру, близька до скерцо.

Рингтон (англ. *ring* — дзвінок, *tone* — мелодія, мотив) або сигнал дзвінка — мелодія, що відтворюється на мобільному телефоні під час отримання вхідного виклику.

Скерцо (з іт. — жарт) — самостійна музична п'єса або частина сонати, симфонії, квартета у жвавому, стрімкому темпі.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Який твір справив на тебе найбільше враження?
2. Поясни особливості жанрів скерцо і гуморески.
3. Вислови своє ставлення до гумору в музиці.

Самостійне дослідження, медіапошук

Поцікався, як створювати рингтони й перетворити це цікаве заняття на електронний мінібізнес. Розпочни у мережі однокласниць і однокласників: поцікався їхніми музичними уподобаннями (досліди попит, вивчи ринок як маркетолог).

Фантазую, експериментую, дію

Залучай друзів до ансамблю «Боді-жарт». Імпровізуйте скерцо в техніці боді перкашн на мелодію веселої пісні.

Скульптурна анімалістика

? Назви основні засоби художньої виразності скульптури. Якими матеріалами та інструментами користуються скульптори?

Статуетки півник, баранець
(Косів, Опішня, Україна)

Світ образотворчого мистецтва «населюють» знайомі нам із дитинства тварини, яких можна зустріти в довкіллі, у казках і піснях, — котики, песики, вівці, зайчики та багато інших. Здавна українські майстри й майстрині виготовляють і розписують кольоровими візерунками глиняних коників і баранців, що стали окрасою опішнянської та косівської кераміки. Колись фігурки, що зображували тварин чи птахів, належали до культових предметів (тотемів), їм поклонялися як захисникам роду. Згодом магічне значення було втрачене і вони побутували як дитячі забавки.

До найдавніших зразків скульптурної анімалістики належать крилаті людино-бики, яких ставили біля воріт палаців і міст Ассирії для захисту від злих духів. Давні єгиптяни зображували своїх богів з головами тварин. Наприклад, покровителя фараонів бога Гора з головою сокола, а богиню Бастет в образі кішки. Неповторний скіфський звіриний стиль утворили наші пращури, зображуючи оленів, коней, пантер, фантастичних істот в ювелірних виробках із золота.

1

2

3

1 – Крилатий бик (Ассирія); 2 – Богиня Бастет (Єгипет);
3 – Олень. Скіфська прикраса

? Схараткризуй скульптури тварин. Що в них незвичне, дивне? Крилатий ассирійський бик – це кругла скульптура чи рельєф?

Твори анімалістичного жанру поширені в станковій, декоративній і монументальній скульптурі. Статуетки належать до декоративної скульптури малих форм. Монументальним статуям тварин і декоративним рельєфам, якими прикрашали храми або будинки, притаманні великі розміри фігур і масштаби композицій, гармонія з архітектурною спорудою.

1

2

3

1 – Храм дракона (Таїланд); 2 – Храмовий рельєф (Індія);
3 – декор Будинку з химерами (Київ, Україна)

Будь-яка творчість в анімалістичному жанрі передбачає поєднання природничо-наукового і художнього поглядів на тварин. Адже завданням митця-анімаліста є не лише точність зображення тварини, а й створення художнього образу — виразного та емоційного.

Щоб правдиво відтворити образ певної тварини, треба уважно розглянути її форму, визначити об'єм, пропорції — співвідношення між розмірами частин тіла (голови, тулуба, лап, шиї, вух, хвоста тощо). Адже одна тварина струнка, у неї довга шия і неповторної краси роги, як в оленя. Інша — міцної статури, громіздка, з величезними вухами й хоботом, як у слона.

Різняться тварини не лише за зовнішнім виглядом, а й за характером, особливостями руху, звичками, манерою поведінки. Митці / мисткині нерідко наділяють ту чи іншу тварину властивими людям рисами, як героїв казок чи байок (вірний кінь, впертий баран, гордий лев, лютий дракон). Ці якості враховують скульптори, коли створюють і великі статуї, і маленькі статуєтки.

З урахуванням матеріалу скульптори здатні передати фактуру поверхні — хутро лисиці чи ведмедя, голки їжака, шкіру крокодила, панцир черепахи.

? Розглянь пам'ятники черепахам в Латвії, Канаді, Китаї. Зверни увагу, як по-різному скульптори передають фігуру тварини, фактуру панциря. Який образ реалістичний, а який — фантастичний? Порівняй способи стилізації в круглій скульптурі та рельєфі (на монетах).

*Візуальна грамота***Секрети майстерності**

Скульптури тварин виготовляють із різних твердих і м'яких матеріалів: дерева, кістки, металу (бронзи, латуні, міді), каменю — натурального (мармур, граніт) або штучного (композит). Скульптори-початківці найчастіше ліплять із пластиліну або глини.

Глина — це природний матеріал. Вона пластична, добре формується. Просушений виріб має достатню міцність, зберігає форму, легко фарбується різними видами фарб. Глину зберігають і в сухому, й у вологому вигляді. Якщо глина пересохла, то її заливають водою на 5–6 годин або на добу. Перед замішуванням воду зливають і вимішують глину, щоб вона легко відставала від рук.

Пластилін — це штучний матеріал, який виготовляють із глини, змішаної з воском і фарбувальними речовинами. На відміну від глини, він завжди перебуває в пластичному стані, але за низьких температур стає твердим.

У світі зростає зацікавленість до пластичних виробів із недовговічних матеріалів: піску, льоду, рослин тощо. Майстри топіарі — старовинного мистецтва декоративної стрижки рослинності — створюють фігури тварин і птахів для прикрашання ландшафту садів і парків.

Декоративні композиції в анімалістичному жанрі

Віртуальна екскурсія

Особливо важливі пам'ятники рідкісним видам тварин, які зникають і перебувають під охороною. До цього величезного списку належить велика панда, яка живе тільки в Китаї. Саме ця унікальна чорно-біла тварина стала символом не лише країни-Батьківщини, а й символом охорони природи у світі.

З метою збереження чисельності великих панд, які стрімко зникають, і для вивчення їхньої поведінки, у Китаї створено музей і заповідник, вкритий бамбуком, що є основою харчування цих звірів.

Фестивалі піскових та крижаних і снігових скульптур проводять у багатьох країнах.

В Японії відкрито музей піскових скульптур. Для створення експозицій залучають кращих майстрів з усього світу. Щопівроку експозиція змінюється.

1

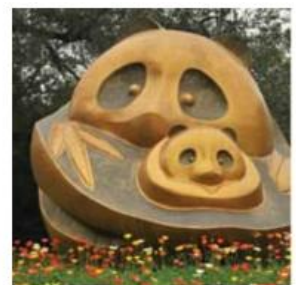
2

3

Анімалістичні композиції: 1 – з піску (Японія);
2 – з піску (Болгарія); 3 – зі снігу (Китай)

Варіант 1. Виліпи Велику панду з панденятком (кругла скульптура). Надихнути тебе зможуть фото кумедних мешканців китайського заповідника, їхній пам'ятник на його території та документальний фільм із чарівною східною музикою.

Варіант 2. (Робота в групі). Створіть панно для зоопарку. Розподіліть образи тварин і обговоріть спільні формати й масштаби індивідуальних рельєфів — складових майбутньої композиції.

Мистецька скарбничка

Топіарі (або чагарникова скульптура) — фігурна стрижка дерев і кущів із метою надання їм форми птахів, тварин, людей, архітектурних споруд.

Тотемізм (*ot-totem* — його рід) — одна з найдавніших форм релігійних уявлень, культ тотема — тварини (рідше рослини), яку стародавні люди поклонялися, вважаючи предком роду і приписуючи йому надприродні можливості.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Що нового ти дізнався / дізналася про скульптурну анімалістику?

2. Наведи приклади застосування анімалістичного жанру в декоративній, станковій і монументальній скульптурі.

3. Проаналізуй критично свої досягнення і визнач, яких практичних компетентностей тобі не вистачає для успішного опанування технологіями ліплення тварин. Які вміння потребують більшого розвитку — виготовлення круглої скульптури чи рельєфу?

Самостійне дослідження, медіапошук

Досліди анімалістичну творчість митців, які використовують оригінальні техніки й матеріали.

Антоніо Гауді

Александр Колдер

Джефф Кунс

Фантазую, експериментую, дію

Підготуй для молодшого школярства презентацію віртуальної екскурсії, присвяченої скульптурним образам фауни України. Включи до неї інформацію про пам'ятники, з якими пов'язані справжні цікаві історії: бичку-годувальнику в Бердянську, коту Пантелеймону в Києві, мавпам у харківському зоопарку тощо.

Жанри й форми музики: соната

Антоні Дітлеф.
Аллегро (фрагмент)

? Пригадай непрограмні інструментальні твори. До яких жанрів вони належать?

Камерно-інструментальна музика здавна супроводжувала наше повсякдення, дозволяла. Зміст програмних творів, що мають назву, підказує нам автор. Характеристика непрограмних творів визначається назвою жанру. Наприклад, марш передбачає енергійні образи, вальс — царину лірики, а скерцо — гумор. Це зрозуміло

і без словесної підказки. Адже красою і виразністю музики ми можемо насолоджуватися, незалежно від того, чи зазначено у творі якась конкретика — картини природи чи портрети людей, героїчна боротьба чи народне свято.

Найцікавіше в жанрах непрограмної камерно-інструментальної музики те, що вона викликає у кожного слухача власні переживання, емоції, почуття, думки. Вони вільно народжуються під враженням від почутого і збагачуються асоціаціями на основі власного досвіду.

Соната належить до складних камерно-інструментальних жанрів, якому як правило, не притаманна програма. Слово *соната* виникло дуже давно й означало спочатку будь-яку інструментальну музику на відміну від вокальної кантати. Спочатку вони були одностайні, а з часом розвинулися у велику циклічну форму.

? Які сонати ти вже слухав / слухала у попередні роки на уроках мистецтва? Чи мали ці сонати програму?

До портретної галереї

Доменіко Скарлатті (1685-1757) — італійський композитор і клавесиніст. Народився в Неаполі, в молоді роки служив капелмейстером і органістом у соборі Святого Петра в Римі, пізніше став королівським придворним музикантом у Мадриді.

В історію музики Д. Скарлатті увійшов як автор 555 сонат для клавесину. За життя митця вийшла лише одна збірка з 30 сонат. У передмові автор скромно зазначив: «Читачу, будь ти дилетант чи професор, не чекай знайти в цих композиціях глибокий задум, а скоріше майстерний жарт для удосконалення мистецтва вправлятися у сміливій грі на клавесині». Тим не менше творчість Д. Скарлатті зіграла значну роль у розвитку сонатного жанру. Ці твори збереглися також у репертуарі піаністів.

Соната соль мінор Д. Скарлатті стала відома як «Котяча фуга», хоча назва не належить авторові. За легендою, одного разу домашня кішка композитора Пульчинелла випадково «зіграла» своїми оксамитовими лапками висхідний мотив. Ці шість нот звучали дещо незвично, але надихнули Д. Скарлатті на створення фуги. Пройшов чималий час, і в одному з нотних видань сонати композитора з'явилася ілюстрація з кошечками, що бавилися на клавіатурі, й назва «Котяча фуга». Назва прижилася, і вже стало не важливим, була історія з кішкою композитора легендою-жартом чи рекламною фішкою видавців.

Карл Райхерт. Котяча фуга

Доменіко Скарлатті. Соната соль мінор «Котяча фуга».

Оригінальна ідея сподобалася композиторці Емі Біч, яка також взяла «котячий» мотив за основу своєї «Фантазії фугато».

Як циклічна форма соната сформувався у творчості композиторів-класиків віденської школи: Й. Гайдна, В.-А. Моцарта, Л. ван Бетховена. Вони написали чимало сонат для різних інструментів та камерно-інструментальних ансамблів.

У чому ж полягають особливості жанру сонати і сонатної форми? По-перше, її відрізняє гомофонно-гармонічний склад на відміну від поліфонічної музики, що до цього віками панувала в Європі.

По-друге, будова класичної сонати складається переважно з трьох (інколи — чотирьох) частин, де крайні частини зазвичай виконуються у швидкому темпі, а середня — у повільному. Відповідно вони різняться і характером музики.

Контраст як основний принцип побудови сонатного циклу поширюється і на теми окремих частин циклу, які також різні за характером. На контрасті побудовані теми першої частини сонати — головна і побічна. Інколи вони вступають у конфлікт.

По-третє, для жанру сонати важливим є наскрізний розвиток музики, цілісна драматургія циклу.

Такі характерні ознаки сонати дають змогу втілювати в музиці різні грані життя, драматичні події, палітру почуттів. Саме тому для багатьох композиторів соната стала улюбленим жанром.

Побудова і драматургія сонатного циклу

Перша частина — Allegro , як правило, у жвавому або швидкому темпі пишеться в сонатній формі, яка має традиційну усталену структуру:			
експозиція — зав'язка, звучання основних тем, насамперед головної і побічної	розробка — конфлікт або взаємодія в розвитку основних тем	реприза — розв'язка, повторне звучання основних тем, формування висновку	кода (за наявності) — підсумок розвитку музики усього циклу
Друга частина — Adagio або Andante — звучить переважно в повільному темпі, за характером — переважно лірична			
Остання частина циклу (фінал) — Allegro , як правило, звучить у жвавому чи швидкому темпі, за характером життєствердна			

В українській музиці перші зразки класичної сонати створив Дмитро Бортнянський. За життя композитора їх виконували на клавесині, у наш час — переважно на фортепіано.

Дмитро Бортнянський. Соната до мажор для фортепіано.

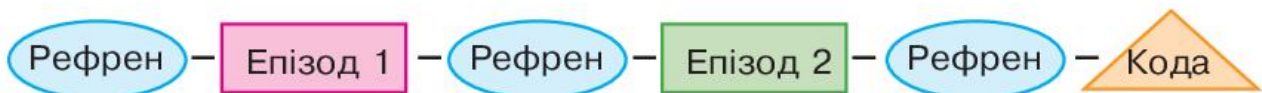

Слухаючи твір, намагайся стежити, як відбувається музичний розвиток. Визнач, як композитор застосовує в сонаті контраст.

Музичні форми окремих частин класичної сонати бувають різними. Приміром, В.-А. Моцарт у сонаті № 11 у першій частині замість звичного сонатного аллегро використовує форму *варіацій*, а у фіналі — форму *рондо*.

У варіаціях спочатку звучить основна тема, а потім — її видозміни. Прийоми варіювання можуть бути різноманітними: збагачення гармонії та фактури; зіставлення звучання теми в різних регістра і темпах, зміни динаміки й ритму тощо.

Рондо передбачає такий тип композиції, в якій головна тема — *рефрен* — звучить не менше 3-х разів. Рефрен чергується з контрастними епізодами. Рондо притаманні рухливий темп, чіткий ритм.

Варіації та рондо, бувають і частиною циклу, як у сонаті, і самостійним музичним твором.

Фінал сонати В.-А. Моцарта з назвою «Турецький марш» набув надзвичайної популярності. У нотах є авторська підказка — «Rondo alla turca». Слухаючи музику, європейцям незрозуміло, чому цей життєрадісний твір — марш. Адже під таку веселу музику важко уявити марширування військових. У своєму рондо В.-А. Моцарт передав особливості турецької військової музики. Тобто здійснив *стилізацію* — наслідування звучання оркестру яничар (турецьких піхотинців) з їх традиційними барабанами. Яничари ніколи не ходили під музику строем, вона звучала перед боєм, під час і після бою. Отже цей твір можна сприймати як музичний жарт. Не дивно, що він став класичним шлягером.

Вольфганг Амадей Моцарт. Соната № 11 ля мажор для фортепіано.

? Добери слова-характеристики тем варіацій і рондо: легка, наспівна, святкова, граційна, весела, танцювальна, ніжна, маршова, світла, грайлива, яскрава, енергійна, блискуча. Які інструменти зображено в анімаційному фільмі на музику Моцарта?

Оригінальною трактовкою сонатного жанру стала творчість литовського композитора і художника Миколаюса Чюрльоніса. Прагнучи до синтезу мистецтв, він не просто написав різні сонати з програмними назвами (сонати сонця, моря, зірок, пірамід), а створив аналоги цієї музичної форми в живописі.

Миколаюс Чюрльоніс. Соната Сонця

Аллегро

Анданте

Скерцо

Фінал

? Проаналізуй цикл картин М. Чюрльоніса. Як він трактує музичну форму в кольорах? Яку музику можна уявити, поринаючи у чарівний світ живопису? У чому полягає унікальність картин-сонат.

Отже, як ти дізнався/дізналася, що соната існує і як жанр, і як музична форма, одна з найрозвиненіших у камерно-інструментальній музиці. Варіації, рондо, fuga, аналогічно поєднують ознаки жанру і форми.

Мистецька скарбничка

Варіації (від *лат.* — зміна)

музичний твір варіаційної форми (тема з варіаціями)

технічно складний сольний танець у балеті

Рефрен (від *фр.* — приспів) — у формі рондо — розділ, який чергується кілька разів з основною темою.

Рондо (від *фр.* — коло) — музична форма, у якій неодноразово проводиться головна тема твору — рефрен.

Соната — жанр камерно-інструментальної музики, циклічний твір, що складається переважно з трьох контрастних частин, перша з яких, як правило, написана у сонатній формі.

Фуга — поліфонічна форма, заснована на розвитку теми, що виконується поперемінно в різних голосах; може бути окремим твором, частиною циклу. *Фугато* — маленька фуга.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Назви основні ознаки, притаманні жанру сонати.
2. Чим сонатний цикл відрізняється від вокальних циклів, які ти слухав/слухала раніше.
3. Здійсни узагальнення цієї теми: створи порівняльну табличку-словник із музичних жанрів і форм.

Самостійне дослідження, медіапошук

Дізнайся, при виконанні якої знаменитої фортепіанній сонати Л. ван Бетховена, український композитор Микола Леонтович намагався використати засоби кольоромузики.

Фантазую, експериментую, дію

Послухай «Fantasia fugata» Еми Біч. За технологією «котомузики» української композиторки зімпровізуй гумористичні мотиви для циркової «звіриної фантазії».

Анімалістичний жанр у графіці

? У яких книжках тобі траплялися ілюстрації із зображенням тварин? Які з них сподобалися? Яку тварину зображено на Великому гербі України?

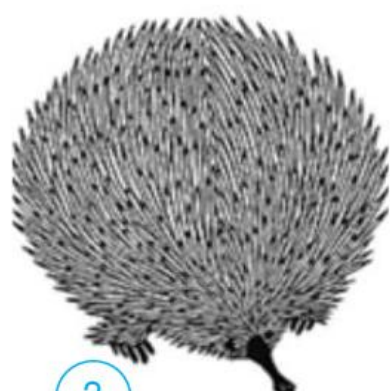
Зображення тварин нерідко можна побачити у станкових графічних творах, у тиражній графіці: у книжках, газетах і журналах, на плакатах, марках, календарях тощо. В анімалістичному жанрі працювали художники-графіки різних епох і країн: Альбрехт Дюрер, Ці Бай-ші, українці Георгій Нарбут і Яків Гніздовський та ін.

1

2

3

4

5

1 – Ці Бай-ші. Креветки; 2 – Великий герб України; 3 – Яків Гніздовський. Їжак;
4 – Альбрехт Дюрер. Носоріг; 5 – марка України із зображенням лелек

До портретної галереї

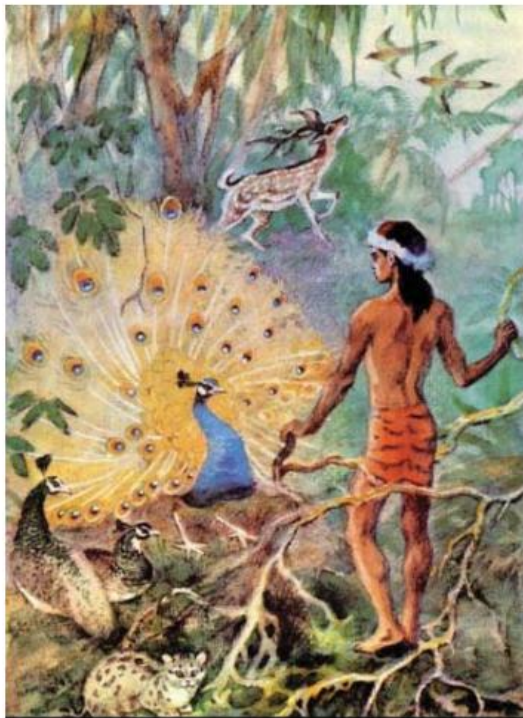
Автопортрет, написаний
у 13 років (1484)

Альбрехт Дюрер (1471—1528) — видатний німецький художник доби Відродження, який у своїй різнобічній творчій діяльності поєднував науку і мистецтво. Він створював картини, гравюри, екслібриси, склав перший у Європі так званий магічний квадрат, який зобразив у своїй гравюрі «Меланхолія I». Митець одним із перших німецьких художників почав застосовувати у своїх графічних роботах мікс різних матеріалів.

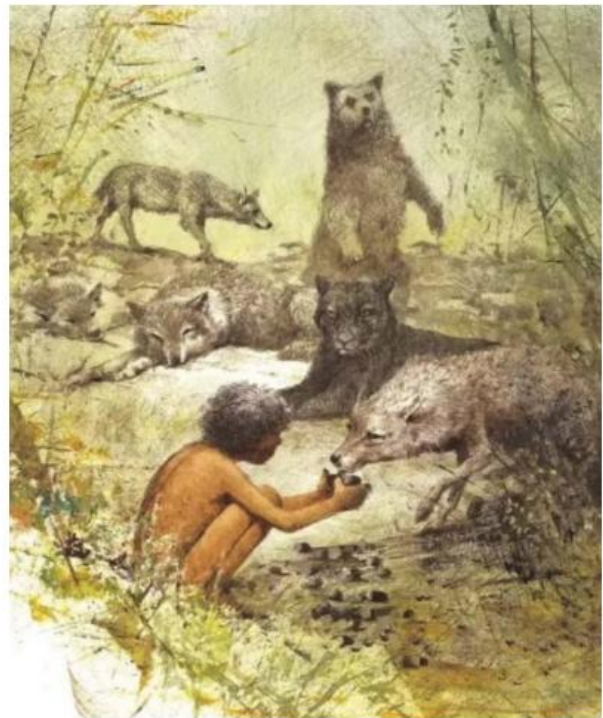
? Пригадай, що таке книжкова ілюстрація, заставка, буквиця. До якого виду образотворчого мистецтва вони належать?

Зображення тварин ми можемо спостерігати у творах книжкової графіки, зокрема на ілюстраціях до казок і байок. Казкових героїв часто «олюднюють», тобто наділяють людськими рисами, навіть зображують у костюмах. Художники-ілюстратори відтворюють основні моменти змісту літературного твору, передають зовнішність персонажів. «Портрети» звірів допомагають краще уявити їхні характери, адже головне в цих ілюстраціях — не «подібність», а яскравий і влучний образ.

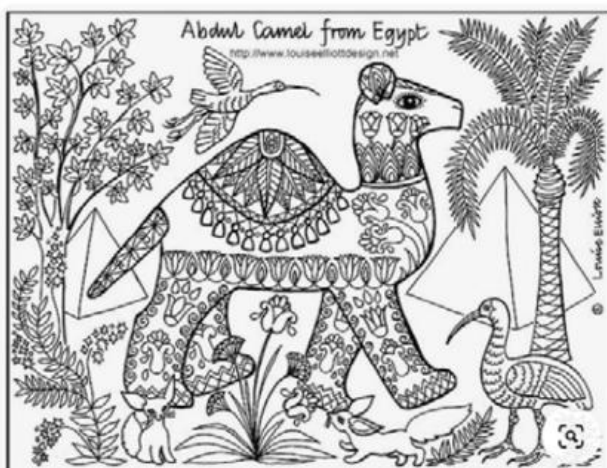
Геннадій Глікман. Роберт Інгпен

З ілюстрації до книжки
«Мауглі» Р. Кіплінга

? Порівняй ілюстрації двох художників до одного літературного твору.

Австралійський художник-ілюстратор і дизайнер Луїс Еліот створив образи тварин із різних країн. Він використав невичерпні можливості художньої виразності лінії, щоб кожна із тварин виглядала оригінальною і неповторною.

? Якими прийомами стилізації форми користується художник? Проаналізуй композиції, характер ліній, декор. Як змінюється природне середовище персонажів — дракона й верблюда — відповідно до країни: Китаю, Єгипту?

Наші пращури по-особливому ставилися до тварин, приписуючи їм надзвичайні властивості. Їх обожнювали й зображували на посуді, одязі, з часом — на гербах різних країн і міст, які відзеркалюють національні флору і фауну.

Основою композиції герба є щит, який буває різної форми. Зазвичай він повторював обриси бойового щита, а для гербів жінок застосовували форму ромба. На основному полі щита розміщують геральдичні фігури й знаки. Над щитом — корону, що вказувала на положення власника (король, князь, граф тощо). Згодом вона стала чисто декоративною прикрасою. Традиційно на гербах часто зображують птахів і звірів — реальних (лева, ведмедя, слона, орла, лелеку) або фантастичних (дракона, крилатого коня пегаса, єдинорога, птаха фенікса). Вони символізують певні якості або приписувані магічні властивості. Ці символи малюють у полі щита або з боків у ролі щитотримачів. Іноді доповнюють стрічкою з девізом.

1

2

3

4

1 – Герб Англії; 2 – Герб Анни, принцеси англійської;
3 – Герб м. Кропивницького; 4 – Герб Конго

? Проаналізуй герби, зверни увагу на форми щитів, розташування фігур, зокрема симетричне. Яких представників фауни зображено на гербах? Де їх розміщено у композиції? Визнач герби з короною, щитотримачами, з девізом на стічці.

Візуальна грамота

У геральдиці використовується сім кольорів, які мають символічне значення.

Золото

Срібло

Лазур

Червіль

Зелень

Пурпур

Чернь

Візуальна грамота

Геральдичні кольори символізують:

- золотий (жовтий) — багатство, знатність, могутність, силу;
- сріблястий (білий чи світло сірий) — благородство, чистоту, правдивість;
- синій — велич, великодушність, чесність, вірність;
- червоний — хоробрість, мужність, рішучість, а також кров, пролиту в боротьбі;
- зелений — надію, достаток, свободу і радість;
- пурпурний — благочестя, щедрість і верховне панування;
- чорний — обережність, вченість, іноді також печаль, смуток.

- i** Придумай ідею і намалюй герб міста/села, школи або своєї родини із зображенням символічної тварини. Орієнтуйся на зразки: герби Данії, Польщі, Львова, Чернігова. На них зображені найпопулярніші геральдичні тварини світу.

Мистецькі поради

- Вибери тварину, яка буде символізувати важливі чесноти, й продумай кольорову символіку герба.
- Вибери й намалюй форму щита: трикутного клиноподібного або прямокутного з двома дугами, що переплітаються внизу.
- Намість композицію герба, розміщення основних елементів. Не перевантажуй дрібницями.
- Намалюй геральдичну фігуру тварини в центрі поля щита (в профіль), дотримуйся пропорцій тіла, правил стилізації.
- Як варіант, можеш зобразити симетрично двох тварин — щитотримачів із обох боків поля щита, які ніби його підтримують лапами.

- Гербовий малюнок — двомірний, тож малюй лаконічно, без півтіней і перспективних зображень.
- Прикрась композицію декоративними елементами: короною, рослинами, стрічкою з девізом.

Мистецька скарбничка

Герб (пол. *herb* від нім. *erbe* — спадщина) — умовне зображення, що є усталеним знаком, символом держави, міста, знатного роду або окремої особи. Вивченням гербів, їх історії, займається геральдика — мистецтво складання гербів.

Ілюстрація — малюнок у книжці, що передає зміст літературного твору, настроїв героїв.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. У яких різновидах графіки зображують птахів і тварин?
2. Поміркуй, яка роль ілюстрацій у книжках про тварин. Порівняй художню літературу (зокрема казки про тварин) і підручник з курсу «Пізнаємо природу». Наведи приклади.
3. Заверши речення: «*На уроках з теми, присвяченій анімалістичному жанру, я навчилась/навчився..., зрозуміла/зрозумів..., я відчув/відчула, було цікаво..., було важко..., мені сподобалося..., я можу... я спробую...*».

Самостійне дослідження, медіапошук

Поцікався, які тварини й птахи зображені на гербах українських міст, і що вони символізують. Дійзнайся, які рідкісні тварини України занесені до Європейського Червоного списку, і яка з них називається ім'ям античного бога Аполона — покровителя мистецтва.

Фантазую, експериментую, дію

Узагальни тему у вигляді інтелект-карти до теми «Мистецька анімалістика» (як варіант — на комп'ютері). Визнач, яку ще інформацію з цієї теми тобі варто опанувати самостійно.

Інструментальні жанри в оркестрових барвах: ноктюрн

? Пригадай музичні твори про природу, назви їх жанри.

Для зображення царства Флори — давньоримської богині рослин і квітів — в образотворчому мистецтві існує жанр пейзажу. Краса природи в музиці передається мовою звуків, а не ліній і кольорів. Для цього композитори використовують тембри інструментів, акордові й ладові барви, прийоми звуконаслідування. В музиці ми можемо почути звуки, схожі на дзюрчання струмка і плескіт хвиль, дзвінке щебетання птахів і шелест листя, шум дощу, вітру і перекази грому.

Вінсент ван Гог. Зоряна ніч

Нерідко для створення музичного пейзажу композитори використовують жанр ноктюрна. Це лірична композиція мрійливого характеру, в якій втілено споглядальні образи нічної природи. Форма ноктюрнів, як правило, тричастинна, побудована на темповому контрасті (повільно — швидко — повільно). Спокійним крайнім частинам

протиставлена динамічна середня. Ноктюрнам притаманна своєрідна фактура, що ніби змальовує таємничий повітряний простір. Мелодії зазвичай співучі або декламаційні. Супровід — ніби музичне тло, що викликає пейзажні асоціації.

Щоб підкреслити туманність, «музикальність» своїх нічних пейзажів у приглушених тонах, американський художник Джеймс Вістлер називав їх ноктюрнами й писав у різних кольорах і відтінках: синьо-золотому, блакитно-срібному тощо.

Композитори-романтики Е. Гріг, Ф. Шопен, Ф. Ліст, В. Косенко, В. Барвінський писали ноктюрни для фортепіано.

Едвард Гріг. Ноктюрн (фортепіано, оркестр).
Фредерік Шопен. Ноктюрн.

Джеймс Вістлер. Ноктюрн у блакитному. Міст Баттерсі

Які стани навіює музика? Які картини ти уявив/уявила? Порівняй дві інтерпретації ноктюрну Е. Гріга. Вислови свої враження щодо відео-супроводу: чи відповідає він настроям музики?

Пам'ятники Ф. Шопену в Києві та Варшаві

Поцікався, який із пам'ятників Ф. Шопену «ЗВУЧИТЬ».

З-поміж усіх авторів найближче підійшов до трактування ноктюрну як музичного пейзажу Клод Дебюссі, риси творчості якого характеризують як імпресіонізм у музиці.

Клод Дебюссі. «Ноктюрни» для симфонічного оркестру. Ч. I «Хмари». «Місячне сяйво» в різних інтерпретаціях: з вібрафоном, для хору а капела, з анімацією (мультфільм, Польща).

Порівняй місячний пейзаж у музиці, живописі й анімації. Яка версія «Місячного сяйва» тобі найбільше сподобалася? Поясни, що важливіше в музичних ноктюрнах: звуконаслідування чи передача загальної атмосфери, настроїв, споріднених з природою.

1

2

3

1 – кадр з мультфільму «Місячне сяйво К. Дебюссі»;
2, 3 – картини з відеосупроводу хорової версії твору

До портретної галереї

Клод Ашіль Дебюссі (1862–1918) – французький композитор з оригінальним музичним мисленням, якому притаманні багатобарвний колорит звучання, звукозображальність.

К. Дебюссі захоплювався творчістю символістів – поетів і художників. Стіни його кімнати прикрашали репродукції картин Дж. Вістлера, які надихали митця на музично-колористичні пошуки. У спадщині композитора чимало творів, які за образним змістом можна віднести до пейзажних. Символом творчості К. Дебюссі став ноктюрн «Місячне сяйво», який перекладений для різних інструментів, ансамблів, оркестрів, навіть хору. Магія колориту нічного неба приваблювала митця. «Ноктюрни» для симфонічного оркестру – програмний цикл з трьох частин. Щодо першої збереглися авторські пояснення: «це погляд з мосту на хмари, які гонить грозовий вітер...».

Три поради (Не рубай тополю)

Музика І. Шамо

Вірші Ю. Рибчинського

Олександр Пономарьов

- Край дороги не рубай тополю,
Може та тополя — твоя доля,
Твоя доля світла тополина,
Наче пісня журавлина.

Не рубай тополю, не рубай тополю,
Бо зустрінешся з бідой.
Не рубай тополю, не рубай тополю,
Краще принеси ти їй води.

2. Не ламай калину коло хати,
 Бо вона заплаче, наче мати —
 І впадуть на трави на шовкові
 Серця сльози коліскові.

Не ламай калину, не ламай калину,
 Бо вона в житті єдина.

Не ламай калину, не ламай калину —
 Краще їй онуків принеси.

Гурт «Струни серця»

Мистецька скарбничка

Флора (від лат. *floris* — квітка) — римська богиня квітів, плодів, розквіту, весни. Від імені богині походить ботанічний термін флора (рослинність).

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Які засоби й прийоми застосовують композитори для відтворення картин природи?

2. У чому полягають особливості жанру ноктюрна (образна сфера, музична форма, фактура).

3. Доведи/спростуй твердження, що запропонований поетичний образ із народної пісні можна назвати ноктюрном.

Небо незміряне	Перлами ясними
Всипане зорями,	Попід тополями
Що то за Божа краса!	Грає краплиста роса.

Самостійне дослідження, медіапошук

Вибери із прослуханих на уроці або інших ноктюрнів ті, слухання яких допоможе відновити душевну рівновагу під час тривоги, хвилювання, депресії.

Фантазую, експериментую, дію

Проаналізуй різні інтерпретації пісні «Три поради» (гурт «Струни серця», Олександр Пономарьов, Анастасія Багинська). Яка з них суголосна з твоїм душевним станом? Добери картини до кожного куплету і створи слайд-шоу.

Жанр пейзаж

? Який пейзаж справив на тебе найбільше враження? Хто його автор? Які краєвиди рідного краю ти бажаєш навчитися малювати?

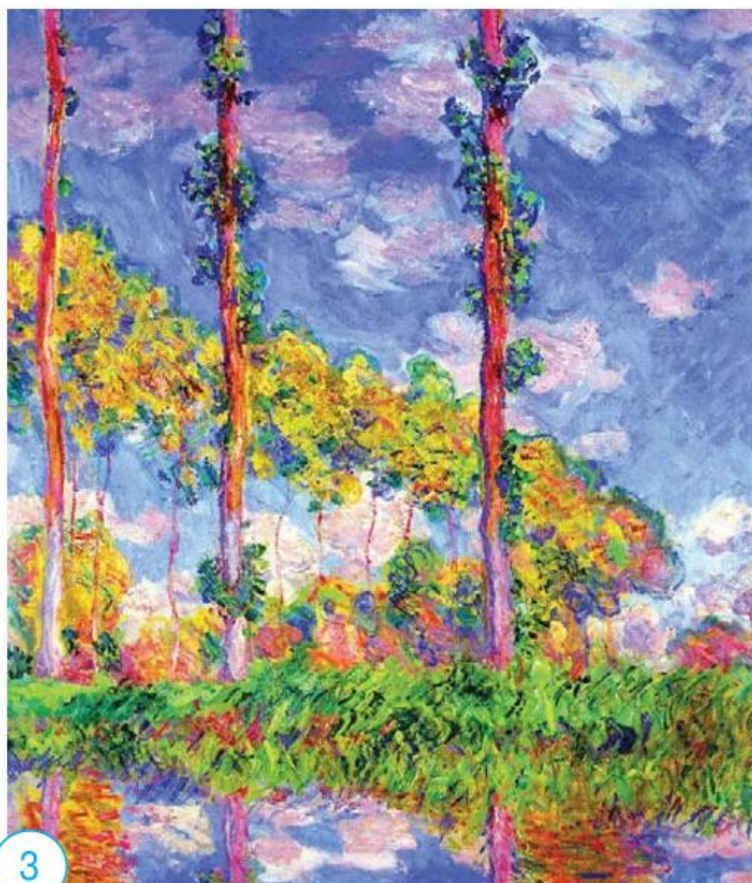
П'ємничий нічний краєвид і яскравий сонячний день, неприступні гори і нестримні водоспади, бурхливі річки й безкраї моря, лісові стежки і квіткові галявини — все це торкається серця і змушує затамувати подих від захоплення. Краса природи вражає, піднімає настрій, заспокоює — налаштовує людину на певний душевний стан. Гімном природи вважають пейзажі — графічні, живописні, декоративні.

1

2

3

1 — Ольга Кваша. Над Україною погожою дниною;
 2 — Георгій Нарбут. Сторінка літери «З» («Українська абетка»);
 3 — Клод Моне. Тополі на сонці

? Визнач, який із краєвидів графічний, який — живописний, а який — декоративний. Порівняй лінії горизонту. На якій картині вона висока, а на якій — низька?

Східні народи здавна високо цінували естетичну цінність природи, яку вважали втіленням світобудови. Як самостійний жанр, пейзаж виник у Китаї, згодом поширився в Японії, Кореї тощо.

До портретної галереї

Кацусіка Хокусай (1760—1849) — один із найобдарованіших японських художників, ілюстратор і гравер. Картинам митця притаманні поетичність лінії, ритму малюнка, чистота кольору. Зображення природи в нього рідко є пейзажем у звичному розумінні. Це своєрідні сценки з життя японців — рибалок, ремісників, мандрівників на тлі багатопланових ландшафтів.

У серії гравюр «36 видів Фудзі», яку К. Хокусай створював десять років, він оспівував улюблену японцями гору, що стала символом цього народу. Гора-образ оточена величними і загадковими стихіями води, землі, неба. Вона виглядає красивим трикутником і на тлі гладі або хвиль океану, й оповита туманом вдалині на обрії, з мотивами квітучої сакури навесні й талого снігу взимку. У пейзажній панорамі розгортається повсякденне життя селян чи городян.

Графічна серія відкривається знаменитою «Великою хвилиєю в Канагаві». Головною «дійовою особою» на цій гравюрі є хвиля, пінний гребінь якої нагадує фантастичного розгніваного дракона. Вдалині на темному обрії гора Фудзі, а на передньому плані розгортається драматична сцена боротьби людей у човнах зі стихією. Серія гравюр стала вершиною художньої майстерності митця. Він став не лише засновником традицій японського мистецтва, східного пейзажу, а й натхненником художників епохи постмодерну.

Широкий спектр настроїв художники-графіки втілювали лаконічними засобами — витонченими лініями, штрихами, тоном.

Мистецька грамота

З давніх часів художники використовували в роботі натуральні матеріали й відповідні техніки. Саме до таких належать крейда, вугілля, сангіна, пастель. У східних країнах традиційно малювали чорною *тушию* на рисовому папері, шовку.

Вугілля (або «сухий соус») — найдавніший графічний матеріал, виготовлений із деревини. Він буває двох видів: паличка з гілки лози чи верби, спалена в печі, або спресоване вугілля, скріплене восковою речовиною. Малюнок наноситься і на гладку, і на шорстку поверхні.

Сангіна («червона крейда») — графічний матеріал, виготовлений переважно у вигляді паличок без оправы в червоно-коричневій гамі. Може бути як самостійний твір в різних відтінках одного кольору («*гризайль*»), так і начерк, замальовка

Пастель — художні матеріали у вигляді кольорових крейд або олівців без оправы, виготовлених зі стертих у порошок пігментів із додаванням клейковини чи молока.

Антуан Ватто.
Пейзаж (сангіна)

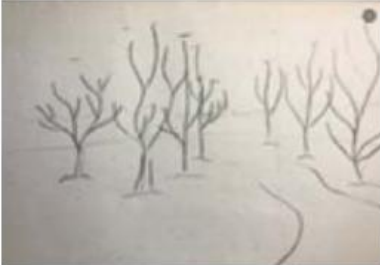

Ференц Семан.
Пейзаж (пастель)

Для надання більшої виразності різні графічні матеріали комбінують, наприклад, у композиції поєднують сангіну з вугіллям, додають крейду. Щоб пігмент не осипався, малюють на шорсткому папері, картоні, інколи замшевій чи оксамитовій основі. Застосовують техніки штриховки та розтушовки (розтирання пальцями, ватними паличкам, паперовими серветками тощо). Таким чином змінюються відтінки й фактура, виникають додаткові виразні можливості, зокрема тональні переходи. Для збереження малюнку з недовговічних матеріалів його краще помістити під скло в рамку або нанести спрей-лак або інший фіксатор.

Варіант 1. Намалюй краєвид «Лісовий струмок» (*гризайль*). Застосуй засоби художньої виразності графіки (лінія, пляма, штрих).

Варіант 2. Намалюй ескіз пейзажу у форматі східного віяла (кольорові олівці, чорна гелева ручка).

Мистецька скарбничка

Гризайль (фр. *grisaille*, від *gris* — сірий) — монохромне мalarство, зображення, виконане повністю у відтінках одного тону, найчастіше сірого або коричневого.

Пейзаж (з фр. — країна, місцевість) — жанр образотворчого мистецтва, у якому об'єктом зображення є природа.

Туш

короткий інструментальний твір для привітання, що виконується на урочистих заходах

чорна фарба, виготовлена із сажі, водяниста або суха

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Де виник жанр, присвячений зображенню природи?
2. Поміркуй над висловом художника Леонардо да Вінчі: «У наставниці я взяв собі природу, учительку всіх учителів...».
3. Яку графічну техніку ти хочеш опанувати?

Самостійне дослідження, медіапошук

Досліди, які нетрадиційні графічні техніки поширені у сучасному мистецтві.

Фантазую, експериментую, дію

У вільний час потренуйся в техніці гризайль: виконай пейзажні замальовки з десятиох відтінків одного кольору.

Інструментальні жанри елегія, рапсодія

Туман Жинабаєв.
Квіткова рапсодія

Варвара Гаврилюк.
Осіння елегія

? Як мистецтво впливає на твій емоційний стан? Яку музику ти слухаєш для зняття тривожності й заспокоєння, а яку — для бадьорості?

Щоб передати ліричні роздуми чи сумні настрої, композитори застосовують жанр *елегій*. А для втілення епічних картин народного життя — жанр *рапсодій*.

У літературі елегія — це ліричний вірш споглядального характеру, часом із нотками смутку. У музиці — це повільний невеликий за обсягом задумливий твір із наспівною мелодією.

Елегійна лірика — улюблений жанр романтиків, поетів і композиторів. Одним із найвідоміших зразків жанру є елегія Жуля Массне для фортепіано, яку він переклав для віолончелі, а згодом — для симфонічного оркестру. До сумної мелодії через певний час додали текст, і виникла вокальна версія.

Слово *рапсод* має давню історію. У Давній Греції відбувалися змагання мандрівних співців-рапсодів, які декламували поеми, акомпануючи собі на кіфарі або лірі. Рапсодія як музичний і переважно інструментальний жанр — це великий одночастинний твір, якому притаманні вільний імпровізаційний розвиток, чергування контрастних епізодів і тем на основі народних мелодій. Тому нерідко в назві автори вказують національну специфіку твору.

Наприклад, щодо творів Ф. Ліста, засновника цього жанру, — «Угорські рапсодії». Також — «Слов'янські рапсодії» А. Дворжака, «Іспанська рапсодія» М. Равеля. Фольклорні джерела стали інтонаційною основою «Карпатської рапсодії» М. Скорика.

До портретної галереї

Володимир Слєпченко.
Портрет М. Скорика

Мирослав Скорик (1938–2020) — видатний український композитор, музикознавець, диригент, педагог, автор різножанрової спадщини, яка увійшла до скарбниці світової музичної культури. За визначні досягнення він отримав упродовж життя численні відзнаки й нагороди, став Національною легендою України.

М. Скорик народився у Львові в родині високоосвічених українських інтелігентів. І хоча батьки не були професійними музиканами, перше знайомство з музикою Мирослав отримав у сім'ї, де музикували в родинному колі. До систематичних занять музикою Мирослава заохотила Соломія Крушельницька, рідна сестра його бабусі. За порадою видатної співачки, він став учнем музичної школи.

У 1948 році родину Скориків репресували та вислали до Сибіру. Повернутися Мирослав зміг лише через п'ять років. Він закінчив Львівську консерваторію і аспірантуру в Московській консерваторії, де захистив дисертацію з музикознавства. Композитор викладав у Львівській і Київській консерваторіях, був художнім керівником Київської опери, виступав як диригент і піаніст. Вокальні, інструментальні, симфонічні твори митця виконують в багатьох країнах світу.

Мирослав Скорик. Елегія (для скрипки та оркестру).
Карпатська рапсодія для симфонічного оркестру.

Яке враження на тебе справила прослухана музика? Схарактеризуй експресію мелодії елегії. Як у рапсодії досягається контраст епізодів — ліричних пісенних і танцювальних?

Антон Кашшай. У Карпатах

? Проведи паралель між настроями рапсодії та карпатського пейзажу.

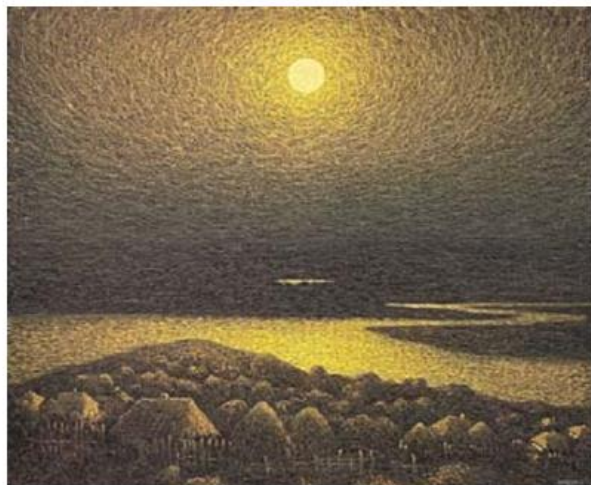
У нашу цифрову епоху записи класичної музики дедалі частіше ілюструються слайдшоу з картин, фотографій, мальовничих пейзажів чи красивих квітів. Важливо, щоб такі паралелі були не випадковими, суто розважальними, а виявляли споріднені сенси.

Прикладом вдалого поєднання є запис оркестрової елегії нашого видатного сучасника українського композитора Валентина Сильвестрова з паралельною демонстрацією картин одного з найвідоміших українських художників Івана Марчука. Митець винайшов власну живописну техніку «пльонтанізм» (таку назву він жартома дав своєму стилю — від слів від *плести*, *пльонтати*). І. Марчук став єдиним українцем, що потрапив до рейтингу 100 геніїв сучасності (укладеного британською газетою «The Daily Telegraph» 2007 р.).

Валентин Сильвестров. Елегія для струнного оркестру. Картини Івана Марчука.

? Чи допомагають тобі картини відчувати драматизм елегії В. Сильвестрова?

Мистецька скарбничка

Елегія (з грец. — журба) —

музичний жанр, вокальний або інструментальний твір задумливого характеру з мотивами смутку

жанр лірики, вірш споглядального, меланхолійного, часом журливого змісту

Рапсодія (епічна пісня) —

музичний жанр, вид фантазії на народні мелодії (стилізація чи цитування)

літературний жанр, епічна п'єса, подібна до балади

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Порівняй настрої та особливості музичного розвитку в жанрах елегії і рапсодії.

2. Чим схожі прослухані елегії українських композиторів? Чи згоден / згодна ти з висловом В. Сильвестрова: «Музика — такий вид мистецтва, що коли немає відтінку суму або подиху печалі, то немає й музики».

3. Проведіть мінідискусію на тему «Чи допомагає візуальний супровід запису непрограмовної музики розумінню її змісту?» Доведи власну думку, аргументуй.

Самостійне дослідження, медіапошук

Подивись документальний фільм про М. Скорика «Десять нот, що змінили Україну».

Фантазую, експериментую, дію

Віднайди у творчості українських поетів та поетес, творчість яких вивчали на уроках літератури, вірш в елегійному настрої. Зімпровізуй до нього мелодію, наспівай.

Яку музику можна уявити, споглядаючи картини «Осіньна елегія» та «Квіткова рапсодія»?

Різновиди пейзажного жанру

? Пригадуючи досвід сприймання картин, перелічи об'єкти, які художники та художниці найчастіше зображують у пейзажах.

Невичерпне розмаїття природного середовища зумовило виникнення в образотворчому мистецтві різновидів пейзажного жанру. У сільському пейзажі художників приваблює поезія сільського побуту, його зв'язок із навколишньою природою. Міський пейзаж презентує просторове середовище, раціонально організоване людиною: вулиці, проспекти, площі, будівлі. Для оживлення картини, передачі перспективи у пейзажах застосовують *стафаж*.

Сергій Васильківський. Червона хата

Микола Глуценко.
Монмартр. Сакре-Кер

Архітектурний пейзаж стикається з міським. Різниця в тому, що зображення пам'яток архітектури поєднується з міським середовищем. У *ведуті* пейзажі зображують із документальною точністю.

Джованні Паоло Панніні.
Колізей і Триумфальна арка

Каналетто. Палац Дожей у Венеції

? Проаналізуй плановість у композиціях: що зображено в центрі, на першому і на далекому планах. Рукою визнач лінію горизонту.

У парковому (або ландшафтному) пейзажі зображуються куточки природи, створені для відпочинку. У них природні форми поєднуються з декоративною скульптурою та архітектурою.

В індустриальному пейзажі художники та художниці прагнуть показати роль людини-творця, яка побудувала заводи і фабрики, греблі й електростанції, порти й ажурні конструкції мостів.

Йосип Бокшай.
Ботанічний сад

Олексій Шовкуненко.
Будівництво греблі ДніпроГЕСу

У фантастичному пейзажі вони занурюють нас у стихію нереальних краєвидів, які може уявити людина (казкових тощо).

? Що зображено на ілюстраціях? Визнач різновиди пейзажного жанру.

Ніко-Ніко Сінгер.
Аніме-картина

Марина розповідає про красу моря, також про кораблі й човни, морські баталії, спортивні змагання на морі тощо.

До портретної галереї

Ігор Рєзник.
Портрет Олексія
Шовкуненка
(фрагмент)

Олексій Шовкуненко (1884–1974) — український художник-аквареліст, майстер пейзажу, портрета, натюрморту. Народився в Херсоні, мистецьку освіту здобув в Одеському художньому училищі та Петербурзькій академії мистецтв. Був учнем К. Костанді. Викладав у художніх навчальних закладах Одеси, Києва. У краєвидах митець зображав мальовничі куточки природи, міські забудови, також малював індустриальні пейзажі. За акварель із серії «Дніпробуд» художник здобув золоту медаль на паризькій міжнародній виставці «Мистецтво і техніка в сучасному житті».

Організувати простір у пейзажі допомагають знання законів перспективи.

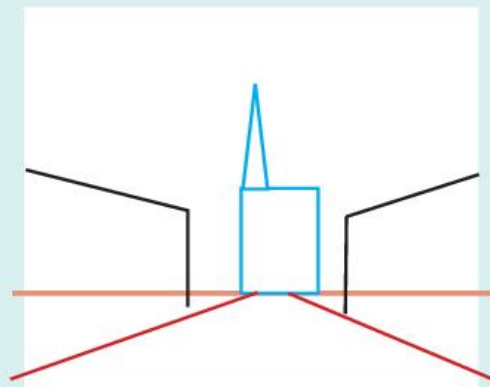
Візуальна грамота

Правила лінійної перспективи:

- паралельні лінії, що віддаляються від спостерігача вдалину, зближуються і сходяться в одній точці — точці сходження, яка перебуває на лінії горизонту (пригадай вулицю в місті, алею парку, рейки поїзда, що йдуть вдалину);
- однакові за розміром предмети та об'єкти при віддаленні від спостерігача здаються меншими (наприклад, дерева або будинки вздовж дороги).
- з поворотом голови ліворуч або праворуч (на чверть тощо).

Никифор Дровняк (Криницький)

Намалюй міський «Дорога до школи» (техніка і матеріали на вибір). Передай глибину простору, застосуй правила лінійної перспективи.

Мистецька скарбничка

Ведута (від італ. *veduta* — вид) — жанр живопису, пейзаж у вигляді панорами міста або місцевості з документально точним зображенням архітектури в навколишньому середовищі.

Марина — краєвид із зображенням моря і подій на морі.

Стафаж — другорядні елементи композиції; у пейзажі — невеликі фігури людей і тварин, зображені для оживлення краєвиду, підкреслення глибини, перспективи.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Назви види пейзажів. Про які з них ти дізнався/дізналася вперше на уроці?

2. Створи ментальну карту різновидів пейзажного жанру.

3. Американська художниця Зорія Форман, прагнучи привернути увагу до проблем екології, створює гіперреалістичні марины з айсбергами без будь-яких інструментів, лише за допомогою кінчиків пальців. Поміркуй, якими ще способами митці та мисткині можуть боротися за збереження довкілля.

Самостійне дослідження, медіапошук

Добери репродукції пейзажів різних видів для створення буклету «Ласкаво просимо в Україну!». Пейзажі якого виду, на твою думку, більше зацікавлять іноземних туристів?

Фантазую, експериментую, дію

Зроби замальовки або фото архітектурних споруд вашого краю для виставки «Краса сучасних ведут».

Пори року: концерт

? Пригадай музичні твори, присвячені різним порам року. Для яких виконавців вони призначені? В яких жанрах написані?

Кожна пора року по-своєму приваблива і неповторна. На полотнах художників, у музичних творах різні пори року постають перед нами у своїх особливих кольорах, звуках, настроях.

Ти вже знаєш, що в інструментальній і оркестровій музиці для відображення картин природи, композитори використовують тембри різних інструментів, що імітують інтонації, подібні співам птахів, голосів звірів і комах, шуму дощу, подиху вітру тощо.

В музиці твори, присвячені порам року, написані в різних музичних жанрах. Наприклад, ораторія Й. Гайдна, кантата Лесі Дичко. Надзвичайної популярності набув цикл із чотирьох скрипкових концертів «Пори року» Антоніо Вівальді, що має велику кількість інтерпретацій, каверів.

Концерт — жанр симфонічної музики, який побудований на своєрідному діалозі соліста (чи солістів) із оркестром. За формою, яка викристалізувалася у творчості віденських класиків, концерт переважно тричастинний: середня — повільна, спокійна споглядальна, а крайні — рухливі. Фінал — нерідко життєрадісний, пов'язаний із народними джерелами.

Майя Джокіч Михайлович. Концерт

Італійське слово *concerto* перекладається як *погодженість, згода*, але колись це латиницею означало «змагання». І справді, концерт — це ніби змагання інструменту (*соло*) з оркестром (*тутті*). Виконання концертів вимагає від соліста високої майстерності, віртуозності.

Жанр концерту загалом належить до не-програмної музики. Проте більшість із 28 концертів А. Вівальді мають програмні назви.

Концертом також називають публічне виконання музики будь-якого жанру. Про це заздалегідь оголошують у програмі, де також зазначають час і місце концерту — філармонія, зал, сцена просто неба (площа, стадіон тощо).

Програмний цикл А. Вівальді «Пори року» складається із чотирьох концертів «Весна», «Літо», «Осінь», «Зима» для скрипки соло і оркестру. Кожному концерту передують поетичні рядки, які розкривають образний зміст музики. Поетичний фрагмент до першого концерту: *«Прийшла весна, і веселі птахи вітають її своїм співом. Дзюрчать струмки. Небо вкривається темними хмарами. Блискавка та грім також оголошують про прихід весни. І знову птахи повертаються до своїх пісень. На квітучій галявині виграє пастушок. Під звуки його волинки танцюють німфи...»*.

Всі концерти написані в класичній тричастинній формі з контрастною середньою частиною. Кількість частин у чотирьох концертах — дванадцять, що викликає асоціації з 12-ма місяцями року. Композитор використовує зображальність: можна «почути» спів птахів, кування зозулі, гавкіт собаки, дзижчання комах тощо.

Олег Щиголев.
Вівальді. Пори року

Антоніо Вівальді. Концерти із циклу «Пори року» у різних інтерпретаціях (Yanni. «The Storm», Ванесса Мей. Storm, Бандура і баян — Тетяна Мазур і Сергій Шамрай).

Які твої враження від музики? Які інструменти імітують спів птахів? Які ще є елементи зображальності? Чи відповідають настроям музики композиції О. Щиголева?

До портретної галереї

Франсуа Морелон
д'ю ля Каве.
Портрет Вівальді

Антоніо Лучо Вівальді (1678–1741) — італійський композитор, скрипаль-віртуоз, творець жанру сольного інструментального концерту. Він народився у Венеції. Вже у 25 років почав працювати вчителем скрипки у сирітському притулку, де служив упродовж трьох десятиліть.

Вівальді є автором близько 500 концертів і понад 100 сонат для різних інструментів, кількох десятків опер і багатьох інших творів різних жанрів. За життя митець отримав широке визнання в Європі як композитор, здатний за п'ять днів створити оперу, і як скрипаль-віртуоз, який мав значний вплив на розвиток скрипкової техніки. Палким шанувальником концертів композитора був Й. С. Бах, який переклав їх для органу, клавіру тощо.

Цикл «Пори року» А. Вівальді — рекордсмен із продажу грамзаписів у царині академічної музики. Поширені численні переклади твору, зокрема рок- і попверсії. Як засвідчили експериментальні дослідження (методом томографії), музика концертів А. Вівальді впливає на емоції, стимулює розвиток пам'яті та уваги, прискорює мислення.

Веснянка «Шум».
Гурт «Go_A»,
солістка —
Катерина
Павленко

Виступ гурту «Go_A»
у півфіналі
«Євробачення-2021»

На конкурсі «Євробачення-2021» український гурт «Go_A» із піснею «Шум» посів п'яте місце. Музиканти поєднують український фольк, автентичний вокал і звуки сопілки з електронікою, африканськими барабанами, гітарним драйвом. Трек очолив чарт Spotify, а кліп набрав майже сім мільйонів переглядів на ютуб.

Шум Го_А

(Обробка для ансамблю, тріо Ольги Токар)

Вес-ня-ноч-ка, вес-ня-ноч-ко, де ти зи-му-ва-ла? У са-доч-ку, на кле-ноч-ку
со-ро-чеч-ку пря-ла. Там у лі-сі, на уз-ліс-сі со-ва-во ду ду-є,
за-спі-ва-ю спі-ва-ноч-ку, не-хай во-на чу-є. За-пле-ти-ся,
Ну-мо, ну-мо,
за-спі-ва-ю спі-ва-ноч-ку, не-хай во-на чу-є. За-пле-ти-ся,
Ну-мо, ну-мо,

А в нашого Шума зелена шуба,
Дівки гуляли, шубу порвали.

Приспів:

Сію-вію, сію-вію
Конопелечки,
Сію-вію, сію-вію
Зеленесеньки!

Гей, нумо-нумо, заплетемо Шума,
Шума заплетемо, гуляти підемо!

Приспів.

Гей, заплетися, Шуме, заплетися,
Зеленим барвінком та й застелися!

Приспів.

А в нашого Шума
зелена шуба,
Дівки гуляли, шубу
порвали!

Приспів.

Гей, розплетемо,
Шума розплетемо,
Шума розплетемо,
гуляти підемо!

Приспів.

Віртуальна екскурсія

Львівська національна філармонія імені М. Скорика — царство музики в серці старовинного міста. Діяльність філармонії багатопланова: міжнародні фестивалі, сімейні концерти, тематичні програми для дітей і юнацтва. Завітай на сайт Львівської філармонії, щоб ознайомитися з афішами концертів: <http://www.philarmonia.lviv.ua/>

Мистецька скарбничка

Концерт (лат. *concerto* — змагаюсь) — музичний жанр, в основі якого принцип зіставлення звучання соліста й оркестру або хору; публічне виконання музики, естрадних номерів.

Філармонія — концертна організація, що пропагує музичні твори, жанри естрадного мистецтва.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. У яких значеннях використовується слово концерт?
2. Доведи, що концерт належить до симфонічних жанрів.
3. Переглянь мультфільм «Казки старого піаніно. Вівальді».

Самостійне дослідження, медіапошук

Створи короткий рекламний анонс концерту симфонічної музики, що зацікавив би твоїх однолітків.

Фантазую, експериментую, дію

Інсценізуй пісню «Шум» (імпровізуй рухи, заклички). Створи саморобний шумовий інструмент для супроводу.

Пори року: пейзаж у живописі

? Чим відрізняються кольори природи кожної пори року?

Як стверджують космонавти, із космосу наша планета здається блакитного кольору. І тільки ми, її мешканці, можемо милуватися чарівним різнобарв'ям природи у різні пори року. Пейзаж кожної пори року має свою палітру кольорів і відтінків.

Ніжно-зелена весна приносить радість оновлення. У весняних пейзажах нерідко головним героєм стає біло-рожевий квітучий сад. Мальовниче літо, повне тепла і сонця, — справжнє свято насичених кольорів, що створюють яскраве квіткове різнобарв'я! У палітрі поля, лісу, луків багато відтінків зеленого, який стає домінантним.

Осінній краєвид сліпить золотом і багрянцем, зачаровує теплою кольоровою гамою. Земля на зимових пейзажах вкрита блакитно-білою сніговою ковдрою, дерева, прикрашені інеем, виблискують сріблясто-сліпучими тонами.

? Які кольори та відтінки застосували художники в зображенні різних пір року? Знайди у композиціях домінантний колір, назви основні й додаткові тони, теплі та холодні кольори й відтінки.

Сергій Шишко. У парку

Поль Сіньяк. Сосна в Сен-Тропе

Золтан Шолтес. Гірська річка

Клод Моне. Сорока

? Пригадай, який буває колорит на картинах живопису.

Щоб передати на картині емоційний стан, певний настрій, художники застосовують колорит — один із найважливіших засобів виразності, який означає поєднання кольорів у гармонійну цілісність. Засобами колориту можна передати в пейзажах стан природи в різні пори року, часи доби, погодні явища — дощ, туман, сніг тощо. Потрібно враховувати характер освітлення, адже суттєво відрізнятиметься колорит картини із зображенням похмурого чи сонячного дня, місячної ночі або вечірніх сутінків.

Колорит у живописі виконує також композиційні завдання, сприяє організації простору. Завдяки домінантному кольору, різним колірним акцентам, увага глядача концентрується на головному в творі та на найважливіших для розуміння образного змісту деталях.

Характер колориту, співвідношення тонів зумовлені змістом і задумом композиції. Він буває теплим чи холодним, світлим або темним, яскравим чи приглушеним, насиченим або тьмяним. Головні кольори визначають загальний настрій картини, а завдяки другорядним ефект головних підсилюється і досягається кольорове багатство. Важливу роль у колориті пейзажу має колірний контраст, що надає напруженості, динамічності композиції.

Майстрів, які особливо відчуювають тонкощі поєднань кольорів і демонструють цей цінний дар у власній оригінальній палітрі, називають *колористами*. До видатних українських колористів, що здобули світове визнання, належить Микола Глущенко.

Микола Глущенко. Зима

Микола Глущенко. Квітучий сад

Микола Глущенко. Сінокіс

Микола Глущенко. Київ восени

- ?** Порівняй колорит краєвидів М. Глущенко. Добери слова-характеристики пейзажів кожної пори року. Проаналізуй на осінньому, як художник передає глибину простору: що і як він малює на передньому, середньому і дальньому планах. У якій із картин найбільш відчутно колірний контраст?

До портретної галереї

Микола Глущенко.
Автопортрет

Микола Глущенко (1901–1977) — відомий український живописець. Народився в м. Новомосковську, був нащадком козацького роду. Професійну освіту здобув у Берлінській вищій школі образотворчих мистецтв. Після закінчення навчання вирушає до Парижу, організовує власне художнє ательє. У столиці мистецтв, на взірцях європейського, насамперед французького, живопису К. Моне, Е. Дега, В. ван Гога та інших новаторів того часу, викристалізувався неповторний «глущенківський» стиль. Митець спілкувався з П. Пікассо, А. Матісом, Ф. Леже. Перебуваючи за кордоном, М. Глущенко поєднував творчість із розвідницькою діяльністю (прізвисько «Ярема»). Після другої світової війни М. Глущенко повернувся в Україну, жив переважно в Києві. Брав участь у близько 50 персональних виставках і понад 200 групових. Улюбленим жанром живописця був пейзаж, і саме у флористиці він сповна реалізував свій дар колориста. Чарівна краса рідної землі — постійне і потужне джерело його натхнення. Картини майстра представлені в багатьох українських і закордонних музеях, приватних колекціях. За заповітом М. Глущенко 1250 його робіт було передано Міністерству культури України.

Візуальна грамота

Щоб передати простір, художники застосовують лінійну і повітряну перспективу.

Правила повітряної перспективи

- Предмети першого плану детально промальовуються, вони сприймаються чіткими й контрастними, зображуються яскравими, насиченими кольорами.
- Зі збільшенням відстані між предметом спостереження і глядачем контрасти зменшуються, предмети стають нечіткими, розмитими, промальовуються узагальнено без подробиць; кольори стають приглушеними, втрачають свою яскравість і насиченість.
- Із наближенням до лінії горизонту предмети темнішають, набувають холодних відтінків (блакитного, сіро-фіолетового тощо).

Акселі Галлен-Каллела.
Ковзанярі на льоду озера

Ярослав Чижевський. Пейзаж

? Які прийоми повітряної перспективи використали пейзажисти? Проаналізуй, як на картинах втрачається чіткість і контрастність зображення дерев, квітів, споруд.

i **Варіант 1.** Намалюй дерево-символ «Пори року» (гуаш).

Варіант 2. Намалюй сільський краєвид із деревами різними відтінками зеленого кольору. Застосуй повітряну перспективу.

Мистецька скарбничка

Колорит (від лат. *color* — фарба, колір) —

темброве забарвлення музичного твору, зокрема регістрове

кольоровий стрій, поєднання кольорів і відтінків у картині

Кольорова гама — поєднання відтінків певного кольору.

Повітряна перспектива — поняття техніки живопису, створення ілюзії глибини простору на площині.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Для чого художникам потрібні знання про колорит?
2. Назви основні правила повітряної перспективи. Продемонструй їх на прикладі картин у підручнику.
3. Заверши речення: «На уроці я зрозуміла / зрозумів..., відчув / відчула, було цікаво..., було важко..., я можу..., я спробую...».

Самостійне дослідження, медіапошук

Добери пейзажі до п'єс Я. Сібеліуса з циклу «Дерева».

Фантазую, експериментую, дію

Поекспериментуй, створюючи квітуче весняне дерево в техніці пуантилізм. Застосуй прийом малювання ватними паличками.

Симфонія. Пастораль

Статуетка «Пастораль»

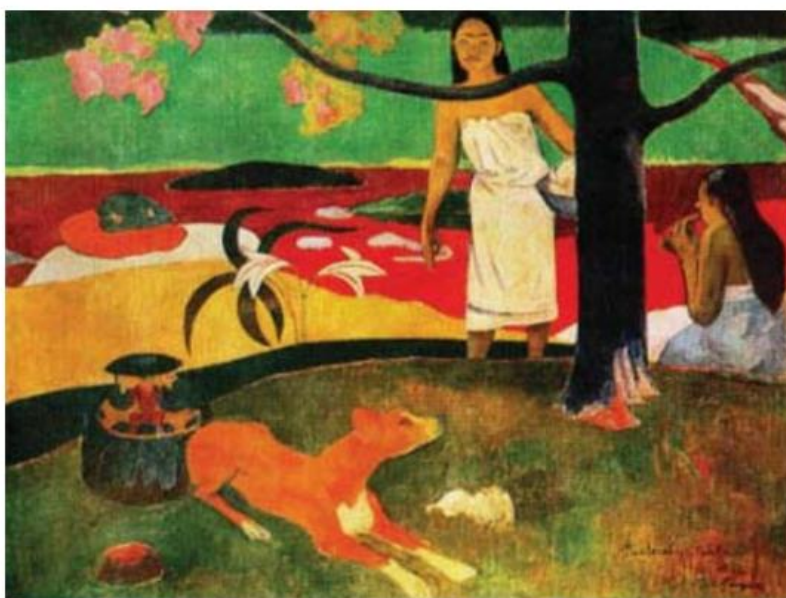
? Пригадай, які симфонії ти слухав/слухала. Хто їх виконував? Що ти вже знаєш про симфонічний оркестр? Чим він відрізняється від духового та естрадного?

В живописі *пастораллю* називають селянські сцени на тлі природи, де зазвичай панують безтурботні настрої. Пасторальні сюжети з ідеалізованого життя пастухів і пастушок з вівцями трапляються в літературі й театрі. Світу природи присвячено чимало програмних камерних і симфонічних творів від п'єсидилій до симфоній.

У музичних пасторалях панують світлі почуття гармонії людини з природою. Пасторалі писали для фортепіано Й. С. Бах, А. Скарлатті (соната № 1), В. Косенко. Також їх створювали в музично-театральних жанрах (опера, балет).

Франсуа Буше. Літня пастораль

Поль Гоген. Таїтянські пасторалі

Віктор Косенко. Пастораль. Й. С. Бах. Пастораль.

На відміну від камерної, симфонічна музика виконується у великих приміщеннях симфонічним оркестром. Симфонічні твори переважно великі за розмірами, багатогранні за змістом. При зображенні природи у них широко використовуються виразні особливості тембрів різних інструментів. Жанрів симфонічної музики чимало: увертюра, концерт, симфонічна картина, поема, фантазія, сюїта. Але королевою вважають *симфонію*.

? Пригадай склад симфонічного оркестру. Які оркестрові групи у ньому традиційно виокремлюють? Як вони розміщені на сцені? Хто і як керує оркестром?

Симфонія сформувалася у віденській класичній школі, творцями якої були композитори Й. Гайдн і В.-А. Моцарт. «Батьком» симфонії часто називають Й. Гайдна, автора 104 творів цього жанру. З-поміж них популярності набули програмні твори «Дитяча», «Прощальна» тощо.

Симфонія — найскладніший жанр і форма інструментальної музики. Вона здатна відтворювати глибину духовного світу людини, її боротьбу і мрії про щастя, красу природи й картини народного побуту — всю палітру життя. Циклічна форма складається переважно із чотирьох контрастних частин. Їх можна порівняти з розділами роману чи повісті або актами театральної п'єси. Перша частина зазвичай швидка (у формі сонатного алєгро); друга — повільна, лірична (або трагічна), третя — танцювальна (менует або скерцо у тридольному розмірі) і, нарешті четверта — фінал — швидкий, запальний, нерідко святковий, урочистий.

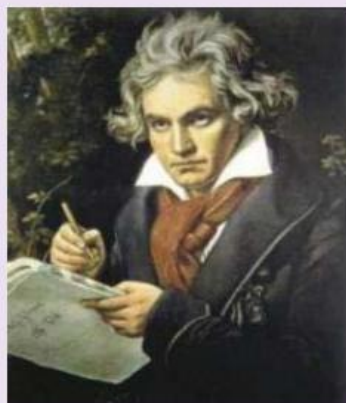
Симфонія піднялася на новий вищий щабель завдяки творчості Людвіга ван Бетховена, який зробив цей жанр масштабним, драматичним, глибоким за змістом, насиченим контрастами.

Грасіела Родо Буланже. Оркестр

До портретної галереї

Людвиг ван Бетховен (1770–1827) — німецький композитор, один із найвідоміших у світі. Його твори входять до репертуару кращих виконавців і музичних колективів. Мелодія грандіозного хорового фіналу «Дев'ятої симфонії» Л. Бетховена стала основою гімну Європейського Союзу.

Народився Бетховен у Бонні в музичній родині. У дитинстві навчався грати на кількох музичних інструментах. І вже у дванадцятирічному віці став помічником органіста. Більшість життя митець провів у Відні, де виступав як піаніст, створював різножанрову музику, здобув успіхи і славу. З 26 років композитор почав втрачати слух і змушений був обмежити спілкування, користуючись спеціальною трубкою і «розмовними зошитами». Він став проводити багато часу на околицях Відня, де самотньо блукав по лісах і луках у будь-яку погоду. Енергія природи заряджала його, надихала на нові творчі задуми.

Найбільш значним у спадщині Бетховена вважаються інструментальні твори, насамперед 32 фортепіанні сонати, серед яких знамениті «Патетична», «Місячна», «Апассіоната», та симфонічна музика (увертюри, концерти, 9 симфоній). Вони охоплюють широке коло образів від пріоритетної для митця героїки (увертюра «Егмонт», «Героїчна симфонія» № 3) до світлої лірики («До Елізи»).

Шоста симфонія Бетховена має авторську програму. На титулі рукопису композитор написав: «Пасторальна симфонія, або спогади про сільське життя, скоріше вираження настрою, ніж звуковий живопис». Кожна частина має свій підзаголовок: 1 — «Пробудження радісних почуттів після прибуття в село»; 2 — «Сцена біля струмка»; 3 — «Веселе збіговисько селян»; 4 — «Гроза»; 5 — «Спів пастуха» («Радісні та вдячні почуття після бурі»). Твір, як бачиш, сповнений богатством почуттів, що наповнюють різноманітні миттєвості життя селян серед природи.

Людвіг ван Бетховен. Симфонія № 6 «Пасторальна» (фрагменти частин на вибір).

? Опиши свої враження від музики, звукової палітри оркестру. Проаналізуй основні теми, типи розвитку, музичну форму. Які засоби звуконаслідування використовує композитор для створення музичних пейзажів?

? Створи оркестр із саморобних інструментів і зімпровізуйте пастораль «Гроза». Для цього заздалегідь виготовте інструменти з підручних матеріалів: флейту Пана з трубочок для соку, барабани з коробок, брязкальця з металевих гудзиків, пластмасових баночок із крупою тощо.

Віртуальна екскурсія

У світі існує чимало пам'яток Л. Бетховену, зокрема й незвичні, екстравагантні. Як і його музика, вони доносять до нас могутність і масштаби постаті цього суворого борця за щастя людства. Він є взірцем людини великої сили волі у подоланні життєвих перешкод і душевних розчарувань: нерозуміння сучасниками його ідей, відчаю внаслідок трагічної хвороби. Про це свідчить його «Гейлігенштадський заповіт». У боннському будинку, де він народився, відкрито музей із великою колекцією експонатів. У Відні створено цілий комплекс із чотирьох музеїв, цикл монументальних картин Г. Клімта «Бетховенський фриз». Знайомство з життям і творчістю Бетховена допоможе зрозуміти кредо митця: «Від мраку до світла, через боротьбу до перемоги».

1

2

3

- 1 – Каспар фон Цумбуш. Пам'ятник Л. Бетховену у Відні;
- 2 – Клаус Каммерихс. Пам'ятник Л. Бетховену у Бонні;
- 3 – Будинок-музей у Бонні (вхід, рояль композитора)

Дивним чином в епоху комп'ютерів і синтезаторів симфонічна музика не втрачає актуальності. Здавалося б, час диктує нові гармонії і ритми, винаходять нові електронні інструменти. Однак пасторальна симфонічна музика класиків не тільки не хоче залишатися в історії, а й набуває нового звучання. В інтернеті можна знайти численні програми такої музики, яка застосовується як засіб *арттерапії*. Зазвичай вона супроводжується кліпами з картинами природи або фото краєвидів чи квітів. Така заспокоїлива музика допомагає розслабитися, зняти втому, відновити життєву енергію, подолати кризові стани.

Веснянка

Музика В. Філіпенка

Вірші А. Навродського

Помірно, легко

При - йди, при - йди, вес - но крас - на, Че - гу - ри нам рід - ний
За - сві - ти нам, сон - це яс - не, Зна - ми в гур - ті по - гу -
край, Там, та-ба-да-ба, там, та-ба-да-ба, там, та-ба-да-ба,
- ляй.
там, та-ба-да-ба, там, та-ба-да-ба, там, та-ба-да-ба, там, та-ба-да-ба, та-ба-да.
При - не - си, вес - но, нам ряс - ні до-щі, ряс - ні до-щі. При - не - си,
Хай всю-ди піс - ня лу - на, піс - ня лу-на, піс - ня лу-на. Хай нам зу -
вес - но, нам ра - до - щі, ра - до - щі.
-стрі-неть - ся дів - чи - нонь-ка гар - на.

Мистецька скарбничка

Арттерапія — вид психологічної корекції стану людини, заснований на мистецтві та творчості в поєднанні із засобами психотерапії; передбачає сприймання і самовираження.

Пастораль
(від лат. *pastorale* — пастуший)

жанр живопису,
що зображує
селянські сцени
на тлі природи
в ідилічній манері

музичний твір
на тему природи,
сільського життя

у літературі,
театрі — твори
на ідеалізовані
сюжети з
поетизацією
життя селян

Симфонія (з грец. — благозвуччя, злагода) — великий, переважно чотиричастинний твір для симфонічного оркестру.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Як ти розумієш поняття «пастораль» у мистецтві, зокрема в музиці. Наведи приклади.

2. З яких частин складається форма симфонії? Чим цей жанр відрізняється від камерно-інструментальних творів?

3. Проведіть дискусію на тему «Цілющі властивості музики». Обговоріть запитання: Яким мелодіям і тембрам варто надати перевагу в арттерапії? Яка роль у цьому пасторальних жанрів?

Самостійне дослідження, медіапошук

Створи власну релакс-програму для відновлення енергії й уникнення стресу. Використай фрагменти симфонії Л. Бетховена №6 та інших творів митця, які прослухай самостійно. Добери візуальні заставки до цих фрагментів (живопис, фото).

Фантазую, експериментую, дію

Склади кросворд із ключовим словом *симфонія*.

Пасторальний дивограй: декоративний пейзаж

Марфа Тимченко. Русалка

Ольга Кваша. Фіалки

Ян Слюйстер. Лісова стежка

? Подумай, чим декоративне зображення природи у пейзажах відрізняється від реалістичного.

Основне покликання декоративного живопису — прикрашати життя, адже слово *декор* перекладається як «прикраса». Монументально-декоративний живопис, як ти вже знаєш, прикрашає архітектурні споруди.

Декоративні картини, зокрема пейзажі й натюрморти, — важливий елемент оформлення громадських і житлових інтер'єрів. *Декоративність* — якість твору, пов'язана з чітко побудованою композицією, орнаментальністю візерунків, вишуканістю чистих кольорів. Ці якості мають викликати ефект радості від картин, які нас щоденно оточують.

? Опиши свої емоції від сприймання декоративних пейзажів. Назви види пейзажів за тематикою і образним змістом. У яких композиціях відчутні етнічні мотиви?

Вплив традицій українського декоративного мистецтва відчутний у самотутніх пейзажах Віктора Зарецького.

До портретної галереї

Віктор Зарецький.
Автопортрет

Віктор Зарецький (1925–1990) — видатний український живописець, громадський діяч і педагог, який разом із дружиною Аллою Горською, належав до руху шістдесятників.

Художник народився у Білопільлі на Сумщині, дитинство та юнацькі роки пройшли на Донеччині. Більшу частину життя провів у Києві, де навчався, а потім викладав у Київському художньому інституті, організував художню студію.

У багатожанровій творчості, яка охоплювала станковий і монументально-декоративний живопис, В. Зарецький пройшов шлях пошуків від реалізму до модерну, від «шахтарського» і «селянського» періодів до оригінального стилю «метафоричних бачень».

Модерна мова майстра пейзажу, портрета і жанрової картини позначена активною колористикою і пишною орнаментальністю, фантастичною палітрою кольорів. Порівнюючи спадщину митця з видатними модерністами зарубіжжя, сучасні дослідники називають Віктора Зарецького «українським Густавом Клімтом».

Віктор Зарецький. Мальви

Густав Клімт. Селянський сад

? Порівняй пейзажі двох художників. Що в них спільного? Які особливості декоративного зображення квітів?

Знамените «Дерево життя» художника-модерніста Густава Клімта розтиражоване на сувенірах так, що його впізнають навіть ті, хто ніколи не цікавився живописом. Ця декоративна композиція (частина триптиху) виконана в характерному для митця «клаптевому» стилі в ефектній і витонченій золотій кольоровій гамі. Образ дерева, властивий міфології більшості народів, символізує життя в усіх його проявах. Коріння — це минуле, предки, історія, стовбур — міцна основа існування людей, а гілки та плоди — майбутнє, нащадки й продовжувачі роду. Твір вражає глибоким змістом і декоративною майстерністю. Візерунок із пагонів-спіралей утворює особливий ритм, що доносить ідею митця.

*Густав Клімт. Дерево життя
(центральна частина триптиху)*

*Мотив Г. Клімта
на вазі*

Візуальна грамота

Чим відрізняється декоративний пейзаж від реалістичного?

Декоративним образам притаманні узагальненість, символічність і умовність зображення.

- У декоративному пейзажі відсутня повітряна перспектива. Усі предмети на передньому і дальньому планах зображені однаково чітко, без надання їм об'єму.
- Зображувані предмети й об'єкти стилізовані за формою і кольором.
- Відбувається спрощення форми предмета, застосовують локальні кольори. У композиції багато орнаментики.

? Проаналізуй на пейзажі М. Сар'яна засоби стилізації кольору і форми (дерев, будівель, фігур людей, тварин).

Дерева та інші рослини царства Флори зображають також у нетрадиційних художніх техніках, на виробках декоративно-ужиткового мистецтва. Наприклад, професійні майстри створюють пейзажі на гобеленах, панно, картинах із бурштину чи бісеру, а умільці-аматори використовують наявні підручні матеріали (*бріколаж*). Це можуть бути старі гудзики, намисто, тканини тощо. Такий вид творчості потребує винахідливості. Деякі його різновиди пов'язані з рукоділлям (*печворк*).

У наш час популярності набув *дудлінг* — вид декоративної творчості. Це механічне малювання незвичних і цікавих візерунків із необмеженим колом тем і елементів. Згідно з власними інтересами можна вибрати квіти, фігури (кружечки, ромби, спіралі), реальних або вигаданих істот. Як показують спостереження, дудлінг поліпшує настрій, тренує увагу, сприяє розвитку фантазії. Недарма його називають «креативним малюванням», який психологи рекомендують як антистрес.

Мартірос Сар'ян.
Строкатий краєвид

? Яка нетрадиційна художня техніка зацікавила тебе найбільше і надихнула на творчість?

Печворк

Дудлінг

Варіант 1. Образи «Засніжене дерево», імітуючи гобелен (елементи килимарства). Намалюй на паперовій тарілці небо, ялинки.

Варіант 2. Створи декоративне панно за мотивами картини Г. Клімта з гудзиків на тонованому цупкому папері. Спочатку потренуйся малювати варіанти декоративних дерев.

Мистецька скарбничка

Бріколаж (від фр. *bricolage*) — термін, що позначає процес і результат створення чогось із наявних підручних матеріалів.

Дудлінг (від англ. *doodle* — несвідомий малюнок, каракулі) — вільний інтуїтивний малюнок за допомогою простих елементів з метою емоційного розвантаження і самовираження.

Печворк (від англ. *patchwork* — ковдра, виріб із клаптів) — вид декоративно-ужиткового мистецтва, техніка створення виробів за принципом мозаїки, коли при зшиванні різнокольорових клаптиків тканини утворюється полотно з різноманітними візерунками — геометричними (квадрати, трикутники, смужки) або рослинними (дерева, листя, квіти).

Мистецька скарбничка

Стилізація

в музиці, літературі
в мистецтві загалом —
надання твору рис
певного стилю —
етнічного,
авторського тощо

в образотворчому
мистецтві — це декоративне
узагальнення, зміна якостей
предмета за допомогою
приймів спрощення за
формою і кольором

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Поясни відмінності між реалістичним і декоративним пейзажами.

2. Які прийоми стилізації використовують у декоративних пейзажах?

3. Поясни, як ти розумієш слова В. Зарецького: «На полотно треба дивитися як на музику ліній, плям, кольору. Мистецтво — це життя, передане художньою мовою».

Самостійне дослідження, медіапошук

Д/ф про В. Зарецького «Роздуми біля полотна» (2015).

Фантазую, експериментую, дію

Якщо тебе зацікавила техніка дудлінг, вибери майстер-клас, що є у вільному доступі. Скористайся шаблоном, потім створи власні варіанти дудлінгу для емоційного розвантаження, творчої самореалізації. Застосуй українські декоративні мотиви або створи власні. Стань співавтором шедеврів, домальовуючи й розфарбовуючи знамениті образи.

Симфонічні картини й ескізи

? Поясни основну відмінність відображення природного довкілля в музиці та образотворчому мистецтві з власного досвіду і на матеріалі попередніх уроків.

Клод Моне.
Ранок біля моря

Як тобі вже відомо, у симфонічній музиці завдяки тембровому багатству інструментів можуть відображатися різноманітні миттєвості життя. Існують навіть музичні жанри, назви яких запозичені з образотворчого мистецтва — *симфонічні картини, симфонічні ескізи*.

? Пригадай значення поняття «ескіз» в образотворчому мистецтві.

Симфонічна картина — одночастинний програмний твір зазвичай споглядального характеру з вільним розвитком музики, нерідко варіаційним. Образи часто пов'язані з пейзажем, жанрово-побутовими, казково-фантастичними і батальними сценами. Характерними рисами жанру є зображальність, наповненість образотворчими деталями, що сприяє виникненню концертних уявлень відповідно до програми. Симфонічні картини можуть бути самостійним твором або складовою частиною опери.

Цей жанр широко представлений у програмній музиці різної тематики. У творчості французьких композиторів Клода Дебюссі, Жака Ібера, Моріса Равеля він присвячений морській стихії. У своїх симфонічних маринах вони показали, що у звуках і акордах можна по-новому відчувати різноманітність моря і насолоджуватися ним у багатобарвних тембрових переливах.

«Море» К. Дебюссі складається із трьох частин, які композитор назвав «симфонічними ескізами»: «Від світанку до опівдні на морі», «Гра хвиль», «Діалог вітру з морем». Статичні спокійні епізоди, що розчиняються у тиші, чергуються зі жвавими, які передають ритм бурхливих хвиль, їх потужні удари об скелі.

Традицію музичних марин К. Дебюссі продовжують три симфонічні картини «Гавані» (або «Морські порти») Жака Ібера. Це своєрідний музичний щоденник композитора, який передає його враження від відвідування міст Європи та Азії. Музика першої частини присвячена порту Палермо, розташованому на італійській Сицилії, острові Сонця, сповненому мальовничих краєвидів і багатством пам'яток культури.

Порт Палермо

Клод Дебюссі. Три симфонічних ескізи «Море». (з відео)
Жак Ібер. Три симфонічні картини «Гавані»: ч. «Рим — Палермо».
(ч. 1, 2, 3 - Запорізький симфонічний оркестр), (ч. 1 з відео);

Опиши свої враження від прослуханих творів. Як у музиці втілено різні стани моря? Схарактеризуй оркестровий колорит.

«Музикальність» моря приваблювала Мориса Равеля заворужуючою нюансами динамікою: від ледь чутного заколисуючого плескотіння до гучних потужних всплесків. Композитор розвинув пошуки попередників у царині звукопису і передав свої спостереження в екзотичних гармоніях. Фортепіанну марину М. Равеля «Човен в океані» оркестрували, збагативши тембровий колорит.

Морис Равель. «Човен в океані» з циклу «Відображення» (фортепіано; оркестр).

? *Яку картину ти уявив/уявила, слухаючи музику? Порівняй фортепіанне і оркестрове виконання та їх візуальний супровід. Створи сторітеллінг про мандри на човні в бурхливому океані, сповненому таємничих пригод і ризиків.*

Посилення впливу живопису на музику призвело до жанрової різноманітності. Виникли такі різновиди музичних картин, як ескізи, акварелі, естампи, навіть гравюри й барельєфи.

Білі кораблі

Музика і вірші З. Красуляк

1. Даль морська безмежна й таємнича, Кожна хвиля за собою кличе, Наче птахи, розпустивши крила, Вдаль пливуть кораблі І тріпочуть вітрила. <i>Приспів:</i> І летять над хвилями, наче на крилі, Мчать по морю синьому білі кораблі, Вітер захирається десь серед вітрил, Хоче позмагатися, та немає сил.	2. Розмовляли чайки з кораблями Про дива за синіми морями, Та не можуть мрії зачекати, І пливуть кораблі Острів щастя шукати.

♪ *Зімпровізууй на фортепіано або іншому інструменті музичний ескіз «Гра хвиль».*

Мистецька скарбничка

Ескіз (від *фр.* — нарис, замальовка)

жанр симфонічної музики, твір зображального характеру, у якому втілено враження від природи, архітектури тощо

підготовчий, швидко виконаний малюнок, що фіксує задум твору в найхарактерніших його рисах

Симфонічна картина — музичний жанр, одночастинний твір, програма якого має зображальний характер.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. У яких жанрах симфонічної музики можуть втілюватися враження від природи?

2. Що нового ти дізнався/дізналася про пейзажні жанри в музиці, зокрема про марини?

3. Поміркуй, чому композитори використовують поняття образотворчого мистецтва в назвах жанрів музичних творів. Обґрунтуй свою думку на прикладах.

Самостійне дослідження, медіапошук

Порівняй способи зображення образів моря в музиці та живописі. Який запис твору «Човен в океані» М. Равеля проілюстровано маринами, на твій погляд, більш вдало? Аргументуй.

Фантазую, експериментую, дію

Створи аудіогід до колекції «Марина і композитори-мариністи».

Неспокій хвиль морських: марина

? Прочитай або прослухай в інтернеті вірш Лесі Українки «Тиша морська». Створи асоціативний куц до слова «марина».

*Ж*ивописні пейзажі наділені справжньою магією кольорів. Вони можуть змінити стан душі на краще. Таким є *марина* — зображення морської стихії. Інтерес до життя моря, який здавна існував у видатних мореплавців, сміливих рибалок, художників, породив цей різновид пейзажу.

Марини вражають багатоманітністю відтінків кольорів, завдяки яким море в композиціях оживає і захоплює. Навіть реалістично зображене життя бухт, гаваней, портів огортається певною загадковістю.

На картині «Гурзуф» Івана Айвазовського блакитне чисте небо, кораблі й човни на синій гладі води викликають відчуття умиротворення. Тиша і спокій природи заворює. Хто ці люди? Звідки повертаються кораблі? Народжуються історії про далекі подорожі мореплавців, буденну працю рибалок...

Михайло Демків. Іспанський цикл

Тарас Шевченко. Човни на Аральському морі

Іван Айвазовський. Гурзуф

? Розглянь марини. Уяви себе одним із людей, що плывуть у човні або на вітрильнику. Опиши свої відчуття, емоції, думки, мрії.

Біля витоків жанру стояли фламандські й голландські живописці. Пристрастю багатьох мариністів стали кораблі й рибальські човни у великих портах і маленьких гаванях. Проте головний герой марин — мінливе, таємниче море, з мерехтливим відображенням світла у воді, грою рефлексів під сліпучими сонячними променями або у вечірніх сутінках. Марини зачаровують неповторністю синьо-зеленої кольорової гами.

Стів Роджерс. Човни

Майя Джокіч Михайлович.
Сонячний морський пейзаж

? Розглянь явище рефлексу і поясни, як змінюється колір морської води. Зверни увагу на композиції міських гаваней із човнами.

Хосе Капелло Руїс. Море

Серфінг-арт

? Порівняй зображення хвиль на ілюстраціях. Яка композиція передає динаміку моря?

У ЦАРСТВІ ФЛОРИ: ПАСТОРАЛЬНІ НАСТРОЇ

- Вправа.** Потренуйся зображувати хвилі різними за характером лініями (плавна, лагідна, колюча, бурхлива, грізна, екстремальна). Поекспериментуй із відтінками кольорів моря.

Фрагменти сучасних картин із зображеннями хвиль
(лінія, колірні відтінки, текстури)

- Варіант 1.** Намалюй марину (техніка «пуантилізм»). Зобрази море в холодній синій гамі (пензлем, пальцем або ватними паличками), а водорості, корали, риб, медуз — контрастними кольорами (фломастери, гелева ручка або інше). Доповни об'ємними «морськими мешканцями».
- Варіант 2.** Створи композицію «Таємниці підводного царства» (техніка пластиліновий рельєф).
- Варіант 3.** Намалюй марину «Сонячна тиха гавань». Передай настрої прослуханих музичних картин, застосуй повітряну перспективу, рефлекси (акварель або гуаш).

На виконання роботи тебе надихатимуть сучасні фотографії Одеського порту і підводного світу.

Мистецька скарбничка

Марина — жанр образотворчого мистецтва, зображення моря і подій на морі.

Рефлекс (лат. *reflexus* — відбиття) — оптичний ефект, зміна тону, сили забарвлення, що виникають при відображенні світла, що падає від навколишніх предметів. Термін використовується в оптиці та образотворчому мистецтві (у живописі, графіці, фотографії).

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Як називається пейзаж із зображенням моря, океану?
2. Яка марина тобі найбільше сподобалася, зацікавила? Поясни чому. Передай своє ставлення до картини.
3. Проаналізуй, як художник Бранко (Брацо) Дмитрієвич застосовує в пейзажі повітряну перспективу, як змінює колорит, світлотінь у варіантах однієї композиції.

Самостійне дослідження, медіапошук

Переглянь запис музичної відеопоезії (Леся Українка «Тиша морська»). Поміркуй про можливості сучасної технології доповненої реальності для збагачення ідеї синтезу мистецтв.

Фантазую, експериментую, дію

Орієнтуючись на ілюстрації в підручнику, експериментуй із техніками та прийомами зображення моря (монотипія, поролоновий або овочевий штампик, набризкування зі щітки, малювання ватними паличками тощо).

Фантазії безмежної польоти: симфонічна поема

? Чи можна фантазувати в музиці? Зокрема у джазі?

Мабуть, немає на світі людини, яка не любила би фантазувати. Світ фантазії — неймовірний, сповнений небачених можливостей: літературна фантастика, фантастичні кінофільми, фентезі фото... Менш відомою є музична фантастика, хоча вона й виникла досить давно.

Значні можливості щодо створення фантастичних образів мають такі жанри, як симфонічна поема і симфонічна фантазія — одночастинні твори вільної форми.

Назва жанру *фантазія* походить від грецького слова *фантас*, що означає «уява». Отже, фантазувати — це уявляти, імпровізувати, творити на вільну або конкрету тему. Такий жанр вибирають композитори, коли виникає потреба виразити свої думки та почуття поза межами канонів.

У давнину існувала традиція імпровізувати перед виконанням складних творів, навіть проводили замагання віртуозів. Виник жанр фантазії як вступ до фуги. Вершинне досягнення такої практики — спадщина Й. С. Баха.

? Пригадай і назви інструменти зі складу джазового оркестру.

Дебора Губер.
Музиканти

Фортепіанні фантазії, фантастичні п'єси писали композитори-романтики Ф. Шопен, Р. Шуман. Нині жанр фантазії охоплює камерну і оркестрову, класичну і джазову музику. Джерелом натхнення композиторів сьогодення стала кінофантастика.

Йоган Себастьян Бах. «Хроматичної фантазії і фуґи» ре мінор.
Фазиль Сей. Джазова фантазія на тему Моцарта «Турецьке рондо».

Передай свої враження від фантазій. Як змінюється класична музика Моцарта під впливом джазової енергетики?

Назва «*симфонічна поема*» викликає миттєві асоціації з атмосферою поезії і відображає зв'язок музики з літературою та історією. Слухаючи симфонічну поему, ми не тільки насолоджуємося красою мелодій, гармоній, оркестрових тембрів, а й можемо простежити за розвитком сюжету або втіленням конкретної ідеї, закладеної у програму. Поєми притаманні вільний розвиток музики, звернення до народних джерел, втілення ідеї синтезу мистецтв.

Засновником жанру симфонічної поеми вважається угорський композитор Ференц Ліст, який написав 13 поєм.

Одним із творців низки симфонічних поєм став Ян Сібеліус.

До портретної галереї

Ян Сібеліус (1865–1957) — видатний фінський композитор шведського походження, творець неофіційного гімну Фінляндії, вважається національним героєм цієї країни. Основні творчі досягнення митця зосереджені в галузі оркестрової музики (симфонії, симфонічні поєми, сюїти, увертюри, творів для драматичного театру). Його творчість просякнута національним

колоритом, патріотичними ідеалами. За життя композитор отримав визнання на Батьківщині та за її межами. На його честь щороку проводять музичний фестиваль «Тиждень Сібеліуса». Створено популярний нотний редактор *Sibelius*.

Віртуальна екскурсія

Музей музики Яна Сібеліуса створено у Фінляндії. Пам'ятник Яну Сібеліусу — оригінальний ансамбль із кількох сотен труб органа став символом Гельсінкі. Здійсни віртуальний тур: www.360travelguide.com.

Фіни, як і загалом скандинави, відомі дбайливим ставленням до своєї фауни та флори. Доказами цьому є доглянуті густі ліси, численні острови, тисячі кристально чистих озер, величезна площа парків і заповідників. Така любов до природи знайшла своє втілення в музиці.

Симфонічна поема Я. Сібеліуса «Фінляндія» відображає картини природи суворого північного краю. У ній втілено ідеали національної боротьби фінського народу за незалежність. Починається твір із мужнього звучання оркестру. Завершується мелодійним просвітленим гімном, який згодом став самостійним твором, найважливішою національною піснею Фінляндії.

 Ян Сібеліус. Симфонічна поема «Фінляндія».

 Якою ти уявив/уявила природу Скандинавії, слухаючи поему? Чи суголосні твої музичні враження візуальному супроводу? Поміркуй, як природоохоронні зусилля можна збагатити мистецькими акціями: виставками пейзажів, фотоконкурсами анімалістів, пасторальною музикою під час флешмобів.

Мистецька скарбничка

Джаз (англ. *jazz*) — вид музичного мистецтва, що виник у США в афроамериканському середовищі та згодом поширився у світі; риси музичної мови: імпровізація, поліритмія, заснована на синкопованих ритмах, унікальний комплекс прийомів виконання.

Симфонічна поема — жанр симфонічної музики, одночасинний твір для симфонічного оркестру з програмою літературного, історичного, живописного походження.

Фантазія (з грец. — уява) — музичний жанр, твір вільної форми нерідко імпровізаційного віртуозного характеру.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Чи існує «фантастична музика»? У чому полягає її фантастичність?

2. У яких музичних жанрах втілюють фантастичні образи?

3. У яких кольорах ти можеш уявити свої улюблені музичні твори? Поміркуй, як можна розвивати власну уяву, здатність до фантазії засобами мистецтва, щоб у майбутньому креативно виконувати будь-які завдання

Самостійне дослідження, медіапошук

Проаналізуй картини природи Скандинавії у візуальному супроводі симфонічної поеми «Фінляндія». Зроби висновок про їх відповідність характеру і розвитку музики.

Фантазую, експериментую, дію

У вільний час прослухай симфонічну поему «Незламні» сучасного українського композитора і джазового виконавця Ігоря Закуса. Поміркуй над концертним синтезом патріотичних віршів і джазу.

Фантастичний пейзаж і сучасні екологічні тренди

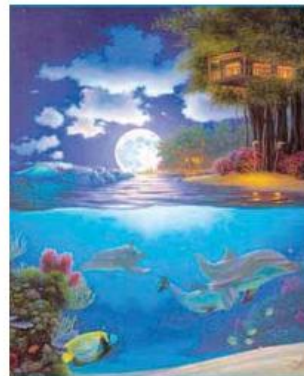
? Яким ти уявляш місто майбутнього? Що спільного між реп'яхом і застібкою-липучкою? А між крильцями метелика і кімоно?

Художники створюють фантастичні картини, захоплюючись нереальними сюжетами й необмеженими художніми можливостями для образів, що народжуються в уяві. На фантастичних пейзажах можна побачити безмежні простори Всесвіту, недоступні глибини океану, чудернацьку флору і фауну непізнаних планет. Такі роботи розширюють рамки реальності й сприяють польоту фантазії.

Майкл Беме. В далекій галактиці

? Що тебе вразило у фантастичних пейзажах? Поясни авторський задум художників. Дай свої назви картинам.

Фантастичні пейзажі Джулії Белл, Ангуса МакКі, Джона Ол Хогью

У мистецтві умовно розрізняють фантастику і фентезі. Єднає ці жанри спільна риса: відображення подій і явищ нереального світу. *Фантастика* — сплав дива далеких світів і реальності, що передбачає можливість здійснення вигаданих ідей у майбутньому. Такі твори демонструють роботів, інопланетян, кіборгів, космічну техніку. У *фентезі* казкові й міфологічні образи з минулого — ельфи, русалки, демони, кентаври та інші істоти — живуть у власному світі магії та чаклунства.

Джеймс Гіллард. Робот

Джим Бернс. Фентезі

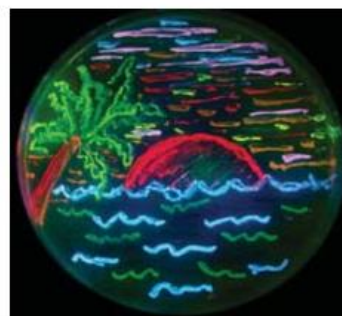
Жозефіна Уолл.
Фентезі

Який зв'язок між мистецтвом і наукою? Відповідь пов'язана з фантазією, яка їх об'єднала. Виникла *біоніка* — наука, що вивчає наслідування природних форм у техніці, архітектурі, дизайні. Одним із перших зразків біоніки є винахід Леонардо да Вінчі, в уяві якого крила птаха перетворились на літальну техніку.

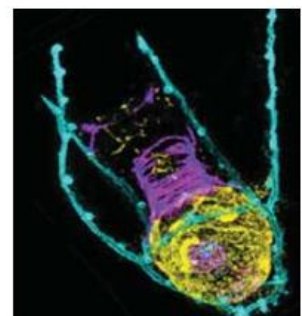
Біоніка в техніці, дизайні

Біоарт демонструє «нову реальність» у мистецтві й перспективи біотехнологій. Під час лабораторних досліджень учені додають колір у живу тканину і відкривають під мікроскопом незбагнену красу мікросвіту

Пейзаж із бактерій

Морський їжак

Архітектурна біоніка в наш час стає окремим напрямом, що вбирає в себе все найкраще від живих прототипів. Поєднати архітектуру з біотехнологіями вдалося бельгійському дизайнеру Вінсенту Каллебо. Він спроектував оригінальну форму енергозберігаючого хмарочосу із сонячними батареями на даху. Вежа-спіраль імітує подвійну структуру ДНК. Химерний поворот — не просто ексцентрика, а важлива екоідея. Фасад-балкон перетворюється на суцільний сад із 23 000 дерев, і ця рослинність поглинає більше мільйона тон вуглекислого газу на рік.

Віртуальна екскурсія

Зануритися у фантастичний світ нашої майбутньої Зеленої планети з підводними містами-амфібіями, плаваючими стадіонами та іншими перспективними естетичними ековинаходами ти зможеш, завітавши на вебсайт В. Каллебо.

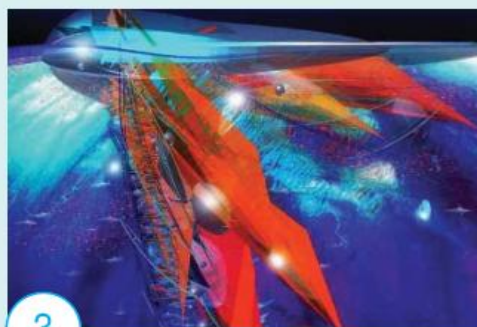
www.vincent.callebaut.org

1

2

3

1 — Екобудинок у м. Тайбей (Тайвань); 2 — Екокурорт у м. Палаван (Філіпіни); 3 — Підводне місто-амфібія (океан)

Варіант 1. Створи фантастичний ландшафтний пейзаж «Океани зоряної галактики», застосуй нетрадиційну художню техніку (монотипія, штампування, набризкування тощо).

Варіант 2. Уяви й намалюй архітектурний пейзаж «Місто моєї мрії». Застосуй елементи біоніки (кольорові кулькові ручки). Поцікався найбільшим малюнком кульковою ручкою, який внесено до «Національного реєстру рекордів України».

Мистецька скарбничка

Біоніка (від грец. *βίον* – елемент життя) – наука про вивчення біологічних систем і застосування принципів організації живої природи в техніці, архітектурі, дизайні.

Біоарт – практика сучасного мистецтва з використанням живої матерії, біотехнологій.

Фентезі – жанр мистецтва (літератури, кіно, живопису тощо), зміст якого пов'язаний із вигаданим світом.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Що зображать художники на фантастичних пейзажах?
2. Поясни спільні й відмінні риси фентезі та фантастики.
3. Які зв'язки сучасного мистецтва і науки тебе зацікавили й викликали бажання поглибити міжпредметні компетентності?

Самостійне дослідження, медіапошук

Упізнай на ілюстраціях і назви фантастичних персонажів українського художника-ілюстратора Олега Кіналя. Якщо з кимось із них ти ще не знайомий / не знайома, прочитай книжки або подивись фільми про них.

Фантазую, експериментую, дію

Челленж «Міста&Села: післявоєнна відбудова». Намалюй ескізи споруд міста або села. Запиши відеоролик і розішли знайомим із пропозицією приєднатися до екопроєкту в мережі.

Музично-театральні жанри: водевіль, опера-балет

? Які ти знаєш види театру? Пригадай, з якими творами для музичного театру ти вже знайомився/знайомилася на уроках мистецтва. Як називається літературна основа опери та балету?

Театр — мистецтво синтетичне. Він першим поєднав різні види мистецтва: літературу, музику, живопис. Отже, не дивно, що *трагедія* і *комедія* є провідними жанрами як театру, так і літератури. У трагедії і споріднених із нею *драмі* й *мелодрами* розігруються людські пристрасті, зображуються суперечності й конфлікти. У комедіях із гумором висміюють негативні риси й вади людей.

Різновидом комедійного жанру і «прадідусем» сучасної естради вважають *водевіль*. У ньому важливу роль відіграє музика: жартівливі куплети, інколи арії та дуети, танці. Але на відміну від своєї «молодшої сестри» оперети, де переважає спів, у водевілі все ж панує розмовна мова. Куплет співали на популярні мелодії, для них майже не писали музику.

Паризький отель (у минулому — театр «Водевіль»)

Театральна афіша українського водевілю

Як самостійний жанр водевіль сформувався у Франції, де був заснований перший «Театр водевілю». Згодом він припав до смаків мешканцям різних країн і континентів. В Америці водевіль став вельми популярним видом розваг. В естрадно-циркових виставах виступали не лише гумористки / гумористи й музиканти, а навіть і спортсменки / спортсмени. Із цього дивного синтезу виріс «мюзик-хол» і різні ефектні шоу, які вражали уяву.

У водевілях Івана Котляревського, Михайла Старицького та інших класиків української літератури широко використовуються етно-побутова тематика, фольклорні мотиви в музиці.

Під час уроків мистецтва ти вже мав / мала нагоду сприймати *опери, оперети, балети, мюзикли*. Проте існують твори, які поєднують риси цих поширених жанрів музичного театру.

? Пригадай, із яких видів мистецтва складається опера. Назви складові балету. Чим вони різняться? Поясни, як ти розумієш слова з балетної абетки: *кордебалет, па-де-де, па-де-труа*. Як називають сольні номери й дует танцівників у балеті?

Музична грамота

Характери героїв опери, як ти вже знаєш, найповніше розкриваються в сольних вокальних номерах — *аріях* (або її різновидах — *аріозо, арієтах, каватинах*). Для розвитку подій важливу роль в оперній драматургії відіграє особливий спосіб музичної комунікації — **речитатив**. Вокальні ансамблі — *дуети, тріо, квартети* — допомагають виявляти відносини між персонажами. Хор в опері не завжди пов'язаний із основною сюжетною лінією; іноді він виступає коментатором подій або «змальовує» картини масових сцен. В опері можна побачити й хореографічні епізоди, але пластичні образи у ній не головні й зазвичай використовуються як **дивертисмент**.

У балеті зміст втілюється пластичною мовою танцю — класичного і характерного. Також важлива пантоміма. Маючи національну своєрідність, танець, між тим, не вимагає перекладу, адже мова рухів і жестів є виразною і зрозумілою без слів.

Які піджанри мають опера і балет? Вистави музичного театру за змістом поділяють на епічні, ліричні, героїчні, драматичні, комічні або різні їх поєднання. Наприклад, лірико-драматичні. Для дітей поширені такі різновиди жанрів, як балет-казка і опера-казка.

У балеті хореографи використовують елементи гімнастики й акробатики, модерні технічні засоби. Тоді вистава нагадує шоу.

Жанром-гібридом, що поєднує особливості двох найпоширеніших жанрів музичного театру, є **опера-балет**. Художні засоби вокалу і хореографії посилюють виразність один одного, і вистава починає грати усіма барвами мистецької палітри.

Зазирнемо за лаштунки і дізнаємося про секрети цього жанру на прикладі опери й балету «Дитя і чари» Моріса Жозефа Равеля. Французький композитор уточнив жанр свого твору: лірична фантазія. У чому його фантастичність?

Згідно з лібрето у творі оповідається про неслухняного хлопчика, якого насварила мама. У розпачі він намагається зламати все навкруги: розбиває посуд, рве книги, ранить білочку... Під час сну навколишній світ невідомо перетворюється. Речі починають оживати, співати й танцювати... Наш герой дивується перевтіленням зазвичай мовчазних речей — чайника, крісла. Як цікаво погратися з ними, включитися в цей фантастичний кумедний танець! Завершується вистава загальним хором персонажів, які пробачили бешкетнику всі його витівки.

Музика сповнена динаміки й контрастів, оркестрової звукозображальності. Ніби випадково вривається звучання джаз-бенду. задум вимагає неймовірної сценографії, фантастичних костюмів.

Сцени з опери-балету «Дитя і чари» М. Равеля

Моріс Жозеф Равель. Опера-балет «Дитя і чари» (фрагменти).

Як за допомогою музичних інтонацій і танцювальної пластики втілено характер головного персонажа, образи побутових речей? Як композитор поєднав риси опери і балету?

Навчайте мене музики

Музика Є. Карпенка

Слова Р. Алдоніної

У пі - а - ні - но кла - ві - ші і чор - ні - і, і
бі - лі. Ко - ли при - йде ба - бу - ся і ру - ки по - кла -
- де, Во - ни да - ру - ють пі - сень - ку, Та - ку ве - се - лу
пі - сень - ку і пі - а - ні - но ра - до їй Ту піс - ню від - да -
- є. На - вчай - те ме - не му - зи - ки! Я ду - же, ду - же про - шу вас.
Я швид - ко но - ти ви - вчу всі, Я о - бі - ця - ю
вам! і я за - гра - ю пі - сень - ку, Та - ку ве - се - лу
пі - сень - ку, Най - кра - щу в сві - ті пі - сень - ку то -
- ді за - гра - ю сам. На тис - ку - //

2. Натискую на клавіші
І чорнії, і білі.
І разом, і окремо
А справа не іде!
І не звучить та пісенька,

Така весела пісенька.
Те піаніно пісеньку
Мою не віддає.
Приспів.

Віртуальна екскурсія

Один із загадковіших італійських художників Еварісто Баскеніс із Бергамо (Італія), маючи музичну і художню освіту, створив близько 600 натюрмортів з музичними інструментами. На одному з них від залишив автопортрет і портрет свого учня.

Еварісто Баскеніс. Натюрморт

? Поринь у далеку епоху, налаштуйся на милування тихою красою речей. Уяви звучання старовинної музики, що сприяє релаксації, душевному спокою.

Мистецька скарбничка

Водевіль (фр. *vaudeville*) — різновид легкої комедії з куплетами, які виконуються під музику.

Дивертисмент (фр. *divertissement* — розвага) — цикл легких музичних, танцювальних і декламаційних номерів, вставна або заключна частина спектаклю, що складається зі співу, танців, комічних сценок розважального характеру, зазвичай не пов'язаних із сюжетом.

Комедія (дав.-гр. — веселощі, весела процесія) — драматичний твір, жанр театру, в якому засобами гумору та сатири викриваються негативні суспільні та побутові явища.

Мюзик-хол (англ. *music hall*) — вид театральної розваги, що включає суміш популярних пісень, комічних і спеціальних розважальних актів.

Опера-балет — музично-театральний жанр, музична драма, виражена засобами вокальної музики, співу, хореографії, музики і співу.

Речитатив (іт. *recitative* — читати вголос) — наспівна декламація, що характеризується емоційно забарвленою інтонацією.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Як збагатилися твої знання про музичні жанри? Назви риси водевілю, мюзик-холу.

2. Порівняй складові опери й балету, продовжи аналогії: арія – варіація, хор – кордебалет, па-де-де – ..., па-де-труа – ...

3. Поміркуй, що потрібно зробити, щоб зацікавити однолітків оперою і балетом. Організуй дискусію у соціальній мережі або челендж «Чому ми любимо/не любимо оперу і балет».

Самостійне дослідження, медіапошук

Досліди, які музичні інструменти зображені на численних натюрмортах Еварісто Баскеніса. Які з них вийшли з ужитку, а які лунають і в наш час?

Фантазую, експериментую, дію

Гра «Озвуч музичний натюрморт». За ілюстраціями «оживи» натюрморти з підручника різними способами: сторітелінг, пантоміма, сценка-діалог зображених інструментів, імпровізація мелодій-характеристик персонажів натюрмортів, гра в шумовому оркестрі.

Чарівний світ речей: натюрморт

? Ти хочеш навчитися зображати красу звичайних речей? Тоді нумо малювати натюрморти, щоб милуватися виразністю миттєвостей життя!

Катерина Білокур. Букет.

Ми часто не помічаємо привабливість буденних речей, які оточують нас, і тільки проникливому погляду художника/художниці відкривається їх прихована виразність, естетична цінність. У натюрморті живописець чи графік не просто «копіює» предмети, а й передає певний настрій, власні уподобання. Натюрморт може бути парадним (розкішним, святковим) і камерним (душевним).

За тематикою натюрморти розподіляють на такі різновиди: квіти (букет), продукти (овочі, фрукти, риба, хліб та інша їжа); атрибути науки та мистецтва (книги, музичні інструменти; художнє чи наукове приладдя); предмети побуту (посуд, обладнання тощо). Основні тематичні групи поділяються на варіанти, як наприклад продукти: «сніданок», «десерт», «рибний» тощо.

1 – Ян Брейгель Старший. Букет; 2 – Поль Сезанн. Натюрморт із драпіруванням; 3 – Сергій Глушук. Багатство струн

? Які настрої втілюють картини? Поясни свої відчуття. Визнач тематику натюрмортів. Зверни увагу на вплив середовища, тла зображених предметів. Де вони розташовані?

У натюрморті важливо підібрати «учасників» і вибудувати з них гармонійну композицію. Художник має враховувати взаємодію «головних дійових осіб» між собою за формою, розмірами, сполученням кольорів, колоритом (теплим, холодним). У знаменитих голландських натюрмортах до розкішних букетів додавали мініатюрні деталі: метеликів, равликів, ящірок. Улюбленим персонажем другого плану «на сніданках» Пітера Класа став срібний ніж. В одному букеті Ян Брейгель Старший поєднував рослини різних сезонів, перетворюючи картини на візуальні енциклопедії квітів.

Гармонізуючу роль у композиціях відіграє світлотінь. Пряме або бічне освітлення, відблиски світла, що ніби «грають» на поверхні посуду, створюють ілюзію натуральності.

1

2

3

- 1 – Пітер Клас. Натюрморт;
 2 – Рой Ліхтенштейн. Лимон і скло;
 3 – Джефф Кунс. Тюльпани;
 4 – Орді Флак. Королева (фотореалізм)

? Порівняй натюрморти в живописі, графіці, скульптурі й фотомистецтві. Як художники застосовують контраст у композиції? Який із натюрмортів можна назвати парадним?

4

Візуальна грамота

Головне завдання в декоративному натюрморті — *стилізація* предметів у площинному зображенні через спрощення форми, кольору. За рахунок відмови від об'єму, плановості, повітряного простору стилізовані предмети, значно відходять від натуральності. Вазу, квіти, фрукти можна трактувати майже як геометричні форми. Водночас стилізація за рахунок зміни пропорцій, перебільшення, застосуванні локальних кольорів дає змогу підкреслити найвиразніші якості предмета.

До портретної галереї

Автопортрет

Адальберт Михайлович Ерделі (1891–1955) — український живописець, один із фундаторів закарпатської художньої школи. Світогляд митця сформувався на кращих зразках європейської та української культури. Він навчався в Будапештській академії мистецтв, удосконалював художню майстерність у Мюнхені, стажувався в Парижі. Ерделі жив і працював у Мукачево та Ужгороді, викладав малювання в гімназії та інших закладах освіти.

Пейзаж, натюрморт і портрет — улюблені жанри митця. У них він виявив свій талант колориста, оригінальне «кольорове осмислення» світу. Його гармонійно узгоджені живописні композиції, мов кольорові мелодії, вирізняються особливою аурою.

Варіант 1. Намалюй реалістичний натюрморт з натури (акварель). Передай свій настрій. Продумай композицію, гармонійне розташування предметів на столі. Передай світлотінь: відблиск (світлова пляма на освітленій поверхні), тінь на вазі, тінь від вазі на столі). Відобрази вплив середовища на предмет зображення.

Варіант 2. Створи рухому конструкцію на сцені музичного театру, зобрази балерину в русі (матеріал паперові стаканчики).

Мистецька скарбничка

Локальний колір — основний і незмінний умовний колір об'єктів, позбавлений відтінків, які виникають у природі під впливом освітлення, повітряного середовища.

Натюрморт (фр. — *nature morte* — дослівно — мертва натура, природа) — жанр образотворчого мистецтва, присвячений зображенню нерухомих речей, поєднаних у композицію.

Світлотінь — розподілення освітленості на поверхні зображуваного предмета, що сприяє об'ємності його форми.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Які існують різновиди натюрморту?
2. Що важливо врахувати в композиції натюрморту для досягнення гармонії?
3. Порівняй художні засоби зображення реалістичного і декоративного натюрмортів зі скрипкою на прикладі творів Ашота Мурадяна і Володимира Семеренка. Склади сторітелінг про одну з картин.

Самостійне дослідження, медіапошук
Підготуй статтю для вікіпедії на тему «Види натюрмортів». Проілюструй її прикладами, які добери самостійно. Пам'ятай про авторське право, уникай плагіату.

Фантазую, експериментую, дію

З урахуванням набутих знань про жанр натюрморту експериментуй у складанні на столі композицій з побутовий речей або з корисних для здоров'я продуктів.

Зустріч жанрів у музиці. Етюд

? Поміркуй, чи можна поєднати в одному творі жанри вальсу і фантазії. А ноктюрна і скерцо? Поясни свою думку.

Севада Григорян.
Весняний етюд

? Які жанри й види мистецтва поєдналися на ілюстрації?

У музиці існує чимало творів, які поєднують ознаки різних жанрів. Тоді їх назва складається з двох частин, відповідно музиці притаманні риси обох жанрів: фантазія-увертюра, полонез-фантазія, скерцо-вальс.

Іноколи поєднуються жанрові ознаки різних видів мистецтва, наприклад, поема-легенда (музика і література), етюд-картина (музика і живопис).

Емманюель Шабріє. Скерцо-вальс.

Віктор Косенко. Поема-легенда мі мінор.

? Поміркуй, чому композитори застосовують подвійні назви жанрів.

До портретної галереї

Віктор Степанович Косенко (1896—1938) — видатний український композитор, піаніст і педагог. Дитячі й юнацькі роки пройшли у Варшаві. Він був вундеркіндом: у шість років, не знаючи нот, грав на слух «Патетичну сонату» Бетховена. В. Косенко здобув гарну профе-

сійну музичну освіту, отримав дипломи композитора і піаніста.

Митець викладав гру на фортепіано у музичних закладах Житомира та Києва, виступав з сольними концертами та в ансамблях.

В історію української культури В. Косенко увійшов, насамперед як неперевершений лірик. Він залишив по собі різножанрову творчу спадщину. Особливо плідно композитор працював у царині фортепіанної музики, яка охоплює сонати, ноктюрни, прелюди, п'єси для дітей, шість поем і дві поеми-легенди, сповнені різнобарв'я лірико-драматичних образів.

У спадщині Віктора Косенка є твір «11 етюдів у формі старовинних танців». Композитор прагнув відродити старовинну сюїту і поєднав чотири традиційно обов'язкові для цього жанру танці різного національного походження — німецьку алеманду, французьку куранту, іспанську сарабанду та англійську жигу. Також додав низку інших танців — гавот, менует тощо. Цикл має яскравий національний колорит. Всі його п'єси пронизані самобутнім українським мелосом і водночас авторським ліричним струменем).

Слово *етюд* має багато значень, і в різних видах мистецтва воно несе певні смислові нюанси. У літературі — це невеликий твір, присвячений певному питанню. У театрі — невелика одноактна п'єса, а також вправа для вдосконалення акторської техніки, яка складається зі сценічних дій, нерідко імпровізованих.

Коли живописець розпочинає працювати над картиною, він спочатку створює етюд. Такий малюнок виконується з натури з метою її наступного детального вивчення. У мистецтві фотографії це слово означає художній знімок, епізод із життя.

В музиці жанр етюд спочатку означав невелику п'єсу навчального спрямування, призначену для оволодіння певними

технічними прийомами: пасажами, акордами, штрихами. Не випадково діти, які вчаться гри на будь-якому музичному інструменті, постійно грають *етюди* та *гами*, щоб досягти виконавської вправності й майстерності. Деякі музиканти-педагоги склали цілі збірки етюдів для удосконалення техніки гри своїх вихованців, наприклад Карл Черні.

Угорський композитор і піаніст Ференц Ліст присвятив своєму вчителю К. Черні «Етюди вищої майстерності». Ці блискучі п'єси написані на теми каприсів скрипаля-віртуоза Нікколо Паганіні й мають програмні назви. Піаністи та піаністки часто виконують їх на концертах, і нікому не спадає на думку, що ця яскрава музика створена як технічні вправи. Такі віртуозні п'єси-етюди називають концертними.

Наша сучасниця — українська композиторка Аліна Бойко — написала етюд для гітари з гумористичною назвою «Я люблю грати гами».

Ансамбль учнів грає етюд для гітари

Аліна Бойко. Етюд «Я люблю грати гами».
Нікколо Паганіні — Ференц Ліст. Юнацький етюд № 4 «Мазепа».
Віктор Косенко. Алеманда з циклу «11 етюдів у формі старовинних танців»

? Схарактеризуй музику різних етюдів. Чи можна назвати їх концертними? Під час слухання етюду А. Бойко піднімай руку, якщо почуєш звучання гами.

Музична грамота

У процесі навчання гри на інструменті учні повинні регулярно грати гами — мажорні й мінорні звукоряди у різних тональностях. Гама можна побудувати від будь-якого звуку, якщо знати формулу (послідовність тонів і півтонів) і знаки альтерації.

У назвах твору часто вказується тональність: наприклад, прелюдія фа мажор, вальс соль-дієз мажор, поема-легенда мі мінор, ноктюрн мі-бемоль мінор. Після жанру твору вказується основний тон (тоніка) і лад (мажор або мінор).

? Пригадай і поясни, що означають знайомі вже тобі знаки альтерації $\sharp$ $\flat$ $\natural$. Подивись 3-тю серію «Сольфеджіо в казках» і ознайомся з формулою побудови мажору і мінору в різних тональностях.

Мистецька скарбничка

Етюд (від фр. — вивчення)

музична п'єса, призначена для вдосконалення технічних навичок гри на музичних інструментах

зображення, що виконується з натури з метою її детального вивчення

вправа для розвитку акторської техніки та режисерської майстерності

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Що тебе найбільше зацікавило в цій темі? Про що хочеться дізнатися більше?

2. Наведи приклад музичного твору, що поєднує ознаки різних жанрів. З якою метою відбувається таке поєднання?

3. Поясни значення етюдів у різних видах мистецтва: музиці, живописі, театрі. Наведи приклади.

Самостійне дослідження, медіапошук

Що означає етюд у шахах і шашках.

Фантазую, експериментую, дію

Влаштуй з однокласниками й однокласницями мініконкурс етюдів у різних видах мистецтва (живописний, літературний, музичний, хореографічний, акторський, фотоетюд).

Зустріч жанрів в одній картині

? Розглянь картини сучасних українських художників і визнач ознаки жанрів. Що тебе здивувало, зацікавило?

Микола Бідняк.
Ангел над Львовом

Олег Шупляк.
Портрет Миколи Леонтовича

Наше довкілля надзвичайно різноманітне, і тому художникам, які прагнуть відобразити цю красу складно виокремити для зображення один-два предмети чи конкретну людину. На картині нерідко поєднуються ознаки різних жанрів: портрет намальовано в інтер'єрі, побутовий сюжет включає натюрморт, зображення тварин доповнюють пейзажем.

Нідерландська художниця Клара Петерс в одному з численних натюрмортів зобразила себе поряд із вишуканим декорованим посудом та екзотичними квітами на столі. Це один із ранніх зразків поєднання жанрів натюрморту і автопортрету в живописі.

Фламандський живописець Франк Снейдерс зображав нагромадження на прилавках дичини, птиці й риби, овочів і фруктів тощо, об'єднуючи їх в розкішні композиції з барвистим колоритом. Серед харчів можна побачити людей, домашніх тварин, які ледь стримуються, щоб не поцупити ласі шматочки. Такі «бенкети гурманів» виходили за рамки звичайного натюрморту.

Натюрморти на тлі пейзажів — улюблена тема художника і поета Давида Бурлюка, який народився на Херсонщині. У них передано радість життя, гармонійну єдність людини з природою. Таке поєднання створює особливий настрій: зображені речі ніби починають дихати у повітряному просторі, викликаючи додаткові емоції, як наприклад зірвані квіти у блакитній вазі на тлі гір.

Рауль Дюфі також намалював блакитну вазу з квітами в затишній кімнаті. Завдяки оточенню — контрастному колориту інтер'єру і яскравому літньому пейзажу, що проглядає у вікна, натюрморт «задзвенів» веселими барвами сонячного дня.

Клара Петерс. Марнота марнот (Автопортрет)

Франк Снейдерс. Рибна лавка (фрагмент)

? Порівняй квіткові натюрморти Д. Бурлюка і Р. Дюфі. У чому їх схожість і відмінність? Визнач, ознаки яких жанрів доповнюють головну дійову особу картини — вазу з квітами. Як художники передали глибину простору, поєднуючи мотиви різних жанрів? Поясни ефект дзеркала у композиції інтер'єру.

Щоб зафіксувати свої спостереження, вивчити й опрацювати певний образотворчий мотив, художники / художниці застосовують швидкі малюнки: *начерки, ескізи, етюди*. Вони бувають лінійні і тональні. У процесі роботи над картиною живописці можуть виконувати безліч підготовчих робіт, які у великих митців нерідко набувають самостійного значення і цінності.

Микола Пимоненко. Портрет сина Миколи. Етюд

Візуальна грамота

Етюд — твір живопису допоміжного характеру та обмеженого розміру, цілком виконаний з натури. Етюди можуть бути засобом вивчення природи, удосконалення майстерності навчальними вправами. Зазвичай вони слугують матеріалом для майбутньої картини, як, наприклад, етюди окремих дерев, листя та інших деталей, що цікавлять пейзажиста. Етюд вимагає ретельного малюнка, точного і вірного за масштабом і у відношеннях між елементами. На відміну від вільно виконаних ескізів або начерків (рисунків-натяків), що окреслює загальні риси зображуваного, в етюдах докладніше опрацьовуються характерні ознаки форми, кольору, світла майбутньої композиції.

Клод Моне. Прогулянка: Каміла Моне із сином Жаном (Жінка з парасолькою) та етюди до цієї картини

Варіант 1. Намалюй кілька ескізів, начерків до сюжетної композиції «Несподівана зустріч у парку», в якій поєднай ознаки різних жанрів: побутового, пейзажного, анімалістичного (*техніка на вибір*).

Варіант 2. Створи етюд будь-якого предмету з природи, що є у класній кімнаті (гаджет чи книжки на столі, глобус на полиці чи в шафі, горщик із квітами на підвіконні). За бажанням намалюй в гібридному жанрі, поєднуючи з пейзажем за вікном (*кольорові олівці*).

Мистецька скарбничка

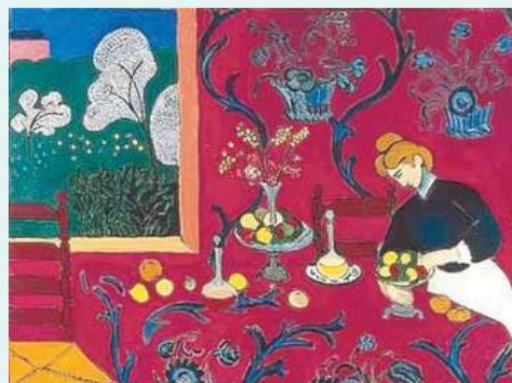
Тональність (від фр. — тон, забарвлення)

гама, на якій будується музичний твір, композиція з тяжінням до тоніки, центру ладу

особливості колориту чи світлотіні у творах живопису і графіки (термін здебільшого збігається з терміном *кольорова гамма*)

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Які жанри зазвичай поєднуються в картинах?
2. Наведи приклади жанрів-гібридів. Поміркуй, чому відбувається синтез жанрів у мистецтві.
3. Визнач ознаки різних жанрів на картині Анрі Матісса «Червона кімната».

Самостійне дослідження, медіапошук

Поясни, з якою метою художники/художниці пишуть етюди. Добери картини, суголосні за настроями прослуханим музичним етюдам.

Фантазую, експериментую, дію

Гра «Озвуч картину» (*робота в парах*). Спробуйте уявити себе на місці зображених персонажів. Про що вони можуть спілкуватися? Придумайте уявні мінідіалоги, етюди-пантоміми.

Електронна музика

? Чи хочеш ти навчитися грати на синтезаторі?

Розвиток техніки постійно змінює палітру музичного мистецтва. Найчастіше в наш час із телеекранів та програм радіо, підкастів звучить музика у виконанні електронних інструментів.

Одна група таких інструментів має в основі класичні форми й конструкції, осучаснені новітніми технологіями. Це електрогітара, електроскрипка, електроарфа, електропіаніно (цифрове).

З появою електронно-акустичної апаратури виникають нові можливості для композиторів і виконавців. Зароджується новий напрям мистецтва — електронна музика. У ній особливу роль відіграють темброві і фактурні барви, колористичні ефекти, які виникають завдяки експериментуванню з різними звучаннями.

У наш час електронні інструменти активно використовуються в сольному та ансамблевому виконанні.

Наприклад, румунський жіночий квартет Amadeus, у репертуарі якого популярна класична, а також танцювальна, фольклорна і джазова музика, виступає як у концертних залах, так і просто неба. Він є одним із найуспішніших колективів у світі: про його величезну популярність переконливо свідчать підписки на офіційний канал, 150 мільйонів переглядів на ютуб!

Квартет
Амадеус

Найпоширенішим електронним музичним інструментом є синтезатор. Синтезатор у вигляді корпусу з клавіатурою називають клавішним Його різновид – домашній синтезатор, який доступний навіть дитині. Залежно від кількості регістрів він здатний імітувати тембри різних інструментів, варіювати різні оркестрові звучання. Також, натискаючи кнопки, можна автоматично виконувати різноманітний інструментальний супровід до мелодії, співати караоке з виводом на екран тексту пісні.

Синтезаторами називають як окремі пристрої, що є основою електронних музичних інструментів, так і власне електронні музичні інструменти. Синтезатор, виконаний у вигляді корпусу із клавіатурою, називається *клавішним*. Синтезатор, виконаний у вигляді корпусу без клавіатури, називається *звуковим модулем*, який управляється від зовнішніх MIDI-пристроїв (MIDI-клавіатури, секвенсера, або іншого синтезатора). Клавішний синтезатор, облаштований вбудованим секвенсером, називають *робочою станцією*.

До електронних інструментів належить драм-машина, здатна відтворювати звуки ударних інструментів.

До портретної галереї

Легендою музичної електроніки і лідером електронної музики вважається німецький композитор Карлхайнц Штокгаузен (1928 – 2007), автор понад три сотні творів у цій галузі. Він керував студією електронної музики на радіо, виступав як диригент, піаніст і звукорежисер з виконанням власних творів. У звуковій лабораторії він схрещував тембри «живої» музики (приміром там-тама) з електронікою, що часто не знаходило розуміння у сучасників. Його навіть нагородили титулом *Rara Techno*. Погляди композитора відрізнялися від пересічних: він вважав, що музика у своїх вібраціях не передає емоції і почуття людини, а віддзеркалює гармонійну будову світу: рух планет, зірок.

Грандіозним проектом Штокгаузена, що тривав упродовж життя, стала опера-містерія «Світло: Сім Днів», яка стала найдовшою в історії (29 годин).

*Зал електронної комп'ютерної музики**Драм-машина*

*Карлхайнц Штокгаузен. Композиція на вибір.
Джон Уільямс. Саундтрек з к/ф «Пірати Карибського моря».*

Розкажи про свої враження від електронної музики. Схарактеризуй її особливості.

Електронна музика мала значний вплив як на академічну, так і на популярну культуру.

У наш час набуває поширення нове явище сучасної медіакультури — подкастинг, який має різновиди: аудіокаст, відеокаст,

скрінкаст. Це технічні засоби створення і поширення в інтернеті медіафайлів, які можна слухати онлайн або завантажувати на свої пристрої (комп'ютери, медіапрогравачі) у зручний час. Ведучі супроводжують контент, зокрема музику, що транслюється цікавими розповідями, перетворюючи їх на захопливу виставу, схожу на токшоу.

Мистецька скарбничка

Електронна музика — музика, створена з використанням електронних музичних інструментів і технологій, зокрема за допомогою спеціальних комп'ютерних програм.

Драм-машина (англ. *drum* — барабан) або ритм-машина — електронний інструмент для створення і редагування фрагментів із звучанням ударних.

Подкастинг — засоби створення і поширення в інтернеті медіафайлів, які відтворюють слухачі на портативних медіапрогравачах чи комп'ютерах.

Синтезатор — електронний пристрій, який синтезує звук за допомогою електричних генераторів коливань. Має кілька різновидів: цифровий, віртуальний, аналоговий.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Яке враження справила на тебе прослухана електронна музика? Які емоції вона викликала?

2. Розкажи про характерні особливості електронних музичних інструментів.

Самостійне дослідження, медіапошук

Досліди, як подкастинг можна використовувати для поширення музики й мистецької самоосвіти.

Фантазую, експериментую, дію

Якщо тобі цікаво навчитися створювати подкасти — записувати, монтажувати й поширювати в мережі музику, — тоді за допомогою дорослих (вчителя, батьків) ознайомся із сервісом онлайнного запису голосу Vocaroo і аудіоредактором звукових файлів Fudacity. Експериментуй!

Жанри фотомистецтва

? Чи подобається тобі фотографувати? Чим мова фотографії відрізняється від мови живопису? Яка її роль у нашому житті?

Сучасна цифрова епоха наповнена мільярдами фотозображень, які з'являються щоденно в журналах, у рекламі, на безмежних просторах інтернету. Нині фотографією можуть займатися не лише професіонали — фотожурналісти та фотокореспонденти (працівники редакцій), — а й численні аматори й аматорки. Вони із задоволенням створюють світлини, адже завдяки камері у смартфонах це стало доступним кожному/кожній. Як тобі вже відомо, *фотографія* — це зображення, мальоване світлом. У наш час світлопис (фотографія) визнана одним із найактуальніших видів мистецтв.

Існують два основні види фотографії: *документальна* (репортажна) і *художня*.

Документальна фотографія — це відображення історії. Камера у ній, як дзеркало, фіксує реальні моменти життя, що потрапляють у рамку об'єктива в момент зйомки, тобто без втручання фотографа. До найпоширенішого жанру фотожурналістики належить *фоторепортаж*.

? Прокоментуй події за фотоілюстраціями. Створи сторітелінг.

Юрій Косін прагнув мовою фотографії донести нащадкам трагедію найбільшої у світі техногенної катастрофи на Чорнобильській АЕС.

Юрій Косін. Із серії «Чорнобиль»

За годину до повномасштабного вторгнення росіян відеожурналіст Мстислав Чернов і фотокореспондент Євген Малолетка прибули до Маріуполя. Понад два тижні вони знімали наслідки обстрілів, зруйновані будинки й лікарню, поранення і загибель мирних мешканців. Світлина, опублікована ЗМІ багатьох країн, показала реальне обличчя цієї війни. Візуальні свідчення варварської агресії шокували весь світ. За ці репортажі з Маріуполя, які стали символами нескореності українців, фотокореспонденти відзначені нагородами, міжнародною премією «За свободу преси».

1

2

3

1 – Експонат (з гільз) на виставці «Мистецтво під час війни» (Київ, 2023);

2 – Мстислав Чернов. Фіксуємо події тут і зараз (2022);

3 – Данік Рак стоїть на уламках свого будинку, зруйнованого внаслідок обстрілу, після якого його мамі ампутували ногу (Чернігів, 13.04.2022)

В Україні й за кордоном проходять численні акції на підтримку ЗСУ – фотовиставки, благодійні концерти.

Треба пам'ятати, що для зйомки репортажу з актуальної теми потрібно орієнтуватися в ній. Військовий фоторепортер має розуміти логіку воєнних подій і мовою фотографії виражати власне ставлення до зображених актів. Спортивні репортажі з футбольного матчу або тенісного змагання потребують знання правил гри в футбол чи теніс. Так само для того, щоб мистецькі репортажі з вернісажу чи балетної прем'єри були цікавими, змістовними, варто розуміти основи мистецтва.

? *Поцікався, які фотовиставки, присвячені подіям війни, проходить у твоєму регіоні. Як ти й твої однокласниці й однокласники можете долучитися до благодійних акцій, флешмобів?*

Якщо фотографія виходить за межі простої ілюстрації і містить художнє узагальнення, образне осмислення, оригінальний погляд, то вона наближається до фотомистецтва. Головна вимога до фотографії, яка претендує на художню, – естетична цінність.

Художня фотографія — простір для реалізації творчих ідей митця або мисткині. Подібно до живописця він/вона «малює», але переважно за допомогою світла і тіні. Відмінна риса художньої фотографії від документальної — штучна реальність, яка передбачає постановочні кадри з підготовкою локації, композиції, освітлення тощо. Художня фотографія має жанрові різновиди, споріднені з живописом: пейзаж, портрет, натюрморт, анімалістика тощо.

Жанр фотопортрету набув популярності серед зірок естради й кіно, яких знімають для модних журналів. Утім сьогодні власною фотосесією може порадувати себе будь-хто, зробивши селфі. У фотопортреті важливо передати природну красу моделі й підкреслити її унікальність, риси характеру, настрої через позу, погляд, очі, посмішку. На знімках можна вловити цілу гаму людських емоцій: радість, сум, розчарування, злість, страх.

Валерій Решетняк.
Фотопортрет Руслани
для обкладинки альбому

? Схарактеризуй композицію, виготовлені з фруктів (кораловий острів).

Жанр натюрморту користується популярністю у фударті. «Смачні кадри» у привабливому посуді можна побачити в меню ресторанів. У спадщині відомого вже тобі Карла Уорнера, що зачаровує світ, звичайні продукти із супермаркету перетворюються на шедеври *фудскейту* (продуктового пейзажу).

Фотографи, які знімають реальні пейзажі, передають особливу емоційну атмосферу захоплення довкіллям. Світлини можуть зображати природний

світ рідкісних рослин або диких тварин в умовах їх побутування. Вони мають цінність для досліджень у галузі природничих наук.

Візуальна грамота

Суттєве значення у фотографії приділяється ракурсу — вибору точки зйомки. Нерідко зняти архітектурну споруду краще з пташиного польоту, наприклад, з даху сусіднього будинку. У наш час унікальні фото створюють засобами аерофотозйомки з гвинтокрила або за допомогою дронів.

Архітектурні краєвиди поширені в туристичному бізнесі, візуально презентабельні, популяризують мистецтво, культуру.

Комерційна фотографія призначена донести до споживача потрібну візуальну інформацію. Хіба можна уявити сьогодні інтернет-магазин без фотографій товарів у буклетах? До жанрів, специфічних для фотографії, належать вуличне і рекламне фото. На відміну від студійних вуличні фото розкривають людей у невимушеній обстановці. Фотореклама стимулює виникнення креативних ідей, які мають вразити споживачів.

Для професійної орієнтації і фінансової грамотності тобі буде корисно знати деякі цифри про фотографію. Єлисейський музей фотографії придбав сто робіт українця Віктора Марущенка за 30 тисяч доларів. На аукціоні Christie's за фотографію Мана Рея «Чорне і біле» покупець заплатив 2 млн євро.

Замок Нойшванштайн (Німеччина)

Креативна реклама спагетті

? Зверни увагу, як польський фотограф, який спеціалізується на вуличній фотографії, використовує ракурс, світло, композицію, колір, контраст у серії «Долаючи хаос Токіо».

У фотоарті зображення обробляють у графічних програмах (Photoshop тощо), використовують різні техніки й прийоми (наприклад ефект подвійної експозиції, накладання кількох знімків).

? Що тебе здивувало на світлинах фотоарту? Що незвичного?

Мистецтво фотографії — спосіб творчого самовираження. Якщо ти прагнеш відобразити цікаві моменти свого життя або власне ставлення до краси довкілля в гарних фотографіях, треба подбати про їх візуальну гармонію. До мови фотомистецтва належать насамперед світло і ракурс, що дає змогу тобі виявити оригінальність.

Візуальна грамота

Пам'ятай, що якісна фотографія передбачає грамотний вибір:

- ідеї (сімейне фото відрізняється від зйомки для реклами);
- локація (вибір місця зйомки, врахування оточення);
- ракурсу і композиції (точка зйомки, кут зору, плановість);
- освітлення (джерело світла — природного чи штучного).

Варіант 1. Зроби фотопортрет дорогої для тебе людини з кола рідних або друзів. Вибери локацію і реквізит, який «розкаже» про професійні інтереси, захоплення, хобі цієї людини.

Варіант 2. Створи фудскейп із українськими мотивами для реклами корисної для здоров'я продукції українських виробників.

Мистецька скарбничка

Скрапбукінг (англ. *scrap* «вирізка» + *book* «книга») — виготовлення, оформлення сімейних і особистих фотоальбомів.

Художня фотографія — художнє зображення, яке створене технічними засобами й виразно і достовірно відбиває момент дійсності.

Фотоарт — вид цифрового мистецтва, що поєднує фотографію і комп'ютерну графіку.

Фоторепортаж — оперативний жанр фотожурналістики, що складається із серії знімків, на яких висвітлюється певна подія, побудована в сюжетну лінію.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Чим відрізняється документальна і художня фотографія?
2. Як фото-документалістика впливає на вивчення історії?
3. Які жанри фотомистецтва привернули твою увагу найбільше, викликали бажання перетворити їх на власне хобі?

Самостійне дослідження, медіапошук

Віднайди в інтернеті практикуми для фотографів-початківців і самостійно ознайомся з рекомендаціями й порадами фотографів. Створи хмарне сховище для власних колекцій.

Фантазую, експериментую, дію

Започаткуй скрапбукінг — родинний чи особистий.

Жанри кіномистецтва

? Який кінофільм справив на тебе сильне враження? Які емоції викликала музика у кінострічці?

У сузір'ї видів мистецтва кіно — наймодше. Воно захоплює, вражає, надихає... Його художня мова доступна, зрозуміла всім. Саме завдяки цій демократичності кінематограф став наймасовішим.

Кіно належить до синтетичних видів мистецтва, поєднуючи драматургію, акторську гру, музику, костюми та інші складові

фільму. Секрет популярності кіно в тому, що воно є результатом творчої фантазії, але глядачі сприймають такі вигадані кіноісторії, як реальність. Кінофільм — продукт колективної творчості, яку очолює режисер. Він вибирає сценарій, збирає акторську групу, керує процесом зйомки. До створення фільму причетні люди різних професій: сценаристи, оператори, актори, художники, композитори, звукорежисери, звукооператори, продюсери, майстри реквізиту та багато інших. Проте *авторське право* на фільм мають представники як мінімум п'яти професій: сценарист, режисер, оператор, художник і композитор.

Кіномистецтво поділяється на ігрове (або художнє), документальне, науково-просвітницьке (науково-популярне, навчальне) та анімаційне. Кожен із них має чимало різновидів у своєму «сімействі». За тривалістю екранного часу склався поділ фільмів на короткометражні (менше 35 хвилин), повнометражні (1–2 години) та багатосерійні.

Сучасні короткометражні картини українських режисерів отримують нагороди на українських і зарубіжних кінофестивалях, наприклад, «Довіряйте професіоналам», «Смачного», «Шпілі-Вилі» (реж. І. Шоха), «Магазинчик», «Клуб невдах», «Останній лицар» (реж. О. Онуфрієв), «Made in Чайна» (реж. О. Гужель).

Кіножанри частково пов'язані з жанрами літератури: комедія, трагедія, мелодрама, детектив, історичний і фантастичний. Проте у кіномистецтві розподіл на жанри умовний, неоднозначний. У багатьох сюжетах поєднуються ознаки кількох жанрів.

У сюжеті *фільму-драми* на першому плані конфлікт героїв, а в *мелодрамі* — яскраві емоційні ситуації. *Комедія* має на меті розсмішити глядачів. Своєрідність, витонченість притаманні французьким комедіям, серед яких чимало цікавих для сімейного перегляду. До фільму «Амелі» музику написав композитор Ян Тьєрсен, і його ніжний і витончений вальс став візитівкою головної героїні (актриса Одрі Тоту).

1

2

Кінокадри й постери: 1 – комедія «9 життів»;
2 – «Амелі»; 3 – «Не всі вдома»

3

? Подивись фрагменти з комедійних фільмів. Як музика допомагає створити образ мрійливої і романтичної головної героїні Амелі? Які інструменти виконують вальс?

Пригодницькі фільми захоплюють романтикою мандрів. Особливий художній світ казковості притаманний жанру *фентезі*. Глядачі разом із акторами, нерідко міфічними істотами, поринають у ситуації чаклунств і магії, неймовірних перетворень.

Історичні кінострічки, як і картини в малярстві, демонструють справжні події, що реально відбувалися у минулому. Жанр *екшн*, який називають просто *бойовик*, вражає уяву екстремальними епізодами з учас-

тю супер-героїв: перестрілками, погонями, бійками з каскадерськими трюками й спецефектами, що тримають глядача у напрузі.

Музичні фільми схожі з жанром мюзиклу. Вони наповнені піснями й танцями, що несуть радість людям, заряджають оптимізмом і часто закінчуються хепі ендом. *Музика до фільму* (англ. *film score*) — це низка композицій, які називають саундтреками, написаних спеціально для музичного супроводу фільму одним або кількома композиторами. Їх виконує оркестр, гурт, інструментальні солісти, хор або співаки.

Кадр із фільму «Ла-ла-ленд»

Запис і зведення виконаних композицій здійснює звукорежисер або саунддизайнер. Він також добирає фонову музику, яка ілюструє окремі епізоди, імітуючи певні потрібні за сюжетом звуки (гомін великого міста, голоси тварин, постріли тощо). Приклад сучасного мюзиклу, створений у кращих традиціях цього жанру, — «Ла-ла-ленд», володар премії «Оскар» (головні ролі виконали Райян Гослінг і Емма Стоун).

Екранізація — це кіноверсія відомого літературного твору, також комп'ютерних ігор чи коміксів. Серія фільмів про Гаррі Поттера, знятих за романами британської письменниці Джоан Роулінг, є однією з найуспішніших в історії кінематографу. В екранізації переплітаються жанрові риси пригодницького фільму, детективу, фентезі. Безперечно, важливу роль грає музика, написана композиторами Джоном Вільямсом, Патріком Дойлом, Ніколасом Хупером та Олександром Деспла.

Добірка епізодів із кращими музичними фрагментами з фільмів про Гаррі Поттера:

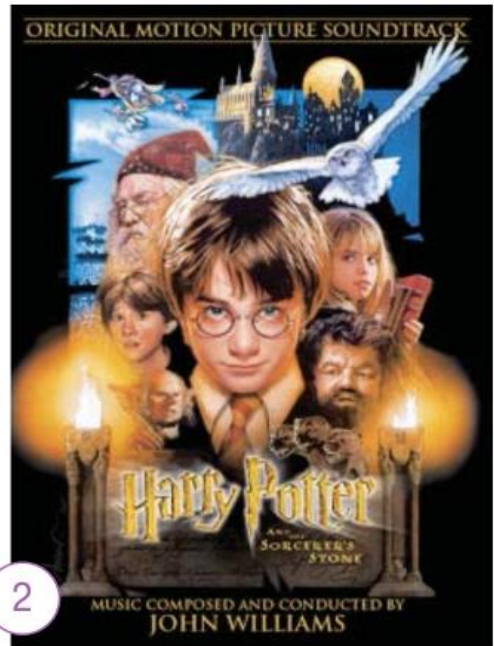

Переглянь музичні епізоди з кінофільмів. Добери фрагменти для створення власного відеоролику «Магічна музика з «Гаррі Поттера»». Використовуй ці музичні фрагменти (у форматі файлів mp3) для монтажу і звукових вставок до власного відео.

1

1 – головні ролі Гаррі та його друзів зіграли діти-актори: Деніел Редкліфф, Руперт Грінт, Емма Вотсон;
2 – Постер до фільму про Гаррі Поттера

2

В українському кінематографі екранізацію створено до книги легенди українського року Кузьми Скрябіна «Я, победа і Берлін». Роль Кузьми, музиканта і композитора, зіграв актор театру та кіно Іван Бліндар. Режисеркою стрічки стала Ольга Ряшина.

Андрій Кузьменко (Кузьма Скрябін), гурт «Скрябін»: пісні «Мам», «Люди як кораблі» та інші (на вибір).

Музика і слова А. Кузьменка

Мам

Я завжди мріяв написати пісню про маму,
Але різні поети всі слова вже сказали.
І я не хотів повторити когось із них.
Я біля своєї мами буду завжди маленьким
І, як тільки покличе, прибіжу скоренько,
Тому я їй і написав ці слова як міг.

Увагу режисерів завжди привертала життя і творчість митців, зокрема видатних композиторів. Приміром, Моцарту присвячені кінострічки «Amadeus» (режисер М. Форман, 1984), «Wolfgang Mozart» (режисер Ю. Херц, 1991).

Перший із них акцентує увагу на суперництві між Моцартом і Сальєрі, який заздрив геніальному композитору, що породило легенду про отруєння генія, якому було лише 35 років. У кінофільмах частина епізодів розкриває унікальність Мокарта-вундеркінда, зокрема першу зустріч австрійського придворного композитора А. Сальєрі із супер-талановитою дитиною — маленьким Вольфгангом, який віртуозно грав на клавесині без нот і навіть із зав'язаними очима. Також глядачів завжди цікавить загадкова історія створення «Реквіуму», який був замовлений важко хворому композиторові невідомим у чорному плащі й масці.

Актор Ф. Мюррей Абрахам став лауреатом премії «Оскар» за найкращу чоловічу роль, створивши непересічний образ композитора Антоніо Сальєрі.

Кінокадри: Моцарт (актор Том Халс) і Антоніо Сальєрі (актор Ф. Мюррей Абрахам)

Переглянь епізоди з фільму «Amadeus».

Який образ композитора тебе зацікавив? Який найбільш переконливий у плані акторської гри? Як режисер у драмі митця складної долі знаходить місце комічним епізодам, які посилюють контраст і змальовують образ Моцарта реалістично?

Мистецька скарбничка

Саунд-дизайнер (з англ. *sound design* — дизайн звука) — творча професія зі створення звукового оформлення, шумових ефектів у театрі, екранних мистецтвах, комп'ютерних іграх, рекламі.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Про які жанри кінематографу ти дізнався / дізналася вперше? Про які хочеш дізнатися більше, самостійно переглядаючи стрічки.

2. Передай свої враження від прослуханої кіномузики. Поясни, яка її роль у створенні яскравих образів, зокрема портретів головних кіногероїв.

3. Один із головних персонажів фільмів про Гаррі Поттера маг-професор Альбус Дамблдор, директор школи чародійства «Хогвартс» сказав: «Музика — це магія, яка перевершує все, що ми тут робимо!» Підтвердь цю думку, посилюючи прикладами, або спростуй її, якщо з нею не погоджуєшся.

Самостійне дослідження, медіапошук

Проведи паралелі між сюжетами мюзиклу «Моцарт» і кінофільму «Amadeus». Порівняй кінообрази Моцарта і Сальєрі з персонажами головних героїв у мюзиклу, де Моцарт на сцені зачаровує енергією та емоціями, а Сальєрі захоплює загадковістю.

Фантазую, експериментую, дію

Придумай рекламу до музичного фільму, який тебе зацікавив найбільше.

Жанри в мистецтві мультиплікації

? Яким мультфільмам ти надаєш перевагу? Чи бажаєш ти дізнатися більше про секрети творчості художників-аніматорів?

Художники-аніматори, які створюють мультфільми, враховують не лише вид анімації — мальована, лялькова, пластилінова чи

комп'ютерна, — а також, у якому жанрі буде та чи інша стрічка. Це допомагає глибше проникнути у зміст, створити образи героїв яскравими й переконливими. Як наприклад, легендарні герої з козацького серіалу *Око, Грай і Тур*, які вражають етнічною своєрідністю і неповторністю образів не менш, ніж дивовижними пригодами й мандрівками. Або улюблений персонаж дітей — Петрик П'яточкін.

Як і в кінематографі, розподіл на жанри в мистецтві анімації досить умовний. Спостерігається і поєднання ознак різних жанрів в одній стрічці.

Екранізація казки Г. К. Андерсена
«Русалонька» (студія Disney)

? Послухай пісню друзів з мультфільму «Русалонька», музика до якого отримала низку міжнародних винагород (Греммі, Золотий глобус).

Велику кількість жанрів деякі дослідники поєднують в групи за тематичним змістом. Це анімація для відпочинку і розваг, для освітніх потреб (навчальна), політична і містично-фантастична, яка руйнує звичні уявлення і стереотипи.

Перша жанрова група, як і в ігровому кіно, включає екранізацію (народних і сучасних пісень тощо), комедійні серіали, мелодрами, детективи, пригодницькі й музичні фільми (мюзикли), також фільми на спортивну чи шкільну тематику — шкільна мильна опера.

До другої групи, де перважають теми повчально-пізнавального характеру, входять такі жанри: народні й сучасні казки, билини, думи, притчі, історичні та фантастичні фільми, також своєрідні суто навчальні та документальні стрічки.

Політичні жанри — це переважно сатира і пародія, а також героїко-романтичні фільми.

Нарешті в третю групу увійшли містика, фентезі, фільми жахів тощо.

Як і в художньому кінематографі існують музичні фільми, наприклад, візуальний балет чи візуальна симфонія, або так звані оживлений живопис на основі відомих картин.

Візуальна грамота

В анімації багато часу приділено технічним елементам і прийомам створення динаміки подій, активності дій персонажів, які рухаються (бігають, стрибають, літають тощо), володіють виразною мімікою і жестами. Художники-аніматори використовують різні художні техніки, щоб вдихнути життя у своїх героїв. Класикою жанру вважають 12 принципів анімації, які створили у Walt Disney Animation Studios. Ці принципи можуть бути вкрай корисними для ігрової анімації, хоч вони й створені для кіноіндустрії та не завжди ідеально пасують до ігор. Тому геймдизайнер Крістофер Тоттен адаптував принципи для ігрової індустрії. З-поміж них: стискання і розтягування, перебільшення, інерція та ефект накладання, сповільнення, передчуття руху, харизма тощо. Якщо ти мрієш стати геймдизайнером, то можеш ознайомитися з цими секретами самостійно на конкретних прикладах малюнків, візуальних схем, фрагментів з фільмів.

Раніше мультфільмів українського виробництва було не так і багато. Проте тепер є чудова нагода дивитися саме вітчизняні стрічки, щоб краще пізнавати історію і культуру, традиції свого народу. «Книга-мандрівка. Україна» — перший український мультсеріал, заснований на реальних подіях і нереальних пригодах.

Потрапити у самотутній простір фантастичних образів з відомих картин Марії Примаченко, які оживають в анімації, допоможе тобі мультсеріал «Дивосвіт», який чарує не лише красою

аніمالістичних зображень, а й розкриває культурні коди національного світобачення українців.

Художниця частину життя ходила на милицях, але літала у власній уяві. Політаймо разом з її зірковими конями.

Український повнометражний анімаційний фільм «Мавка. Лісова пісня» стартував у прокаті в усіх кінотеатрах нашої країни. Він зібрав зірковий акторський склад. Героїв озвучували Артем Пивоваров, Юлія Саніна, Олег Скрипка, Сергій Притула, Наталія Сумська та багато інших українських співаків/співачок і акторів/акторок.

Співає Мавка голосом Христини Соловій. Рухи ж лісовій принцесі подарувала столична прима-балерина Катерина Кухар. Дублювала саму роль відома акторка дубляжу Наталка Денисенко. Фільм покажуть на великих екранах світу, зокрема на європейських теренах, у країнах Сходу і Північної Африки.

Українська мультиплікація багата не тільки на зразки наших національних традицій, насамперед фольклору, вона дає змогу також зазирнути в далеке майбутнє, як наприклад, фантастичний мультфільм про робота Віктора і його дружбу з дівчинкою Вікою.

Фільм отримав приз глядацьких симпатій на Одеському міжнародному кінофестивалі (2020), визнаний як найкращий анімаційний фільм і нагороджений Національною премією кінокритиків КІНОКОЛО (реж. А. Лавренішин).

Анімаційні пригоди славетного мандрівника усіх часів у країні Ліліпутії — це карколомні випробування, підступні вороги і відчайдушні погоні — все що перетворює стрічку «Гулівер повертається» майже на класичний екшн.

? Проаналізуй, якими візуальними засобами художники-аніматори передають колорит далекої планети. Схарактеризуй саундтреки з мультфільму «Віктор Робот»: «Пола-ла-ла» та інші.

? Колективна гра «Ми — геймдизайнери» (розробити гру за сюжетом мультфільму).

Мистецька скарбничка

Геймдизайнер — спеціаліст, відповідальний за розробку правил і змісту ігрового процесу створюваної відеогри. Роль геймдизайнера аналогічна ролі режисера в кіно. Геймдизайнер повинен вміти донести своє бачення гри до інших.

Узагальнюю, аргументую, систематизую

1. Що тебе здивувало чи вразило на уроці? Фільми яких жанрів зацікавили, чим саме?

2. Фрагменти з яких фільмів викликали бажання переглянути стрічки, щоб зануритися в технології художників-аніматорів і геймдизайнерів?

3. Організуй із однокласниками й однокласницями челендж у соціальних мережах: визначте рейтинг українських мультфільмів, поцікавтеся їх бюджетом, успіхом у прокаті.

Самостійне дослідження, медіапошук

Подивись мультсеріал (з 26 серій) про Моцарта, який не перекладений українською мовою. Вимкни звук і проаналізуй міміку, жести і пози персонажів на різних кадрах. «Прочитай» емоції, уяви і зрозумій події, що відбуваються.

Фантазую, експериментую, дію

Гра «Розшифруй емоції мультгероя»: спробуй скопіювати (пантоміма), перекласти на мову слів — озвучити репліки, монологи. Створи сторітелінг або комікс за сюжетом будь-якої серії.

Перевіряю свої досягнення

1 З якими музичними жанрами пов'язані ці образи?

2 Які жанри належать до камерно-інструментальної музики, а які — до симфонічної?

КОНЦЕРТ   ПРЕЛЮДІЯ   СИМФОНІЯ   СОНАТА   ТОКАТА

3 Назви камерно-інструментальні та симфонічні твори композиторів, зображених на портретах.

4 Які поняття використовуються і в музичному, і в образотворчому мистецтві?

СОНАТА   ЕТЮД   НАТЮРМОРТ   МЕЛОДІЯ
 СТИЛІЗАЦІЯ   ЕСКІЗ   РИТМ

5 Які з музичних інструментів належать до електронних?

6 Які фільми належать до ігрового кіно, а які — до анімаційного?

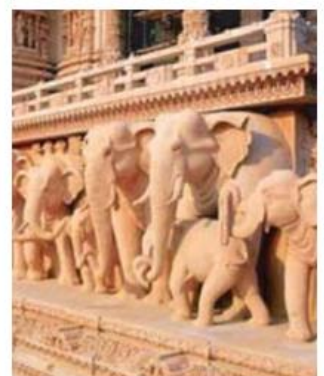

Перевіряю свої досягнення

- 1 Назви жанри образотворчого мистецтва. Чи є серед них автопортрети?

- 2 Які твори анімалістичного жанру належить до мистецтва скульптури — круглої та рельєфу?

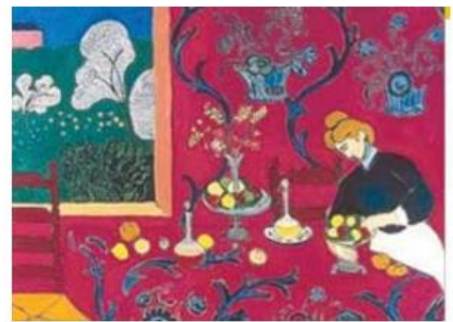
- 3 Які натюрморти пов'язані з музикою? Які із них декоративні?

4 Віднайди серед пейзажів фантастичний.

5 Визнач, які картини поєднують ознаки різних жанрів.

6 Назви жанри фотомистецтва на ілюстраціях.

Школа мрії

Музика і вірші А. Комлікової

Allegretto Слова і музика А.Комлікової

Solo mf

В сер-ці кож - но - ї ди-ти - ни є по-
сі - я - ні зер-ни - ни, про-рос - та - ють во - ни світ - лом і до -
бром. Ви хо - ван - ня і ос ві - ти розкві - та - ють пиш-ні кві
- ти, — кві-ти - ді - ти це ре-аль - ність, це не сон.
Так, це шко - ла, шко - ла мрі - ї, там, де
ствер - дять - ся на - ді - ї. Там, де вчи - те - лі нав - ча -
- ють із лю - бов' - ю і теп - лом. Там, де
ра - дість здо - бу - ва - ють, бо про кож - но - го тут дба -
- ють. І та - лан - ти роз - кві - та - ють під у - чи -
- тель-ським кри-лом.

Тут у радості і в тузі є надійні, вірні друзі,
І наука шлях присвітить, мов зоря!
І доколи будеш жити, ти прийдеш до них спочити,
Бо єдина й вічна та шкільна сім'я!

Так, це школа, школа мрії, там, де ствердяться надії,
Де дитинство не минає і завжди всі молоді!
Хай колись у світ далекий понесуть тебе лелеки,
Та роки навчання в серці назавжди!

Музика і слова А. Кузьменка

Мам

Я завжди мріяв написати пісню про маму,
 Але різні поети всі слова вже сказали.
 І я не хотів повторити когось із них.
 Я біля своєї мами буду завжди маленьким
 І, як тільки покличе, прибіжу скоренько,
 Тому я їй і написав ці слова як міг.

Приспів:

Мам, ти мене вибач що я став дорослий
 І вже минула сорок третя осінь,
 Як я побачив перший раз свій дім.
 Я може трохи пізно став її розуміти
 І не часто дарував на день народження квіти.
 І були часи, коли я тижнями їй не дзвонив.
 Але тепер, коли вона мене обіймає
 І разом із татком щось про внучку питає —
 Я з радості плачу, що маю живих батьків.
 Мам, ти мене вибач що я став дорослий
 І вже минула сорок третя осінь,
 Як я побачив перший раз свій дім.
 Мам, а можна я до тебе завтра приїду
 І ми на кухні не одну годину
 Собі на різні теми посидим?
 Я дякую тобі за то, що я вмію
 І дякую тобі за то, що я розумів
 Ті речі, яких не пояснюють навіть в книжках.
 Хай буде біля тебе завжди ангел-хранитель
 І я тоже десь поряд буду завжди бродити,
 Щоб не міряти наше життя в телефонних дзвінках.
 Мам, ти мене вибач що я став дорослий
 І вже минула сорок третя осінь,
 Як я побачив перший раз свій дім.
 Мам, а можна я до тебе завтра приїду
 І ми на кухні не одну годину
 Собі на різні теми посидим?

РОЗДІЛ 1. ОБРАЗ ЛЮДИНИ В МИСТЕЦЬКИХ ЖАНРАХ

ВСТУП. ЦІ ЖАНРИ, ЖАНРИ, ЖАНРИ

4	<i>Жанри в музичному мистецтві</i>	<i>Жанри в образотворчому мистецтві</i>	10
---	------------------------------------	---	----

ВІД КАМЕРНОЇ МУЗИКИ ДО КАМЕРНОГО ПОРТРЕТА

14	<i>На крилах пісні</i>	<i>Портрет – дзеркало душі</i>	18
23	<i>Мелодії романсів, серенад, балад</i>	<i>Камерний і парадний портрети</i>	26
28	<i>Музичні цикли</i>	<i>Парний і груповий портрети</i>	30
36	<i>Гімн у музиці</i>	<i>Портрет у скульптурі – гімн людині</i>	40

ВИСОКЕ МИСТЕЦТВО ДУХОВНОСТІ

44	<i>Хорові жанри</i>	<i>Релігійний жанр в образотворчому мистецтві</i>	48
54	<i>Українська хорова музика</i>	<i>Монументальний живопис</i>	58

ЛЮДИНА В ДЗЕРКАЛІ ІСТОРІЇ

64	Опера	Історичний жанр	70
76	Батальні сцени в музиці	Батальний жанр	82

ЧАРІВНІ МИТТЄВОСТІ ЖИТТЯ

88	Побутове музикування, танці	Краса повсякденності: Побутовий жанр	94
100	Жанр, який дарує оптимізм. Віват, оперета!	Свято і бал в живописі	104

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

РОЗДІЛ 2. ОБРАЗИ ПРИРОДИ В МИСТЕЦЬКИХ ЖАНРАХ

МИСТЕЦЬКА ФАУНА

109	Камерно-інструментальні жанри: прелюдія, токата	Анімалістичний жанр	110
124	Карнавал тварин. Сюїта	Анімалістична екзотика	128
134	Гумор в музиці. Скерцо	Скульптурна анімалістика	138
144	Жанри й форми музики: соната	Анімалістичний жанр у графіці	150

У ЦАРСТВІ ФЛОРИ: ПАСТОРАЛЬНІ НАСТРОЇ

156	Інструментальні жанри в оркестрових барвах: нюктюрн	Жанр пейзаж	160
164	Інструментальні жанри елегія, рапсодія	Різновиди пейзажного жанру	168
172	Пори кору: концерт	Пори року: пейзаж у живописі	177
182	Симфонія. Пастораль	Пасторальний дивограй: декоративний пейзаж	188
194	Симфонічні картини й ескізи	Неспокій хвиль морських: марина	198
202	Фантазії безмежної польоти: симфонічна поема	Фантастичний пейзаж і сучасні екологічні тренди	206

У ПОШУКАХ ГАРМОНІЇ

210	Музично-театральні жанри: водевіль, опера-балет	Чарівний світ речей: натюрморт	216
220	Зустріч жанрів у музиці. Етюд	Зустріч жанрів в одній картині	224
228	Електронна музика	Жанри фотомистецтва	232
238	Жанри кіномистецтва	Жанри в мистецтві мультиплікації	244
248	ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ		250
252	ДОДАТКИ		252